DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

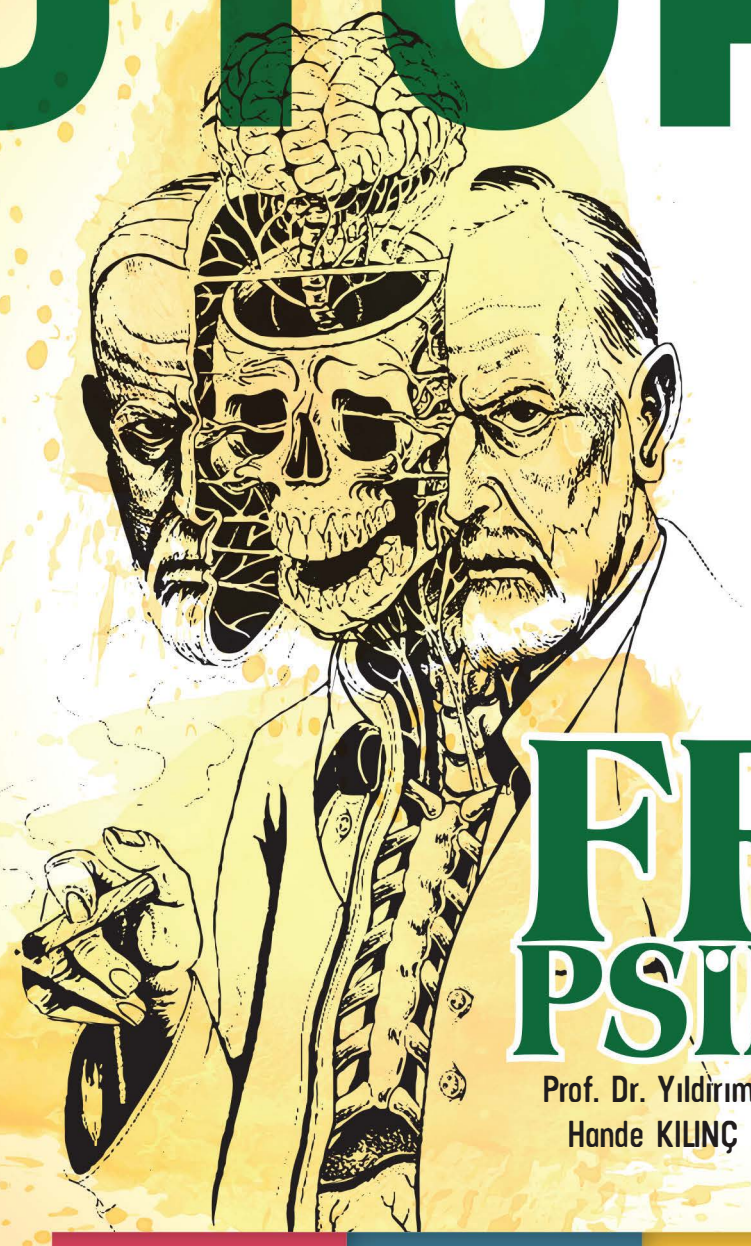
Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

SAYI: 295 • YIL: 25 • OCAK 2019 • AYLIK BİLİM, KÜLTÜR ve POLİTİKA DERGİSİ • 17 TL. KDV DAHİL

BİLİM ve ÜTOPYA

Karşıt Görüşlerle FREUD ve PSİKANALİZ

Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı DOĞAN • Dr. Ali Algın KÖŞKDERE
Hande KILINÇ KUNT • Valentin Nikolayeviç VOLOŞİNOV

KEBAN PROJESİ UYGARLIK TARİHİNE BAKIŞIMIZI DEĞİŞTİRECEK
PROF. DR. MEHMET ÖZDOĞAN

ÜLKEMİZDE DİNOZOR FOSİLLERİ OLABİLİR Mİ?
PROF. DR. NURDAN İNAN

BİLİM TARİHİMİZİN BAZI ÖNEMLİ MATEMATİKÇİLERİ
DR. İREM ASLAN SEYHAN

HAPA'NIN UNUTAMADIĞI TANRIÇA
NURDOĞAN K. GÜLEN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yeni yılla birlikte daimi ihtiyaçlar da yenileniyor. İşte Ulusal Gönüllülerinden sizlere özel yılbaşı seti. Takvimsiz, ajandasız kalmayın diye Ulusal Gönüllülerine özel hazırladık!

Haydi destek olmaya!

6'LI YILBAŞI SETİ

Bu set sadece 49 TL +Kargo

Türküm, doğruyum, çalışkanım.
İlkem, küçüklerimi korumak,
büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi,
özümden çok sevmektir.
Ülküm, yükselmek, ileri gitmektir.
EY BÜYÜK ATATÜRK!
Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe
durmadan yürüyeceğime ant içerim.
Varlığım Türk varlığına armağan olsun.
NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE!

Kupa
Kalem
Rozet
Takvim
Ajanda
Andımız Posteri

GÖNÜLLÜLER ULUSAL GÖNÜLLÜLERİ ÖNE ÇIKSIN

HEMEN ARAYIN 0212 245 81 81

Mustafa Kemal Atatürk Serisi

Yılmaz Özdil

Bu seri sadece 99 TL +Kargo

"Mustafa Kemal Atatürk'ü çocuklarımıza anlatmak boynumuzun borcudur!" sözüyle yola çıkan usta gazeteci Yılmaz Özdil, okulöncesi çocuklar, 1. ve 2. sınıf öğrencileri için Atatürk'ü anlattı

GÖNÜLLÜLER ULUSAL GÖNÜLLÜLERİ ÖNE ÇIKSIN

HEMEN ARAYIN 0212 245 81 81

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SAYI: 295 OCAK 2019
S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi:
Prof. Dr. H. Zafer KARS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Gökalp ÇİFTCİOĞLU

Yayın Yönetmeni: **Emrah MARAŞO**
Yazı İşleri Müdürü: **Melih OKYAY**
Editör: **Hazal SARAL**
Görsel Yönetmen: **Fatih Veli ÖLMEZ**
Düzeltmen: **Halim YURDAKUL**

Yazı Kurulu: **Prof. Dr. Cüneyt Akalın, Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Ercan Enç, Prof. Dr. Erksin Savaş, Efe Can Gürcan, Erkan Ildız, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Hamit Zafer Kars, Prof. Dr. Çağatay Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye Özberk, Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soygür, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen, Doç. Dr. Hüseyin Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı Doğan, Prof. Dr. Birol Kılkış, Prof. Dr. Gökhun Tanyer, Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İnam, Doç. Dr. Burçin Aşkım Gümüş, Harun Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa Sevim.**

Yönetim Yeri: **Fidanlık Mahallesi, 32/1 ,Sakarya Caddesi, 06420 Çankaya/ANKARA**
e-posta: **bilimveutopya@gmail.com**

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: Dr. Mustafa SEVİM
Tel: (0505) 548 51 38
sevimmustafa@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Dr. Ceyhun BALCI
Tel: (0532) 233 42 35
ceyhun1961@gmail.com

Eskişehir Temsilcisi: Alaz TETİK
Tel: (0505) 911 73 46
bilimveutopyaeskisehir@gmail.com

Gaziantep Temsilcisi: Mehmet İYİGÜN
Tel: (0505) 669 48 71
doctoriyigun@hotmail.com

Almanya Temsilcileri:
Aachen: Turan KILIÇ
turankilic58@hotmail.de Tel: 17622618769

Bielefeld: Can ÇAKIR
cancakir@gmx.net Tel: 01621886801

Bremen: Basri Erol KIZILDENİZLİ
bkizildenizli@gmail.com Tel: 15755930522

Dortmund Bochum
Meram TOSUN
meram_tosun@hotmail.com Tel: 17631548167

Duisburg: Çağla KILIÇ
cagla_kilic@hotmail.de Tel: 15205649375

Frankfurt: Leyla DENİZHAN
denizhan.leyla@gmail.com Tel: 17666121870

Hamburg: Canel YILMAZ
canelimm@live.com Tel: 17670922260

Köln: Sevda SERBEST
sevda.serbest@gmx.de Tel: 1634717485

Avusturya Temsilcisi: Emre ER
Tel: 0043 660 4731120
emre_er_64@hotmail.com

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAŞ
ulas.saritas@gmail.com Tel: +0484 130 819

Çin Halk Cumhuriyet Temsilcisi
Elif Nisa ŞENCAN Tel: +86 15618239747
nisaelifsencan@yandex.com

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: Kenan ÖZYİĞİT
kenanozyigit@hotmail.com Tel: 31614612207

İngiltere Temsilcisi: Musa BALLIKAYA
musaballikaya@hotmail.co.uk
Tel: 447961953300

İsviçre Temsilcisi: Ethem KAYALI
e.kayali@hispeed.ch
Tel: +0041 - 79 744 41 03

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 90.00 TL.
Yıllık: 180.00 TL
Avrupa ve Ortadoğu Yıllık: 80 Euro
Amerika ve Uzakdoğu Yıllık: 150 $

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Üretim Kooperatifi
(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi:
Hesap No: 4276 0292027

(EUR) İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi
Hesap No: 4276 0239523
IBAN: TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 6 Euro

Basıldığı Yer: Sonsöz Grup Matbaa Reklam İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 35. Cad. No.56-58
Yenimahalle / Ankara
Sertifika No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş
ISSN 1301-6717 Aylık Yaygın Süreli Yayın

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4 — **Çiviyazısı**
Emrah MARAŞO
Farklı yaklaşımlarla Freud ve psikanaliz

5 — **Can Pınarından**
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Yaşamla hayat arasında

7 — **Kapak**
Dr. Ali Algın KÖŞKDERE
Psikanaliz nasıl tedavi eder?

13 — **Kapak**
Hande KILINÇ KUNT
Psikanalizde bilinçdışından düşlere

18 — **Kapak**
Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı DOĞAN
Freud'a eleştirel bakış: Bir düşünme örüntüsü olarak psikanalitik yaklaşım

22 — **Kapak**
Valentin Nikolayeviç VOLOŞİNOV
Freudculuğun temel ideolojik motifi

28
Dr. İrem ASLAN SEYHAN
Bilim tarihimizin bazı önemli matematikçileri

33
Nurdoğan K. GÜLEN
Hapa'nın unutamadığı tanrıça

40
Doç. Dr. Ömer Faik ANLI
17. yüzyıldan 20. yüzyıla değişen 'bilgi dünyası'
Fizikten beşerî bilimlere epistemolojik ve tarihsel bir analiz – 2

43 — **Arkeoloji Söyleşileri**
Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN • Söyleşi: Melih OKYAY
"Keban Projesi uygarlık tarihine bakışımızı değiştirecek"

47 — **Doğa Tarihinden Notlar**
Prof. Dr. Nurdan İNAN
Ülkemizde dinozor fosilleri olabilir mi?

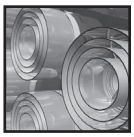
51 — **Antropos**
Prof. Dr. Erksin SAVAŞ
Anadolu'nun ilk (beyin) cerrahları – 2

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bildiğiniz Gibi Değil
Prof. Dr. Yavuz UNAT
Mikrop kuramı ve Akşemseddin 54

Yerden Göğe
Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM
Uluslararası uzay istasyonunda bir X-ışını gözlemevi: NICER 59

Çocuklar İçin Evrim
Mertcan ERİCE
İnsanlığın kökeni: İnsanlardan önce kimler vardı? 61

Bilimin Kurgusu
Süleyman ERHARAT
Cyberpunk'ın öncülerinden "Blade Runner" 63

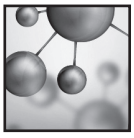
Kondor'un Güncesi
Özgür UYANIK
Kim bu AMLO? 66

Parantez
Prof. Dr. Remzi DEMİR
"Babalar" ve özgürlük 71

Nano ve Makro Boyutta Evren
Arş. Gör. Ali Emre GENÇ
Atomik ve moleküler modelleme çerçevesinde katalizör bilimi - 2 72

Zafer OKUDUCU
Suyun üzerindeki şehir Gaziantep 74

Taner BEYTER
Yücel hocamızın ardından 76

Kitapkurdu
Hazırlayan: A. Gökalp ÇİFTCİOĞLU 78

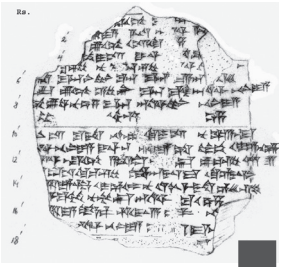
Klasik Batı Müziği Defteri
Prof. Server ACİM
2019 için özel yazı ve örnekler 79

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÇİVİYAZISI

Farklı yaklaşımlarla Freud ve psikanaliz

Emrah MARAŞO • Yayın Yönetmeni • emrahmaraso@gmail.com

2019'un ilk sayısında önemli bir tartışmayı gündeme getiriyoruz: Freud ve psikanaliz yöntemi. Kuşkusuz bu mesele sadece kapak dosyasını değil özel sayı boyutlarını da aşan bir niteliğe sahip. Çok yönlü, derinlikli ve ucu psikoloji-psikiyatri topluluğunda yeni tartışmalara açılacak denli önemli. Bilim ve Ütopya olarak bu sayımız bir çerçeve çizmesi ve yeni görüşlere, eleştirilere açık olması bakımından önem taşıyor. Bu nedenle açıkça ifade etmek isteriz ki dergimizin sayfaları bundan sonraki sayılarımızda da yeni yazılara açıktır. Hatta konuyla ilgili tartışma toplantılarının düzenlenmesi sadece uzmanlar bakımından değil hepimiz açısından son derece aydınlatıcı olacak ve gerçeği arama eylemimize ciddi katkılarda bulunacaktır.

Dosyamızda Dr. Ali Algın Köşkdere tedavi yöntemi olarak psikanalizi, ruhsal gelişim ve zihinsel yapı kuramını, yorumlama kaynağı ve anlama aracı olarak psikanalizi, benliğin işlevlerini hem kuramsal-tarihsel yanıyla hem de somut örneklerle anlatan bir yazı kaleme aldı.

Uzman Psikolojik Danışman Hande Kılınç Kunt bilinçdışı ve düşler arasındaki ilişkide psikanalizin işlevine değinen bir yazıyla bizlerle. İlgiyle okuyacaksınız.

Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı Doğan'la yaptığımız söyleşi Freud'un serüvenine ve psikanalize eleştirel bir çerçeveden bakıyor. Kimi yerlerde Freud'un hakkını teslim ediyor kimi yerlerde psikanalizi köşeli ve net bir şekilde eleştiriyor. Doğan, yaklaşımını aynı zamanda insanın toplumsal bir varlık olmasına ve kapitalist üretim ilişkileri tarafından kuşatıldığı noktasına oturtuyor.

Rus düşünür ve dilbilimci Valentin Nikolayeviç Voloşinov'un geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı "Freudculuk – eleştirel bir taslak" adlı çalışması Freud'u ve psikanalizi burjuva toplumunun içinden geçtiği kriz çerçevesinde ele alıyor. Onu, varsıl sınıfın ideolojik kampına dâhil ederek yorumluyor ve bilimsel sosyalist bir eleştiri sunuyor.
Dosyamıza katkı sunan değerli akademisyenlere çok teşekkür ederiz!

Türkiye'nin bilim gündemi

Bilim ve Ütopya diğer bilim dergilerinden farklı olarak her zaman ülkemizin bilim gündemine özel bir önem verdi. Bunun yanında Türk bilim insanlarının katkıları Bilim ve Ütopya'nın yayın çizgisinin esasını oluşturdu. Günlük gazetelerin sansasyona dayalı "bilim" haberciliği veya haftalık bilim dergilerinin yaptığı gibi yüzeysel, çeviri derlemelerine dayanan bir veri yayıncılığı yapmadı. Başka aylık bilim dergilerinin yaptığı gibi popülizm uğruna içeriği feda etmedi ya da 10 yıl sonra da yapılacak kapaklar dergimizin önemli bir kalemini oluşturmadı. Merak edilen, az bilinen ve tartışılan konuları gündeme getirdik. Bilim tarihindeki önemli konuları ya da tarihsel şahsiyetleri bugüne ve geleceğe uzanan yanlarıyla okura sunduk. Sınırlarımızı zorlamaya ve dikkatinizi yeni alanlara çekmeye devam edeceğiz.

Ocak 2019 sayımızda da dosyamız dışında kapağa çıkardığımız bütün yazılar anlattığımız yönelimimizin billurlaşmış hâli gibi.

Arkeoloji dünyamızın duayen hocası Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'la yaptığımız söyleşide dikkatinizi Keban Uygarlık Projesi'ne çekiyoruz. Bu konu o kadar önemli ki bir zamanların moda deyişiyle ezberleri bozacak türden. Ayrıca müjdemizi verelim. Mehmet Özdoğan hocamız her ay söyleşileriyle dergimiz sayfalarında olacak. Kendisine katkıları için şimdiden teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nurdan İnan yazısında kışkırtıcı bir soruya yanıt arıyor: Ülkemizde dinozor fosilleri var mı? Konuyu tartıştığı yazısını merakla okuyacağınıza eminiz.

Dr. İrem Aslan Seyhan "bizden matematikçi çıkmadı" diyen oryantalist önyargıyı çürüten bir yazı kaleme aldı. İlk bölümünü bu sayımızda yayınlıyoruz ve söz konusu görüşü dillendirenlere de sayfalarımızın açık olduğunu belirtiyoruz.

Arkeolog Nurdoğan K. Gülen Anadolu'nun bugünlere uzanan tarihsel derinliği çerçevesindeki bir konuyu önümüze koyuyor.

Prof. Dr. Erksin Savaş hocamız Anadolu'nun ilk beyin cerrahları yazısına bu sayıda da devam etti. İlk yazıyı okuyamayanlar da üzülmesin. Son derece ilginç bilgilerle tanışacaksınız.

Yeni yılın hepimize aydınlıklar getirmesini umuyor, sağlık ve mutluluk dolu günler diliyoruz!

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

CAN PINARINDAN

Yaşamla hayat arasında

Prof. Dr. Ahmet İNAM • ODTÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Evren sürekli oluşumlar alanıdır. Bu oluşumları sağlayan erkeye (enerjiye) *oluşum erkesi* diyorum. Bu erke yoğunlaşarak *erkeden* (erkeden gelen anlamında!) adını verdiğim varlık tohumlarını oluşturuyor. Varlık bu erkedenlerden ortaya çıkıyor. Düşünürken, düş kurarken, eylerken hep bu oluşum erkesi iş başındadır. Bunca büyük evrende bir toz bulutu bile olmayan Dünya'mızda uygun koşullar oluştuğu için bu oluşum erkesi yaşam erkesine olanak sağlamış. Bu erke dönüşümünün yaşama yol açması, herhalde yalnızca bizim gezegenimizde görülmese gerek. Evrende şu an bilmediğimiz, araştırmakta olduğumuz farklı oluşumlar da yaşam erkesiyle gerçekleşmiş olabilir. Başka türlü söylersek Dünya'mızdan farklı canlılık biçimleri olabilir evrende; yaşam erkesi farklı koşullarda farklı "doğalar" oluşturmuş olabilir. Evrendeki temel erke olan oluşum erkesi, başka erkeler doğurabilecek yapıya sahip olduğu için yaşam erkesini oluşturabiliyor.

Gezegenimizde yaşam, yaşam erkesiyle sürüyor. Bu erke, doğayı doğurganlaştırıyor. Doğanın yaşam doğuran, yaşatıcı bir güç olmasını sağlıyor. Oluşum erkesi yaşam erkesini oluşturarak biz insanların bir canlı türü olarak ortaya çıkmasına yol açıyor. Böylece biz insanlar oluştuğumuz erke üstüne düşünebiliyoruz. Bir anlamda erke, kendi üstüne düşünmüş oluyor. Düşünebilen, anlam yaratabilen insanda yaşam erkesi hayat erkesinin ortaya çıkmasına yol açıyor. Hayat ve yaşam erkeleri oluşum erkesinin farklı biçimleridir. Hepimiz yıldız tozları erkesinden, oluşum erkesinden meydana geldik. Hayat, yaşamın sağladığı belli olanaklarla ortaya çıktı. Beden yapımız, beyin yapımız değişti. Konuşma yetimiz gelişti, düşünüp yorumlamaya, değer yaşamaya başladık.

Batı düşüncesi genellikle hayatı yaşamdan ayırdı, onu küçümsedi. Bedenden kopmuş, onun bir anlamda efendisi olan bir "akıl" (Örneğin Platon!), bütün evreni, tarihi yöneten yaşam ötesi bir "tin" (örneğin Hegel!) düşüncesi, yaşamla hayat bağını anlamamızı zorlaştırdı. Yine yaşamı dışlayan "maneviyat" anlayışı çoğunlukla insanların inanç düzenlerine egemen olmuş, olmakta. Bu dışlama

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"maneviyatın" temelsiz yaşanmasına neden oluyor. Göğü yerden ayırdıkları için, köklerimizdeki yaşam erkesini duyamıyorlar.

Yeryüzünde yaşayan insanların çoğunluğunun yaşamda kalma, yaşamı sürdürme sorunları var. Yaşamlarını sürdürmek için zorunlu gereksinimlerini karşılayamayan milyonlar açlıktan, hastalıktan, başlarını sokacak ev bulamamaktan kırılıyorlar. Yaşamın sürmesi için pek farkına varamadığımız çok önemli bir gereksinimiz de güvendir. Güveni pekiştirecek olan sevgidir. Acımasız bir yaşamda kalma savaşımı ne yazık ki insanların güven duygusunu yaralıyor.

Dünyaya egemen olan düzen yaşamın hakça yaşanmasını engelliyor. Sömürü ve zulüm düzeni kalabalıklar üstünde baskılar oluşturuyor. Az sayıda bir azınlık çok sayıda insanı ekonomik, kültürel, siyasal, psikolojik olarak sömürüyor. Onların yaşamdan hayata çıkmasını engelliyor. Onlara eğitim olanağı, özerklik, özgürlük olanağı vermiyor. Onlarda yalancı bir gerçeklik algısı yaratıyor. Yaşamlarını sürdürmeleri için onları kendine muhtaç hale getiriyor. Örgütlenmelerini, düşünmelerini, kendi olmalarını engelliyor. Yaşama güçlerini zayıflatıyor.
Oysa insan denen canlı türü, oluşum erkesinden yaşam erkesine, yaşam erkesinden hayat erkesine ulaşabilen bir varlık. Hayat erkesinin ona açtığı bütün insan olma, can olma olanağını duyabiliyor. Yaşamdan hayata, hayattan cana, candan gönle çıkabileceğini görüyor. Yaşamda kalma sorunlarını çözemediği için yaşama gücünü, yaşam duyarlılığını ve sorumluluğunu duyacak denli geliştiremiyor. Hayat erkesini duyamıyor. Evet, bir toplum, bir kültür, bir tarih içinde yaşıyor, okula gidiyor, öğreniyor, düşünüyor, bilimle, sanatla, "maneviyatla" uğraşıyor ama hayat erkesini yeterince duyamıyor. Sürdürdüğü yaşam buna elvermiyor çünkü. İlginçtir Karl Marx, kendi düşünce çerçevesi içinden bu gerçeği görenlerden biriydi. Hakça paylaşmayı, emeğe saygıyı başaramazsak yaşamı insana yakışan biçimde hayata dönüştürme olanağımız elbette olamaz.

Yaşam duyarlılığı ile yaşanan yaşam sorumluluğu, hayatı bize duyurur. Bu sorumlulukla yaşanan yaşamdan hayata giden dönüşümü gerçekleştirebilmek için yaşam gücünü yüksek tutmak gerek. Yaşam sömüren düzen bu gücü azaltmaya, yok etmeye çalışarak egemenliğini sürdürmeyi dener çünkü.
Hayatı yaşayabilmemiz çok boyutlu, bütüncül bir insan olma çabasıyla sağlanabilir. İşte bu noktada can ve gönül duyarlılığı hayat erkesini yükseltmek için gerekiyor. Bu noktaları gelecek yazılara bırakarak hayatı yaşamamızı sağlayacak hazırlık için birkaç ipucu verelim.

Düşünme, anlama, yorumlama bağımsızlığıyla karar alma gücümüzü, kısaca özerkliğimizi geliştirmeliyiz. Özerkliğimizi eyleme dökebilecek özgürlüğümüz olmalı. Bunun için haksızlığa, zulme, karşı çıkabilmeliyiz. İsyanımız, erkinliğimiz olmalı. Erkin insan kendi başına düşünebilir, düşüncesini dile getirebilir, cesurdur. Yılmazdır. Bir dava insanıdır. Değer yaşar. Değer yaratır.

Hakikati bütün içtenliği ile arar. Hakça yaşanan bir dünyanın arayışı içindedir. Bilime, sanata, insanın oluşturduğu yüksek değerlere saygılıdır. Ötekine, öteye, farklıya açık oluşuyla hayatını içtenlik içinde yaşar. Hayat zordur. Bütün güzel işler zordur çünkü.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAPAK KONUSU

Psikanaliz nasıl tedavi eder?

Dr. Ali Algın KÖŞKDERE • Psikiyatrist

Psikanaliz aslında özel ve uzun süreli bir ilişki kurma biçimidir. Freud bu ilişki biçimini insanı araştırırken tedavi de eden bir yönteme dönüştürmüştür. Psikanalizin kendine özgü kuralları ve stili vardır. Bu ilişki biçimi insanı iç dünyasının derinliklerine doğru farklı bir yolculuğa çıkartır.

Psikanaliz başlangıçta bir tedavi yöntemiydi ve histerik hastaların anlaşılması ve tedavi edilmesi üzerinde çalışılmıştı. Histerik nevrozlu hastalar hem Charcot'unun hem Breuer'in dikkatini çekmişler, sonra da Freud'u etkilemişlerdi. Freud, Anna O vakasını Breuer'den 1882'de dinlediğinde nöropatoloji ile ilgileniyordu. 1885'te Salpetriere'de Charcot ile patolojik anatomi çalışmaya gitmiş, orada histeri ve psikolojik etyoloji ile tanışmıştı. Sonra Freud histerik hastaların tedavisi üzerinde çalıştı ve histerik felç tedavisi için psikanalitik yaklaşımı geliştirdi. Freud bir süreliğine, çocuklukta yaşanmış ve travmatik olan bir cinsel ayartılmanın erişkinlikte histeriye neden olduğunu düşündü. Sonrasında, bastırılmış travmatik anıların bütünleştirilmeden zihinde ayrı tutulduğunu ve bedensel anımsama yoluyla bedensel bir belirtiye dönüştürüldüğünü anladı. Düşler üzerine yaptığı araştırmalar ve düş çalışmasını tanımlaması ile bedensel belirtiye dönüştürme (konversiyon) mekanizmasına benzer bir işlemlemeyi düşlerde ayrıntıları ile gösterdi. Bedensel belirtiye dönüştürmedeki gibi düşlerde yoğunlaştırma, yer değiştirme, simgeleştirme ve sansür aracılığıyla ortaya çıkan bir çarpıtma, örtme ve kılık değiştirme vardı.

Ruhsal gelişim kuramı

Freud ve arkadaşları psikanaliz uygulaması yaparken hastaların seanstaki psikolojik gerileme içinde sık sık geçmişlerine ve çocukluklarına gittiklerini gördüler. Çocukluk yaşantısının ve deneyimlerinin insan psikolojisindeki yeri kavrandıkça psikanalistler çocukların ruhsal gelişimini daha çok merak etmeye başladılar. Freud, kendisine başvuran bir babanın anlattıkları üzerinden oğlunu tedavi etti ve bunu 'Küçük Hans Vakası' olarak yayımladı[1]. Anna Freud, Melanie Klein, Donald Winnicott ve Margaret Mahler gibi öncü psikanalistler çocuk psikanalizine odaklandılar. Çocukların ve ergenlerin psikanalizden geçmesi ve onların ruhsal gelişimi üzerinde psikanalitik araştırmaların yapılması, psikanalitik açıdan ruhsal gelişimin daha iyi anlaşılmasını sağladı. Freud'un psikoseksüel gelişim evreleri, Klein'ın şizo-paranoid ve depresif konumları, Anna Freud'un benlik[2] ve savunma mekanizmaları, Winnicott'ın anne

"Freud ve arkadaşları psikanaliz uygulaması yaparken hastaların seanstaki psikolojik gerileme içinde sık sık geçmişlerine ve çocukluklarına gittiklerini gördüler."

1) Çocukta Fobinin Analizi: Küçük Hans Vakası, Çev. Dilmanoğlu M., Say Yayınları, İstanbul, 2018.

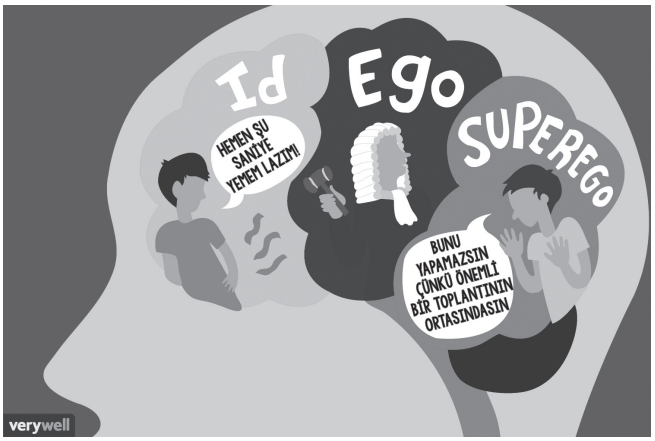
2) Ego

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çocuk ilişkisi üzerine kuramı, Mahler'in ayrılma bireyselleşme kuramı psikanalitik açıdan ruhsal gelişimi açıklar. Zamanla psikanaliz, farklılıkları olan ve birbirini tamamlayan ruhsal gelişim modelleri ortaya koydu.

Zihinsel yapı kuramı

Psikanaliz aynı zamanda bir zihinsel yapı kuramıdır. Freud ruhsallığın dinamiklerini araştırırken önce dürtü kuramını (libido ve saldırganlık dürtüleri), sonra yerleşimsel kuramı (bilinçaltı-önbilinç-bilinç) ve daha sonra yapısal kuramı (altbenlik[3] , benlik ve üstbenlik[4]) geliştirmiştir. Freud'un ölümünden sonra benlik psikolojisi oldukça geliştirilmiş, bu sırada kendilik daha iyi anlaşılmış ve kendilik[5] psikolojisi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanlarda kendilik ve nesne ilişkileri kuramı insan zihninin farklı yönlerinin açıklanmasını sağlamıştır.

Bu kuramlar sayesinde bir kişinin zihinsel yapısı ve gelişim düzeyi anlaşılabilir. Böylelikle normal bir ruhsal yapılanma normal olmayandan, ya da gelişmiş olan gelişmiş olmayandan ayırılabilir.

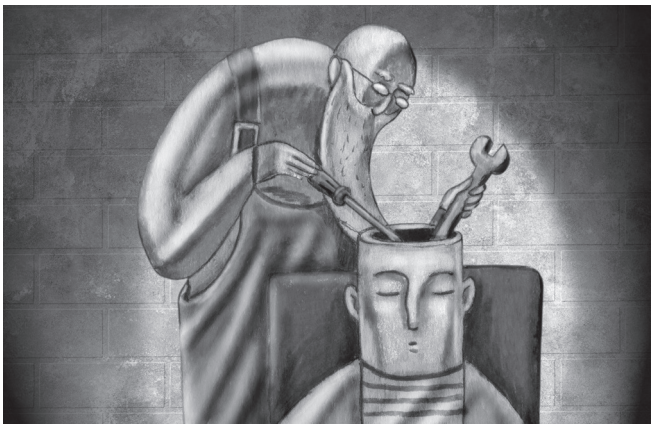
Yorumlama kaynağı

Bu kuramlar terapiste yorumlama yeteneği kazandırırlar. Bu sayede farklı terapi yöntemleri uygulanırken elde edilen veriler psikanalitik kuramlar ışığında yorumlanabilir. Psikanaliz bu yönüyle sanatla terapi, psikodrama, grup terapisi gibi birçok terapi yöntemine kuramsal bir kaynak sağlar.

Anlama aracı

Psikanaliz baştan beri yalnızca bir tedavi yöntemi değildi. Artan bilgi ve deneyimle birlikte insanı ve ilişkilerini anlama gücü ve derinliği iyice arttı. Zaten psikanalistler yalnızca hastalarla çalışmazlar. Kendisini, iç dünyasını anlamak isteyen herkes bir psikanaliste başvurabilir.

İnsanın kendi kendine kendisini anlama yetisi sınırlıdır. İnsan, bir ilişki içinden doğduğundan kendisini ancak bir ilişkinin içinden tanıyabilir. Bu ilişki; yakın, içten, özgür ve uzun süreli olmalıdır. Bunun yanında insan düşünerek kendisini tam olarak tanıyamaz. Konuşması ve düşüncelerini söze dökmesi, daha derinden bir kavrayış sağlar. Seanslarda insanın konuştukları üzerine düşününce şaşırdığı olur.

Psikanaliz bu açılardan özel bir ortam sağlar. Haftada 3-4 seans sıklıkla yapılan görüşmeler ile özel bir yakınlık sağlanır. Aynı zamanda bu yakınlık sıkı kurallar ile korunur. Analist ile yalnızca seans odasında görüşülür. Hatta divana uzanan analizan[6] analisti göremez bile. Görmesi engellenerek hayal gücü özgürleştirilir. Analizanın özgürce, aklına gelen her şeyi anlatması istenirken konuşma eyleminden başka her türlü eylem yasaklanır.

Her psikanalist önce kendisi analizden geçer. Sonra bir psikanaliz derneğinden eğitim alır. Tüm bu öğrenim sürecinin deneyimi ile psikanalist analizanının anlattıklarını ve analizan ile aralarında yaşananları yorumlar. Yorumlar, analizanın kendisini daha farklı tanımasını, bilinçdışında kalan bilgilere ulaşmasını sağlar.

Tedavi süreci

Psikanalizin tedavi edici etkisine dönersek bu etkiden iki biçimde yararlanılır. Günlük işlevselliği bozulmamış, uygun hastalar divana uzanırlar ve klasik psikanalitik yöntem kullanılır. Daha ağır ve klasik psikanalize uygun olmayan hastalarla ise yüz yüze görüşülür. Bu biçimdeki sürece psikanalitik psikoterapi denir.

Psikanalitik bir tedavinin nasıl olduğu teknik bir konudur. Bu yüzden olabildiğince basitleştimek ve

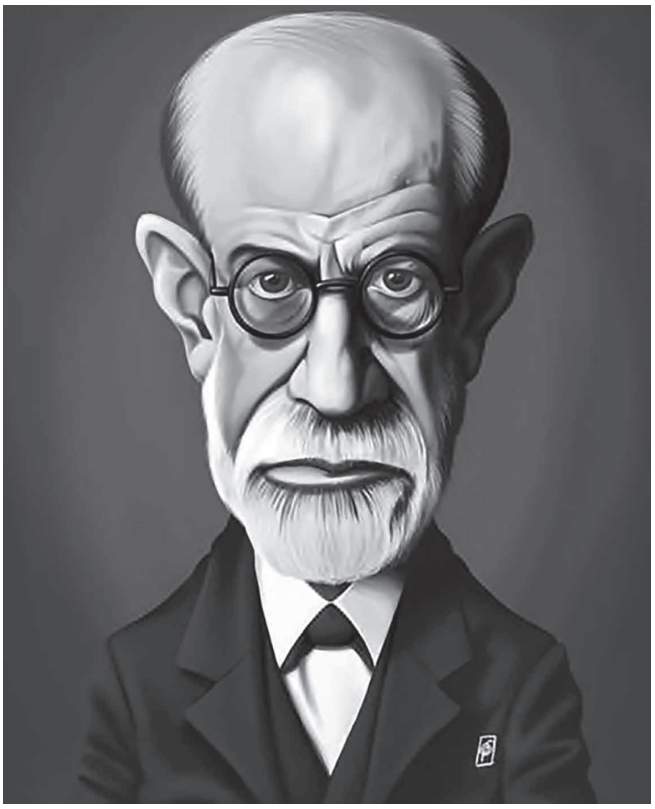
3) İd

4) Üstbenlik

5) Self

6) Analizden geçen kişi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

anlaşılır kılmak için psikanalitik psikoterapiyi iki ana kavram üzerinden açıklayacağım: Benlik ve kendilik kavramları.

Benlik kavramını her insan bilir ve bu bilginin bir kısmı bilinçdışındadır, farkındalık azdır. Benlik ve onu tamamlayan kendilik kavramları psikanaliz ile oldukça açığa kavuşturulmuştur. Bu iki kavramın gelişimi ve anlaşılması 100 yıldır sürmektedir. Ruhsallığın anlaşılması kişisel olarak da yıllar alır, zaman ister.

Benlik

Benlik yani ego, insanın ruhsal yapısının ana unsurudur ve kişinin "ben" demesiyle ilişkilidir. "Ben" zamiri kullanılan durumlara bakarsanız benliğin nasıl bir ruhsal aygıt olduğunu anlayabilirsiniz. Günümüzde ego, egoist kelimesi ile bencil ve kendini düşünen olarak dilimize yerleşmiştir. "Egolu" diye kullanıldığında kendini gösterme iddiasını taşıyan bir kendini beğenme, büyüklenme anlamı taşır. Psikolojideki benliği düşünürken benlik iddiasının yüksek olmadığı, kişinin kendisini tanımladığı sıradan durumları aklınıza getirmelisiniz. "Ben yüzebilirim. Ben meyve yemeyi severim. Ben onu başarılı buluyorum" gibi ben zamirini içeren cümleler benliğin ne olduğu konusunda bize ipucu verirler.

Psikanaliz benliği tanımanın, işlevleri aracılığı ile olabileceğini bulmuş ve üç ana işlevi olduğunu saptanmıştır: Algılama ve yorumlama, kaygılara karşı savunmalar geliştirme ve ilişkiler kurma ve sürdürme.

Algılama ve yorumlama

Benlik; iç ve dış dünyadan gelen verileri algılar, yorumlar, kategorize eder ve depolar. Benzerlikleri ve zıtlıkları bularak kendisini ve dış dünyayı tanıyışını, kavrayışını güçlendirir. Parçaları bir araya getirerek bütünler, yeni sentezler oluşturur. Bu sırada hangi verilerin dış dünyadan hangi verilerin kişinin iç dünyasından geldiğini ayrıştırır. Algılamaların ve akla gelenlerin bir düşünce mi yoksa dış dünyanın bir algılanışı mı olduğunu değerlendirir. Psikiyatride gerçeği değerlendirme yetisi denen bu yeti, benliğe güç verir. Gücün kaynağı, dış dünyanın algılanışı sayesinde gelişen iç dünyanın yeni düşünce ve yaratılar oluşturabilmesidir. Böylelikle insan iç dünyasında yarattıkları ile dış dünyasını şekillendirebilir. Örneğin insan önce sandalyeyi öğrenir, sonra farklı sandalyeler görür, bunları sandalye kategorisinde zihninde biriktirir. Tanıdığı sandalyeleri iç dünyasında düşünerek yeni bir sandalye hayal edebilir, bunu üretebilir. Ya da bir sandalye çizmesi istendiğinde bildiği tüm sandalyelerin bir sentezini çizebilir. Çizdiği sandalye genellikle her gün kullandığı sandalye bile olsa çizdiği anda artık bu onun ürettiği bir sandalye olur. Dışarıdaki bir nesne iç dünyanın nesnesi haline gelmiş, değiştirilmiş ve sonra dışarıya yansıtılmıştır.

Gerçeği değerlendirme yetisinin bozulması benliği o kadar güçsüzleştirir ki, kişi hiçbir şey yapamaz hale gelir. Bu durumun en uç örneğini şizofrenlerde görürüz. Gerçeği gerçek olmayandan ayırt edemedikleri için benlikleri güçsüzleşir, dünyayı ve iç dünyalarını algılamaları bozulur. Bir işte çalışmakta, arkadaşlık kurmakta, yeni bilgileri öğrenmekte çok zorlanırlar. Ancak yakınlarının desteği ile yaşayabilirler. Şizofreni ağır psikiyatrik hastalıklardan biridir. Şizofreninin anlaşılmasında psikanalitik bilgiden yararlanılsa bile tedavisinde ilaçlar ve farklı tedavi araçları kullanılır.

Kendini algılama ve yorumlama

Çocuk dünyayı; önce annesi, sonra ailesi, daha sonra öğretmeni ve okul arkadaşları ile birlikte kavrar. Dünyayı algılarken eşyaları kolay öğrenir. Bir isim-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

leri vardır ve görece sabittirler. Hayvanlar daha zor tanınırlar, belirsizlikleri ve saldırganlıkları vardır. En zoru insanlardır. İnsan, diğer yaratıklara göre çok daha değişken, karmaşık ve sınırsızdır.

Çocuk için çevresindeki insanlar gibi kendisi de bir kişidir. Annesi, babası, kardeşleri ve arkadaşları aracılığıyla kendisini tanır, kendisi hakkında bilgiler edinir. Bu bilgi ve deneyim birikimi ile kendilik denen yapı oluşur. Bir dönüşlülük zamiri olan "kendi", kişinin kendisine geri dönüşleri ifade eder. Bu geri dönüşler hem kişinin kendisiyle ilgili yargılarıyla hem de çevresinin ona geri bildirimleriyle şekillenir. Örneğin bir dağ gezintisi sonrası kişi rahatlamış ve gezintiden keyif almış ise kendisi hakkında "Ben dağ gezilerini seven ve bunlardan keyif alan birisiyim" izlenimi edinir. Bu izlenimin tam farkında değil ise bir arkadaşının ondaki rahatlamayı ve yüzündeki memnuniyeti görmesi ile ona bunu söylemesi sayesinde farkındalığı artar. Buna benzer deneyimlerin toplamı kişinin kendisini algılaması, tanımlaması ve anlamasında rol oynar.

Bu durumun nasıl bozulabildiğini, hastalığa dönüştüğünü ve tedavi edildiğini kısa bir örnekle açıklayacağım.

Merve, ilkokul mezunu bir annenin ve mühendis bir babanın kızıydı. Babasının annesini aşağılamalarına tanıklık ederek büyümüştü. Babası annesini, onun gözü önünde sert bir biçimde eleştirir, küçümserdi. Merve de bu küçümsemelerden nasibini almıştı. "Sen bunu nasıl yapacaksın ki? Sen kimsin ki?" gibi sorularla Merve'yle alay ederdi. Bu yaklaşım yıllar içinde Merve'de "Ben beceriksizim. Zaten sorunlarımı çözemiyorum. Beni kimse beğenmez" biçiminde yargılar ve kendisiyle ilgili şüpheler yaratmıştı. Bu sorunlu ilişki, babası gibi birincil ve önemli bir kişiyle tekrar tekrar yaşanınca kendini tanımlaması bozuk bir temelde ilerlemişti. Babası onun çocuk olduğunu görememiş, kadınları küçümseyici tavrı kızını da etkilemişti. Tüm bunlara abisinin yüceltilmesi, abisine daha çok güvenilmesi ve abisinden gurur duyulması eklenince Merve kendini iyice diplerde hissetmişti.

Merve'nin geliş şikâyeti erkeklerle arasına sınır koyamaması, sömürülmekten ve aşağılanmaktan korkması, kendine güvenememesiydi. Babasının, annesi ve kendisiyle kurduğu ilişki, annesinin kendini savunabilen bir kadın olamayışı onun kadın-erkek ilişkilerini ve kadınlığı çarpık algılamasına neden olmuştu. Psikanalitik psikoterapi sürecinde onun için travmatik olan geçmişini ve ilişkilerini derinlemesine araştırdık. Bu sırada öfkelerini, üzüntülerini, korkularını yeniden yaşadı, ruhsal yaralarını konuşarak sardı. Bu sırada beni babasının yerine koyarak, onu küçümsememden korktu. Bazen de babasının yerine geçerek beni yetersiz gördü ve küçümsedi. Bu durumların geçmişi ile bağlantısını kurunca nasıl etkilendiğini daha iyi kavradı. Yaşadığı sorunlar; ideal erkeklerin uzakta ve hayallerde olduğu, yakınındaki erkeklerin ise yetersiz ve saldırgan olduğu yargısını zihnine kazımıştı. Psikanalitik psikoterapi sırasında bu ayrışmış erkek tasarımları bütünleşerek daha gerçekçi ve ilişki kurulabilir hale gelince yaşamındaki ilişkiler değişti. Merve, kendisi ve kadınlığı ile gurur duyabilir oldu.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi kişinin kendisini ve dünyayı algılamasında yargılayıcı, değersizleştirici, utandırıcı ve suçlayıcı iç sesin güçlü bir etkisi vardır. Üstbenlik denen bu iç ses anne-baba ile kurulan ilişkinin içselleştirilmesi ile oluşur. Zamanla kişinin kendi sesi haline gelir. Daha sonrasında bir ses olmaktan çıkar. Kişi hiç farkında olmadan, bilinçdışından etki etmeye devam eder.

İç dünyanın derinlikleri

Benliğin ikinci işlevi, kişinin iç dünyasındaki duygu, düşünce, hayal ve dürtüleri düzenlemek için savunular geliştirmesidir. Açlık, ağlama ve huzursuzlukla başlayan yaşam, ancak annenin doyurması ve sakinleştirmesi ile sürebilir. Bir açlığı doyurmak için onu anlamak, tanımlamak ve buna göre hareket etmek gerekir. Bu açıdan anne, çocuğun açlığını ve diğer ihtiyaçlarını ilk anlayan ve tanımlayandır. Böylelikle anne, benliğini çocuğu yararına kullanır. Zamanla bu acıkma, anlaşılma ve doyum ilişkisi bir ritim ve düzen kazanır. Böylelikle çocuk önce içinden gelen uyaranın acıkma olduğunu anlar. Annesinin kendisini doyuracağını öngörerek ve hayal ederek bekleyebilir. Doyduğunda sakinleşir, annesine ve öngörebilen zihnine güveni pekişir. Bu süreç, anne-bebek arasında bir uyum içinde ilerlerse

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

anne yavaş yavaş acıkma-bekleme-düşünme-kendini doyurma sürecini çocuğuna bırakır.

Eğer aralarında bir uyumsuzluk varsa bebek olabildiğince uyum sağlar. Bebeklerin ve çocukların uyum sağlama kapasiteleri çok yüksektir. Çocuk, annesini tanır ve öğrendiklerine göre onunla bir ilişki kurar. Eğer anne, bebeğini çok bekletirse bebek buna uyum sağlamak için açlığını bastırma ve reddetme yolları arar. Örneğin gereğinden fazla neşelilik ve hareketlilik ile ilgi çekmeye çalışabilir. Ya da annesinin ne zaman geleceği ve ne kadar iyi bir anne olduğu ile ilgili hayallerle açlığını bastırmaya çalışır. Eğer anne, bebeği acıkmadan onu yedirirse bu sefer de bebek tokluk hissini bastırarak ve reddederek annesine uyum sağlamaya çalışır. Açlık gibi tokluk da inkâr edilebilir. Eğer çocuğun ihtiyaçları sürekli olarak çocuğa göre değil de annesinin ihtiyaçlarına göre belirleniyorsa zamanla çocukta bir sahtelik gelişir. Çocuk uyum sağlıyor gibi gözükür ama aslında kendi iç dünyasından kopar.

İsmail, yaşamı boyunca annesinin ondan istediği her şeye uyum sağlamış, annesinin biricik oğlu olmuştu. Annesi, çocukken anneannesinin yanında yaşamasını istediğinde orada kalmış, yurtta kalarak okumasını istediğinde yurda taşınmıştı. Üniversiteyi İngiltere'de okumuş, orada tam bir İngiliz gibi yaşamıştı. Ne yazık ki İsmail üzülse de kendisi gibi babası da bu olanlara itiraz edememiş, İsmail'e özgü, onun istediği ve mutlu olduğu bir alanın sınırları çizilememişti. İsmail yurtta iken yurttaki arkadaşlarının, okulda iken okuldaki arkadaşlarının, İngiltere'de iken İngilizlerin seveceği gibi davranmıştı. Bulunduğu ortamda ilgi ve beğeni alabileceği davranış kalıbını kolaylıkla sergileyebiliyordu. Başvurduğu sırada kendisini sahte hissediyor, yaşamından doyum almıyordu. Mutsuzdu. Gerçekten sevildiğini hiçbir ilişkisinde hissetmiyordu. Ondan istenileni vermede ustalaşmıştı ama kendi iç dünyası ve duyguları ile bağlantısı kesilmişti. Derinlerdeki hüznünü dondurmuş, yalıtmıştı. Bu, onun ilişkilerinde derinlik ve sıcaklık yaşayamasını engelliyordu. Üç yıl süren psikanalitik psikoterapinin sonunda kendi değerleri olan, bilgiyi içselleştirebilen ve ilişkilerinde kendisini gerçek hissedebilen birisi olabildi. Terapisi sırasında ona bir şey önermiyor, onun anlattıklarını ve ilişki kurma biçimini yorumluyordum. Ama o yine de bir psikoterapistin ondan ne bekleyebileceğini tahmin ediyor ve buna yönelik davranışlar geliştiriyordu. Zamanla yaşamındaki ilişkilerinin kendisi için ne anlama geldiğini, hangi gereksinimlerini karşıladığını, nelerden korktuğunu ve nelerden mutlu olduğunu daha iyi fark etti. Sert ve dışlayıcı iç sesi değişti. Mükemmel olmadığında da sevilebileceğini anlayınca mükemmeli yakalamaktaki zorlantısı ortadan kalktı. Kendisinden ve çevresinden beklentileri insani sınırlara çekildi, rahatladı.

Dürtülerin boşalımı ve nesne değiştirme

Çocuklar büyürken beklemeye tahammülü arttıkça, kendine hayır demeyi öğrendikçe ve kuralları benimsedikçe iç dünyasından gelen uyaranları kontrol edebilmeye başlarlar. Böylelikle bir altbenlik oluşur. Bu ayrışmanın sağladığı kontrol ve anlayış, altbenliğin dürtülerden gelen enerjisinin benliği tehdit etmesini engeller. Kişinin iç dünyasını anlaması için özel bir alan açılır. Bazen hayallere dalınabilecek, bazen yüksek ideallere çıkılabilecek özel bir alan.

İç dünyadan gelen uyaranların kontrolü yalnızca bir baskılama içermemeli, uyaranlar hedefini, yolunu değiştirerek ortama uygun bir boşalım yolu bulabilmelidirler. 4-5 yaşlarında yaşanan[7] tipik örnek çocuğun karşı cinsten ebeveynine âşık olmasıdır. Oğlan annesiyle, kız babasıyla evleneceğini hayal eder. Ebeveynler bunu kabul etmezler ve gülerler. Çocuğa ise gelecekte yaşıtlarından bir sevgilisi olacağı söylenir. Böylelikle çocuk anne-babasına karşı hissettiklerini bastırır ve yaşıtlarından sevgililer bulur. Gelecekteki sevgili için oluşan beklenti hem geleceğine ruhsal bir yatırım yapmasını hem de anne-babası ile özdeşleşmesini sağlar.

Melis dikkat dağınıklığı, derslerine konsantre olamama ve yeme atakları ile başvurmuştu. Ders başarısı üniversiteye başlayınca iyice düşmüştü. Üniversiteye kadar çalışmadan idare etmiş, zekâsını kullanarak başarılı olmuş. Ergenliğe kadar boş vakitlerinde oyun oynamış, hayaller kurmuştu. Büyüyünce bunların yerini diziler ve sanal âlem almıştı. Sorunlu ablasının yanında Melis şirinliği ile babasının ilgisini kazanmış ve ailede özel bir yere sahip olmuştu. Annesine sinir oluyor, kendisini ondan daha zeki buluyordu. Zekâsı ve güzelliği sayesinde rekabet etmeden kazandıklarıyla üniversiteye kadar gelmişti. Lisede kendisinden daha başarılı ve güzel olan arkadaşlarına haset etmiş, bazen onlara duyduğu hasedin yoğunluğu yüzünden aklı başından gitmişti. Üniversiteye geçince rekabet iyice kızışıp ders çalışması gerekince zorlanmıştı. Zorlanınca çocuksulaşıp eve kapanıyor, bir bebek gibi

7) Ödipal dönem.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yataktan çıkmadan dizi seyredip paket paket abur cuburu art arda yiyordu. Bu dönemlerde anne-babası yanına geliyor, ona bakıyor, onu toparlıyorlardı. Son zamanlarda babasının daha yakından ilgilenmesi ve annesinin müdahaleleri öfkelendirince Melis iyice bloke olmuştu.

Terapisi ilerleyince babasıyla yakınlığının onu neden huzursuz ettiğini ve annesine neden bu kadar kızdığını anlayabilmeye başladı. Melis için rekabet etmek ve başarılı olmak riskliydi. Çünkü başarılı bir erişkin olursa annesini alt etme ve babasını elde etme tehlikesi vardı. Beş yaşındaki her kız çocuğu gibi o da annesini yenmeyi ve babası ile daha yakın olmayı hem istiyor hem de bundan kaygı duyuyordu. Melis için bu mesele beş yaşındayken çözüme kavuşamayınca babasının biricik kızı olmak ergenlikte sıkıntı yaratmaya başlamıştı. Bu sıkıntıyı, çocuksulaşmak ya da büyümesini durdurmaya çalışmakla aşmaya çabalamıştı. Çünkü çalışarak ve rekabet ederek başarılı olmak büyümek demekti. Büyüyünce, bir çocuk gibi şefkat görememekten, sınırlanmaktan ve erişkin cinselliğinden korkuyordu.

Onu başarısız bulmamdan ve beğenmememden endişe etti. Bu endişesi seanslara çok çalışmak istediğini ama yapamadığını sık sık dile getirmesi ve benden çalışma önerileri almak istemesi olarak yansıyordu. Böylelikle babasının yaptığı gibi onunla yakından ilgilenmemi sağlamaya çalışıyordu. Neler yapması gerektiğini elbette biliyordu ama otorite figürleriyle çatışması kendi otoritesini sağlamasını bozuyor ve yaşamını biçimlendiremiyordu. Diğer yandan ders çalışma sorununa odaklanması iç dünyasını ve aramızda olanları görmezden gelmesini sağlıyordu. Bu sorunlarıyla yüzleşince ve bunları derinlemesine çalışınca babası ve annesi ile ilişkisi değişti. Melis'in bir erkek arkadaşı oldu. Onunla ders çalışmaya ve üniversite bitince yapacaklarını planlamaya başladı.

İlişki kurmak

Benliğin üçüncü ana işlevi, ilişki kurmaktır. Bebek doğduğu andan itibaren ilişki kurma yetisi ile doğar. Ağlaması ve gülmesi ilişki başlatma araçlarıdır. Normal şartlar altında her bebeğin ağlamasını duyan, içine alan ve ona titizlikle kendini adayan bir anne vardır. Anneden sonra baba ve kardeşler ile ilişkiler kurulur. Bu ilişkilerin sorunları aşarak sürdürülebilmesi, uzun süreli ayrılıklar, küskünlükler, kırgınlıklar olmaması gerekir. Aile içi ilişkiler sıradan bir denge içinde kalabilmelidirler. Çocuk, ailesinde ilişki kurmanın temellerini öğrenir. Kötülere ve kötülüklere karşı nasıl mücadele edeceğini, iyileri nasıl koruyacağını bu ilişkilerin içinde anlar. Ailenin hemen ardından gelen öğretmen ve okul arkadaşları da aynı işlevi üstlenirler. Bazen ailenin önüne geçer, bazen ailenin eksiklerini tamamlar,

fazlalıklarını alırlar.

İlişkilerin dengeli ve uzun süreli olması insanın kendisini dengeli ve tutarlı hissetmesini sağlar. Anne-baba ve kardeşler ile ilgili çocuğun iç dünyasında tasarımlar oluşur. Çocuk kendisi ve bu tasarımları arasındaki ilişki biçimini zihninde biçimlendirir. Bu tasarımlar ve ilişki biçimleri daha sonra gelecekler için ana kalıplardır. Ergenliğe kadar değişiklikler olur ve sonra ana tasarımlar ve ilişki biçimleri görece kalıcılaşır.

Zihindeki anne ve baba tasarımları fantezilerin ve dürtülerin etkisi altındadır. Çocuk küçükken onun için önemli olan doymak ve açlıktan uzak durmaktır. Doyup mutlu olunca annesini iyi anne olarak görür, aç kaldığında ise onun için annesi kötü annedir. Annesiyle birlikte iyi ve birlikte kötü olurlar. Bekleme gücü ve zihinsel kapasitesi arttıkça aç kaldığında annesinin iyi bir anne olduğuna ve onu doyuracağına inancını sürdürebilir. Daha sonra ceza veren kötü, ödül veren iyi ebeveyn olur. Son aşamada ise onunla rekabet eden kötü, etmeyen iyidir. Büyüdükçe kötülerle iyiler iç içe geçer, bütünleşirler. Cezanın ve rekabetin iyi niyetli olabileceğine ve zarar vermeyeceğine inanabilir. Böylelikle benliğin ilişki kurma kapasitesi artar, ilişkiler süreklilik kazanır ve aile dışındaki ilişkilere hazır hale gelinir.

Son olarak psikanalize dönersem, psikanaliz aslında özel ve uzun süreli bir ilişki kurma biçimidir. Freud bu ilişki biçimini insanı araştırırken tedavi de eden bir yönteme dönüştürmüştür. Psikanalizin kendine özgü kuralları ve stili vardır. Bu ilişki biçimi insanı iç dünyasının derinliklerine doğru farklı bir yolculuğa çıkartır. Büyüme ve gelişim sırasında yaşanmış aksaklıklara gidilir ve bunlar yeniden gözden geçirilir. Konular olağan ilişkilerde olamayacak bir açıklıkla konuşulur. Kolay olmayan bu yolculuğun düşünceler, hisler ve ilişkiler açısından özgün dinamikleri ve getirileri vardır.

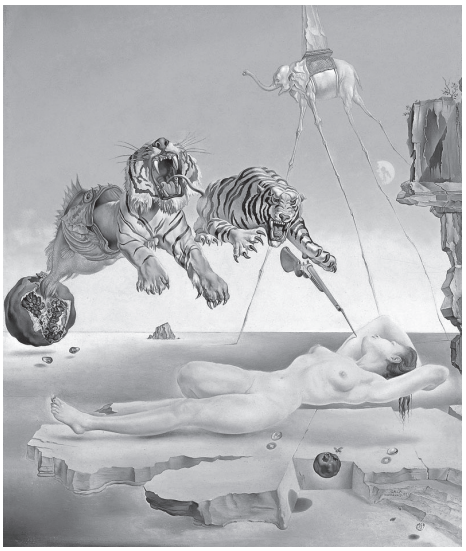
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Psikanalizde bilinçdışından düşlere

KAPAK KONUSU

Hande KILINÇ KUNT • Uzman Psikolojik Danışman, Yeditepe Üniv. Psikoloji Böl. Öğr. Gör.

Psikanalizde düşlerle çalışırken, onların düş görene yaşattığı anlamlara, yabancılık belki de tedirginlik ve tanıdıklık hissi yaşatan işleyişin yapısına ve en önemlisi tabloyu görebilmek için ihtiyaç duyulan sabit bir çerçevenin, psikanalitik tedavide rüyaların tutulması için ne tür bir ihtiyaç olduğuna bakalım.

Salvador Dali'nin Rüya tablosu

Düşler, bilinçdışına geçiş sağlayan koridorun en önemli kapısını açarlar. Freud'un ifadesiyle, düşler, bilinçdışının tanınmasına giden "kral yolunu" oluşturmaktadırlar. Analizanın seanslara getirdiği düşlerle çalışmak, adeta geceler boyu onun yazdığı, çeşitli rollere girilip çıkılan sayısız tiyatro sahnesini seyretmek gibidir.

Edward Hopper'ın tabloları film karelerini anımsatırlar. Onlar da adeta düşlerimiz gibidirler. Hopper'ın tablolarına bakan için, kapıların önünde ayakta duran şapkalı kadınlar, odasındaki yatağın üzerinde oturmuş pencereden dışarıya bakarak derin düşüncelere dalmış insanlar, barda tek başına oturan arkası dönük gizemli bir adam... Hem çok tanıdık hem de çok yabancı gelebilecek kareler ve insanlar... En önemlisi de, sanki tablonun renklerini, canlılığını daha da belirginleştiren çerçevesi sayesinde o tablonun göründüğü şekliyle sabit durabildiği hissini deneyimlersiniz. Hatta dışardan içeriye bakarken, hem sadece dışardan bakıyormuş hissi yaşar, hem de içerdeki mekânda olduğunuz hissini yaşarsınız.

Psikanalitik tedavide düşleriyle çalışanlara, düşlerini çalışırken kendine baktığını deneyimleyenlere, tanıdık gelecektir bu satırlar. Psikanalize göre, düşler ve düşlerdeki karekterler ve olaylar da, düşü görene hem yabancı hem de tanıdıktır... Yabancılığı, belki de dayattığı tedirginliği, düş görenin, sanki hiçbir bilgisi olmadan ortaya çıkavermiş gibi deneyimlenen, düşlerdeki simgelerle ilk karşılaşma anının yaşattıklarıyla ilintilidir. Daha sonra ise, bu simgeleri ve barındıkları anlamı düşünmek için seanslara getirilen düşler üzerine konuşmak, kısacası düşü sözden geçirmek gerekir. İlerleyen bölümlerde tekrar geri döneceğimiz gibi, psikanalizde düş görenin, esas olarak kendi çağrışımlarını kullanarak, onlar üzerine yaptığı yorumlarla, düş simgelerinin aslında çok da tanıdık olduğu fark edilir. Benzer şekilde, Winnicott da 1971 yılında ele aldığı *Oyun ve Gerçeklik* isimli eserinde oyun oynama kapasitesi ve onun sembolik anlamlarından bahsetmiş ve birazdan ayrıntıyla üzerinde duracağımız şekliyle bunların rüya görme işleviyle ilişkisini anlatmıştır[1]. Örnek olarak, Winnicott'a göre "kucaklama" (holding) doğumdan itibaren bebeğin maruz kaldığı endişe verici yaşantılar karşısında korunmasına ve desteklenmesine denk düşer. Kucaklamanın yeterli ve düzenli olması, bebeğin varoluşunun sürekliliğini hissetmesine ve dolayısıyla da olgunlaşmasına katkıda bulunur. Winnicott,

> "Düşler, bilinçdışına geçiş sağlayan koridorun en önemli kapısını açarlar."

1) Winnicott, Playing and Reality, Tavistock Publications, London, 1971, s. 100

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bu kavramla, içsel dünyamız yani ruhsal gerçekliğin dünyası olan öznel dünya ile dışsal gerçekliğin dünyası arasında konumlanan bir ara bölgeyi tanımlamıştır. Winnicott bu kavramı tanımlarken, bu içsel bölgenin içteki oyunu sahneye koyma kapasitesini temsil ettiğini anlatmıştır. Kısacası, uykuya kendini bırakabilme kapasitesi ve düş görerek içsel alanda olanlara bakabilme kapasitesinin gelişebilmesinin de, yine ruhsal olarak sarıp sarmalanmışlığın getireceği güvenlik hissini kişinin deneyimleyebilmesine bağlı olduğu düşünülebilir.

Düşlerle çalışmak, 1900 yılında yayımlanmış olan *Düş Yorumu* isimli yapıtında Freud'un ifadesiyle kendisinin keşiflerinin en değerlisidir[2]. Amerikan gündelik yaşamının tuvale yansıdığı Hopper'ın tablolarına bakarmış gibi, psikanalizde düşlerle çalışırken de, onların düş görene yaşattığı anlamlara, yabancılık belki de tedirginlik ve tanıdıklık hissi yaşatan işleyişin yapısına ve en önemlisi tabloyu görebilmek için ihtiyaç duyulan sabit bir çerçevenin, psikanalitik tedavide rüyaların tutulması için ne tür bir ihtiyaç olduğuna bakalım. Belki de burada her şeyden önce, hem çok tanıdık hem çok yabancı olan psikanalizin ne olduğuna, sonra da düşün psikanalizde nasıl çalışıldığına bakmak önemli olacaktır.

Psikanaliz

Temel bir soruyu tekrar sorarak en baştan başlamak gerekli olabilir. Psikanaliz nedir? Psikanaliz yaşantılanan bir deneyim olması sebebiyledir ki, söze dökülmesi, açıklanması çok zor, hatta imkânsızdır. Örnek olarak, düşler, analizanın mücadele ettiği iç dünyasındaki gerginlikleri işaret eder, iç dünyasındaki işleyişi gösterir ve hastanın geçmişini aydınlatır.

2) S. Freud, Düşlerin Yorumu I., İngilizce'den çeviren E. Kapkın, İstanbul, 1900.

Freud'un 1922'de *Psikanalize Giriş Konferansları* yapıtında hayali bir topluluğa seslenerek "Baylar... Sözlerime itiraz edeceksiniz..."[3] dediğini de hatırlayarak, psikanalizin kişinin nasıl ulaşabileceğini bilmediği parçalarına işaret ettiği vurgulanmalıdır. Kişinin kendisine bile gizli olan yaşantıyı sözden geçirmek zordur. Bunun yanında, bu sayfalarda, sözün ulaşabileceği yere kadar, psikanalitik tedavinin, kişinin geçmişiyle nasıl ilişki kurduğuna, duygularıyla, düşünceleriyle, hayalleriyle, fantezileriyle kısacası kendisiyle nasıl ilişki kurduğuna dair çok anlamlı bir yolu aydınlattığını işaret etmek önemlidir.

Psikanalize ilk defa başvuran kişiler anlaşılır şekilde başta kaygılı görünürlerken, zaman içinde genelde süreci çok doğal bir şekilde görmeye başlarlar. Pek çok kişi için psikanaliz, birinin aklına gelen her şeyi söylediği ve ötekinin her daim taze merakıyla konuşan veya susan diğerini özel bir şekilde dinlediği bir terapötik süreçtir. Freud analitik çiftten birini serbestçe konuşan, diğerini de serbestleşmiş dikkatle dinleyen ve sonra yorumlayan olarak ikiye ayırmıştır. Analizde ilerleyen zaman içinde serbestçe konuşan kişinin hikâyesinin parçaları daha belirgin hale gelir. Peki, bu hikâyenin parçaları nasıl bir yapının içindedir?

Bilinç ve bilinçdışı

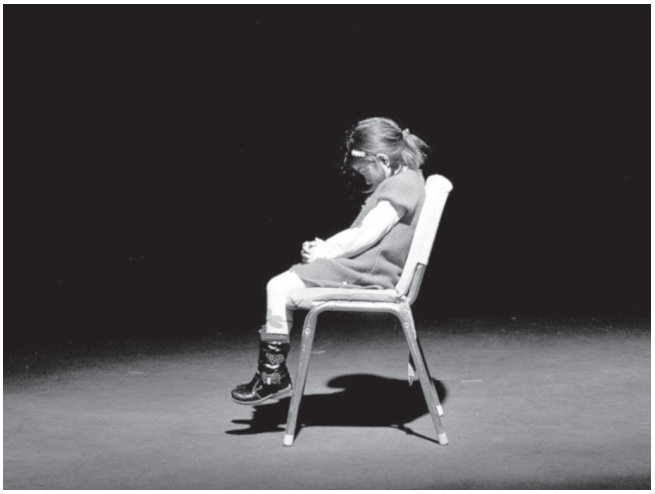
Çok karmaşık olan ve bilinçdışındaki yoğun çalışmanın görünümlerinden biri olan düşler üzerine düşünmeye, burada biraz ara verip, bilinçdışının anlamlarıyla ilgili bir parentez açmak önemlidir. Kişiler, genelde bilinç düzeyinde kendileriyle ilgili bir şeyleri bilirler. Bunlar, iyi veya kötü dile getirebildiğimiz ve karşımızdakine gösterebildiğimiz düşüncelerimiz, duyumlarımız ve algılarımızdır. Peki, ya bilinçdışı olanlar? Psikanalitik anlamda bilinçdışı kavramı, kişi için örnek olarak kaygı uyandıran bir beklentisini anlamsız, yersiz, boş bulmadan kavramamıza meydan verecektir. Her an canlı olan bir bilinçdışı olduğunu akılda tutarsak, rahatsızlığın nereden geldiğini, nasıl oluştuğunu bilmesek bile, ele avuca gelmez bir şekilde tüm ruhsallığını kavradığımızı hissedebiliriz. Bilinçdışı unsurlar,

3) S. Freud, Introductory lectures on psychoanalysis. Trans. Joan Riviere. London: Allen, 1922

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

varlıklarının işaretlerini doğrudan göremediğimiz parçalarımızdır. Uygulamada bizim için en önemli olan, her an canlı, hareketli olan parçadır bilinçdışı. Mistik değildir, aksine, devamlı olarak şimdiki yaşantılarımızın üzerine düşen gölgeleriyle varlığını hissettiğimizdir.

Bu noktada psikanalitik kuramın temel varsayımlardan birini vurgulamakta fayda var. Bu varsayıma göre, davranışları, duyguları, düşünceleri ve eylemleri içeren tüm ruhsal olaylar, rastgele değil, önceki olaylardan etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle, her ruhsal olay, kendisinin öncülü olan bir başka olayla etkileşimdedir. Burada parentez açıp vurgulanması gereken şudur: Geçmişle kurulan bağ canlıdır ve mutlaka hareketlidir. Bireyin şimdi yaşadıklarını etkilese de, şimdiyi asla tamamen belirlemez. Geçmiş, sonsuza dek sabitlenmiş anılarda tüketilemez ya da dondurulamaz. Kısacası, geçmiş, bugünkü zorlukların doğrudan sebebi olmasa da, mutlaka beklenmedik biçimde şimdi yaşananlara renk verir, kokusuna siner, sesinin tınısını değiştirir.

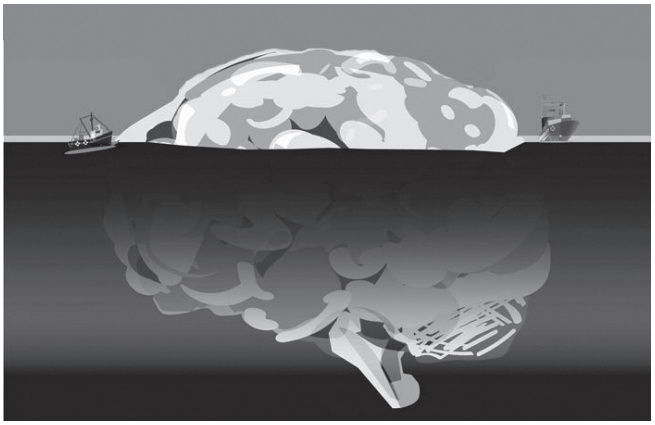
Bilinçdışı unsurlar, ancak psikanalitik tedavide üzerinde çalışıldıktan sonra bilinebilirler. Kişi bu süreçleri bilmiyorsa bunun nedeni nedir? Bunun bu şekilde işlemesinin sebebini kişinin dikkatsizliğine, kayıtsızlığına veya bir başka sebebe bağlayamayız. Freud'un temel düşüncesi (psikanalizin odak noktasını oluşturan düşünce), doğası gereği bilinçdışı ruhsal süreçlerin varolduğudur; bilinçdışı kalmalarının nedeni de, bilince çıkmalarına, çok etkin mekanizmalarla karşı konulmasıdır.

Freud insanın bütün hareketlerinin, en sıradan olanların bile, bilinçle bilinçdışı arasındaki karmaşık gidiş gelişlerden ortaya çıktığını öne sürer. Dışarı çıkamamak, sürekli kaygı yaşamak, topluluk karşısında duyulan korku, zorlanılan işleri devam ettirme güçlükleri, hep bilinç ve bilinçdışı devinimlerin ürünüdür. Bilinçdışı bilinçli etkinliği, bilinçli etkinlik bilinçdışı etkinliği etkinler. Bilinçdışındaki malzemelerle çalışmak için, psikanalistle çalışmak gereklidir. Analist, analize gelen kişinin anılarını, fantezilerini, çocuksu arzularını dinler. Bu malzemeleri dinleyen analist, analizanın kişisel geçmişiyle adeta bir arkeolog ve sanatçı gibi çalışır. Geceleri uykuya dalamamalarının, her an kötü bir şey olacak beklentilerinin, ilişkilerde hep değersiz bulunacağı beklentilerinin nelerin mirasçısı olduğunu "klinik bir kulakla" dinlerken, analistin asıl olarak yaptığı bilinçdışının seslerine kulak kabartmaktır.

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un tarih ve arkeolojiye olan yakın ilgisini burada tekrar hatırlamak önemlidir. Psikanalist, analizdeki kişinin unutulan zamanlardan getirdiği geçmişine dair parçalarla bir arkeolog gibi çalışırken, bunların kişinin yetişkinlik yaşantısının temelini oluşturduğunu, hatta kişiyi psikanalize getirenin de işte tam da bu unutulan ve uzakta kaldığı sanılan ama tam da yanı başında dikilen anıları olduğunu bilmektedir. Analizde, anılar bölgesi taranır. Çıkan kalıntılar, izler ve güdük yaşantı parçalarıdır. Hemen ertesi seanslarda, pişmanlıklar akla gelir ve genel algılamayı değiştirir. Çocukluk anısı, birbirinden uzak dönemlerden toplama, alaşımlanması özneyle analistin bakışından büyük ölçüde kaçan, değişik maddelerin çözündüğü zengin bir karmaşıktır. Diğer terapi yöntemlerinden farklıdır. Kişiyi psikanalize getiren meseleler ele alınırken, onlar ortadan kaldırılması gereken şeyler gibi ele alınmaz. Analist, fiziksel semptomlarından taşan, şikâyetlerinin içinde saklanan, depresyonuna, kaygı durumuna, gündelik yaşamındaki duygulanımlarından dalgalanmalara hız veren her yere sızan bilinçdışının varlığına derinden kulak verir. Unutulmuş çocukluk yaşantılarının kalıntısı olan davranışlarında ve kendini varetme şeklinde kendini hissettiren her şeyi dinlemeyi, duymayı hedefler. Kısacası, psikanaliz, görüneni görünür yüzünden son derece zengin gizil yüzüne çevirmeye çalışır. Örneğin, ağlayan, kederini söyleyen, acı çeken birey "depresif "semptomunun neyin kalıntısı olduğunu bilememektedir. Belki de analizanı sıkıntıya sokan semptomlarının anlamlarını ararken, orada eski çaresizlikler, kırılmış, tamiri imkânsız umutlar, çocukluğun derinliklerinden gelen beklentiler ortaya çıkacaktır. Dil sürçmeleri, düşler, diğer beklenmedik sözel çağrışımlara hep anlam verilir. Örneğin analizan birden ona gereksiz görülen bir şeyi hatırladığını söylerse, analist analizanın zihnine düşen bu bilginin bir anlamı olduğunu düşünür. Hastanın aklına gelenlerle ilgili daha fazla konuşmasını isterken, başka bir neden olduğunu sağlam gerekçelerle gösterir, çünkü bunlarla bilinçdışı bağlantıların kurulacağı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nı varsayar. Kısacası, psikanalitik süreç, kişi için yolunda gitmeyenlerin kişi için ne anlam ifade ettiğinin arayışıyla sürer.

Psikanalitik ortamın çerçevesini oluşturmak

Herkes bir çerçevenin varlığına ihtiyaç duyar. Psikanalitik tedavinin, psikanalitik ortamın çerçevesini oluşturmasına ve sürdürülmesine yönelik çabası, onu diğer pek çok terapi türünden ayıran unsurların başını çekmektedir. Analistin neden ve niye "psikanalitik ortamın"[4] yaratılması ve sürdürülmesine tedavide önem verdiği psikanalitik yöntem açısından ele alınan bir konudur. Analitik çerçeve, birlikte bir araştırmaya girişen iki insanı, analistle analizanı belli kurallar içinde bir araya getirir. Çerçevenin analiz odası, seans süresi, seans sıklığı gibi bazı somut zamansal ve mekânsal sınırları vardır. Bu çerçeve sayesinde ve onun içinde, analist ve analizan, analitik bir ilişki inşa ederler ki, bu ilişkinin amaçları, rol tanımlamaları, sorumlulukları vb. vardır. Biraz daha açmak gerekirse, analizanın analistiyle önceden belirlediği zamanlarda düzenli şekilde devam ettiği görüşmelerin ne kadar sürdüğü de sabittir, gelen kişinin deneyimlerini söze dökmesi (deneyimlerini eylemle ifade etmek yerine), ödenen ücret yanında çerçevenin en önemli parçası odadaki divanın kullanımıdır (Her zaman kullanılmaz. Bazen uzunca bir süre yüz yüze oturarak çalışılır). Karanlık yanımızın, yani tekinsizlik yaşantılarının, psikanaliz uygulamasında temsile döküleceği yer analitik çerçeve, bu çerçeve içinde analistle analizan arasında doğan aktarım-karşıaktarım ilişkisi ve bunların harekete geçirdiği analitik süreçtir. Peki, görenlerin hemen merak ettiği divan nasıl kullanılır? Analitik çerçevenin en önemli parçalarından olan analizanın üzerine uzanarak aklına gelenleri serbestçe konuştuğu divan, onun düşleriyle, duygularıyla, fantezileriyle ve düşünceleriyle temasa girmesine aracı olur. Divanda uzanırken ihtiyacı varsa eğer, anılarını elden geçirmeli, değiştirmek üzere geçmişini, kişisel tarihiyle bilmeden ördüğü aşırı sıkı, boğucu ya da anlaşılmaz bağları da sorgulayabilmeli, umutlarından, beklentilerinden, en delice veya gülünç bulduğu kaygılarından bile özgürce konuşma imkânına kavuşmalıdır. Analistin görevi de, analizanın çocukluk yaşantısından getirdiği, unutulmaktan kurtulmuş, analizde önceden yorumlanmış unsurlardan çıkarak unutulanı bütünleştirmek, "tahmin etmek, daha doğrusu yeniden yapılandırmaktır." Yapılandırdığını, uygun bir anda hastasına iletir. Bundan sonra analistin çalışmasını hasta devralacak, yapılanmayı kabul veya reddedecek, hafızaya dönen anılarla doğrulayacak veya doğrulamayacaktır. Ogden'in 2004'te *"Psikanaliz Sanatı: Görülmeyen Düşleri ve Durdurulan Ağlayışların Düşünü Görmek"* başlıklı makalesinde işaret ettiği gibi, analistin işi analizanın analistin katılımıyla analizanın önceden düşleyemediklerini düşleyebilmesini, kesintiye uğramış düşlerini görebilmesini sağlayacak psikanalitik çevre koşullarını sağlamaktır[5]. Kısacası, analitik ortam, analizanın duygusal olarak canlanmasını, analizanın analistin çalışmasını devralıp düş görebilmesini mümkün kılar.

Düşler

Tekrar etmek gerekirse, psikanaliz serbest çağrışım kuralı ile yola çıkar. Analizan, yani analizi bilfiil yapan kişi, psikanalistine aklından ne geçiyorsa serbestçe, sansür koymadan söylemeye başlar.

Freud'un hastalarının çağrışımları arasında düşleri de vardı. Üstelik bu düşlerin çoğu kez o anda çağrışım yapılan konuyla ilintili olduğunu da gözlemlemeye başlamıştır. Freud, düşleri diğer çağrışımları incelediği gibi inceledi: Bunların, analizanların çocukluk döneminden kalan yaşantılarıyla (arzular, korkular vb) ilintili maskelenmiş düsünceleri içerdiğini düşünüyordu. 1900 yılında basılan *Düşlerin Yorumu* isimli eserini okuyanların hemen hatırlıyacağı gibi, Freud'un en önemli hastası kendisiydi[6]. Kendi düşleriyle ilgili çağrışımlarına, tekniğini uyguluyordu.

Freud'a göre, her düş anlamlıdır, düşü gören için düş anlamsız gibi görünse de... Düşleri anlamamıza yardımcı olacak "düş sözlüğü" yoktur. Düşlerdeki her öğenin anlamı semboliktir. Düş yorumlaması, düşün gelişimini ve anlamını keşfetmek için bir girişimdir. Bu keşfin gerçekleşmesi, ancak düşün anlamının kişinin geçmişi, şimdiki durumu ve arzularıyla bağlantı kurulduğunda mümkündür. Perron 2003'te *Neden Psikanaliz?* adlı kitabında düşü yorumlamayı anlatır: "Düşü yorumlamak, bir tür yapı sökmek gibidir; düşün cephesi varsa, bu cepheyi gizleyen maskeyi sıyırmak gereklidir. Bundan sonra da, yoğunlaşma ve yer değiştirmeleri açığa

4) D. Winnicott, Metaphysical and clinical aspects of regression within the psychoanalytical set-up, in Through paediatrics to psychoanalysis, London, 1992, p. 278

5) T. H. Ogden, This art of psychoanalysis: Dreaming undreamt dreams and interrupted cries. Int. J. Psycho-Anal. 2004, 85:857-877

6) S. Freud, a.g.y., s.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çıkartmak gerek: Kısacası arzuyu ortaya çıkartmak gerek. Buna, düşün belirgin anlamı ötesinde kalan örtük anlamını yeniden vermek denir."[7] Peki, bunu nasıl yaparız? Yine serbest çağrışıma geri döneceğiz. Analizandan rüyanın farklı öğeleriyle ilgili serbest çağrışım yapmasını isteriz. Her bir öğeyle ilgili farklı fanteziler, duygular ve düşünceler gelir. Oradan asıl olarak kişiyi rahatsız eden uyarana (düşünce, dürtü, olaya) ulaşılmaya çalışılır. Tekrar vurgulamakta fayda olduğu şekliyle, düşün öğelerine, düşe anlam verecek çağrışımlar, her şeyden önce analistinkiler değil düş gören kişinin kendi çağrışımlarıdır.

Yaban Çilekleri filminden bir sahne

Son söz

Düşleri düşünürken yazımıza Edward Hopper'in tablolarıyla giriş yaptık. Yine sanata bu sefer sinemadan düşler sahnelerinin bazılarına göz atarak yazımızı sonlandıralım.

Sinema, yaşananları, düşleri, sonsuzluğu ve aşkı kısacası kişinin kendisini anlatmak için kullandığı ifade biçimlerinin başında gelir.

Aynanın ötesindeki ülkeye götürür bizi... Her şeyin mümkün olduğu sahneler vardır filmde... Aynı düşlerdeki gibi...

Kişisel analize tutku derecesinde bağlı olan Ingmar Bergman, filmlerin insanın karmaşık duygularını ve birçok kez de bilinçaltını irdelerken, kendi duygu ve düşünce kurgusunu da sergiledi. Yarattığı yapıtlarda, suçluluk duygusu, bastırılmış duygu ve özlemler ve ölümle hesaplaşma gibi çok derin sorunları ustalıkla işledi.

İsveçli yönetmen Ingmar Bergman'ın 1957 yılında çektiği filmin adıydı "Yaban Çilekleri." Bergman, yaşlı bir profesörün ölümle ve kendisiyle olan hesaplaşmasını düşleri üzerinden anlatır. Yaşlı Profesör Isak'ı, kariyerinin sonuna geldiğinde ölüme karşılık gelen ürpertili ve korkulu bir tünel beklemektedir. Hayatı boyunca içinde yürürken ördüğü fakat farkına varamadığı bu karanlık tünelin tuğlalarının toplamı yalnızlıktan başka bir şey değildir. Film Isak'ın bir rüyasıyla başlar. Isak, eski-dökük binalarla çevrili bir sokakta yürümektedir. Sessizliğin hüküm sürdüğü sokakta ansızın bir saat görür, bu saatin akrep ve yelkovanı yoktur. Zaman durmuştur. Isak fötr şapkalı ve pardösülü bir adam görür. Adam birden yere düşer ve aniden vücudundan kaldırım taşlarına doğru kan boşalmaya başlar. Sokakta bir atlı cenaze arabası beliriverir. Sokak lambasının direğine çarpan arabadan tabut yere düşer ve kapağı açılır. Dışarıya doğru bir el uzanır ve Isak'ı içeriye doğru çekmeye başlar. Bu elin sahibi Isak'ın ta kendisidir. Bireyin iç dünyasını yansıtmanın en iyi araçlarından olan düşleri ve anıları kullanan Bergman, böylelikle özgün bir anlatım dili oluşturmuştur.

Filmi seyrederken, düşlerle psikanalitik olarak çalışma üzerine düşünmek mümkündür. Sahneler birbiri ardına eklenirken, Isak'ı hem kendi gözünden, hem de diğerlerinin gözünden görmeniz mümkün olur. Düşlerinde Isak uyanık yaşamında duymak istemediği şeyin düşler aracılığıyla kendisine söylendiğini duyar: "Yaşadığım halde ölüyüm."[8] Bir başka sahnede Isak yine düşlerin doğasıyla ilgili çok önemli bir şeyi keşfetmiştir: "...düşlerim... uyanıkken kendi kendime söylesem dinlemeyeceğim şeyleri kendime söylememe yardımcı oldular...". Ekrandaki düş gören Isak'ı izlerken, onun gündelik yaşamında yaşadığı kopuklukların, düşleri aracılığıyla ona nasıl sarsıntılar yaşattığına tanık olunur. Şimdi de sıra diğer düş görenlerde... Psikanaliz aracılığıyla canlanan ruhsallıkların nice düşlere ev sahipliği yaptığını deneyimlemek için vakit kaybetmeden yola düşmeli...

Kaynaklar

I. Bergman, Yaban Çilekleri, http://www.beyazperde.com/filmler/film-4032/
1957, İsveç.
Freud, S. (1900), Düşlerin Yorumu I., İngilizce'den çeviren E. Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul
Freud, S (1922), *Introductory Lectures on Psycho-Analysis.* Trans. Joan Riviere. London: Allen
Perron, R. (2003). *Neden Psikanaliz?*, İthaki : İstanbul
Ogden, T.H. (2004). This art of psychoanalysis: Dreaming undreamt dreams and interrupted cries. Int. J. Psycho-Anal., 85:857-877
Winnicott, D. W. (1954), Metaphysical and clinical aspects of regression within the psychoanalytical set-up, in *Through paediatrics to psychoanalysis*, London, Karnac, 1992, pp. 278-294.
Winnicott, D. W. (1971), *Playing and Reality,* London, Routledge

7) R. Perron, Neden Psikanaliz?, Ithaki, İstanbul, 2003, s. 119

8) I. Bergman, Yaban Çilekleri, http://www.beyazperde.com/filmler/film-4032/
1957, İsveç.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAPAK KONUSU

Freud'a eleştirel bakış:

"Bir düşünme örüntüsü olarak Psikanalitik yaklaşımın oldukça yaratıcı olduğunu düşünüyorum. Hepsi o kadar!"

Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı DOĞAN • Psikiyatrist
Söyleşi: Melih OKYAY • Bilim ve Ütopya Yazı İşleri Müdürü

Bilim ve Ütopya: Freud bilimsel çalışma süreci içinde hangi teorileri savundu? Freud'un yöntemi bugünkü anlamıyla "bilimsel" miydi?

Yıldırım Beyatlı Doğan: Soruyu yanıtlamak üzere başka bir soru sormak istiyorum; insan için geçmiş nedir? İnsan için geçmişin anlamı, özenle koruduğu, dilediği zaman gidebileceği, gidince kalabileceği ve gene istediği zaman ayrılabileceği bir derinliktir. Ne şimdi ne de geleceği için aynı kertede özgür olamayacağını bilir. Salt bu bilgisi bile geçmişini onun için değerli kılar. İnsanın zihinselliğini ayrımsaması, belleğini keşfetmesi ile başlamıştır diye düşünüyorum. Kalıma, varoluşa hizmet eden uygulamalı ve kavramsal bilgiler bellektedir. Bu nedenle geçmiş zihinsel öğrenmenin beşiğidir. Bu denli önem taşıyorken geçmişine bakarsa geleceğini öngörebileceğini düşünmesi insana çok görülmemeli! Ancak geçmişine baktığında edindiği bilgi (edindiyse eğer!) ne nicelik olarak yeterlidir ne de nitelik olarak işe yarar. Bu çok yönlü yetersizlik nedeniyle şimdisini gelecek, geçmişini şimdi sanma yanılgısına düşer. Sonuç kendisinden hızla uzaklaşmasıdır. Kendinden doğru kendisi için yaşayabilmesi için geleceğinin yargılanması gerektiğine inanır. Bu tuhaf inanç kişinin geçmişi anlamasına, şimdiyi irdelemesine yanlış yansır. Tam bu noktada psikanalitik kuram devreye girer. İddialıdır. İddiası geçmişe tümüyle sahip çıkmasıdır. İddiasını dayandırdığı kabul, geçmişi birebir oranında doğru okuduğu şeklindedir. Oysa bu, bir kabulden öte bir inanışı kapsar. Kuram denirse inancın, inanç denirse kuramın yeri yoktur. İnanışın getirdiği anlayış geçmişin nasıl okunması tarifini getirir. Andığım tarife göre okunması halinde geçmişi ile barışık yaşamanın olanaksızlığını görür. Görmek zorundadır. Geçmişi ile barışık olmak neredeyse bir ayrıksılıktır. Kişinin kendinden doğru kendisi için yaşamasının olanaksızlığı ve ardından kendinden uzaklaşması bu nedenledir. Ona düşen sunulan psikanaliz inanışını esas alıp tapınmaktır. İlk eylemi geçmişini yargılamak olacaktır. Kişi kendi geçmişini yargılarken hem yargıç hem savcı hem de cellattır. Kendiyle ilişki kurabilmesi bu üçlü rol işlevselliğini duyumsamasına; duyumsadığı doğrultuda davranmasına ve davranışı aracılığı ile şekillenen tutumuna sahip çıkmasına bağlıdır. Aslında tam bu noktada kişinin zihnine sızan sinsi kabul şudur; *madem geçmiş yargılanıyor gelecek de yargılansın!*

> "Psikanalitik kuram iddialıdır. İddiası geçmişe tümüyle sahip çıkmasıdır. İddiasını dayandırdığı kabul, geçmişi birebir oranında doğru okuduğu şeklindedir."

Sonuç olarak andığım gelişme sürecine bakarak Freud bir inanış şeklini getirdi diye akla gelebilir. Söylenenin yalnızca bu olması S. Freud'a yönelik ciddi bir haksızlık olur. Freud şimdiki tanımla nörobilim temelli uygulama becerisi kazanmış bir insandır. Alanında ünlü bir sinir hekiminin yanında yetişmiştir. Beyin-omurilik sistemindeki düzenin dikey nitelikli bir sıra düzeni olduğunu, insan eyleminin işleyişinin buna bağlı geliştiği kabulünü dayanak almıştır. Bu nedenle Freud'un psikanaliz bakış açısını geliştirirken benzer biçimde dikey nitelikli sıra düzeni örüntüsünü koruması dikkat çekicidir. Kuram Avrupa'da ortaya çıktığında egemen bilimsel kabul pozitivizm idi. Apriori kabuller (Önceden var olan, doğruluğu ve geçerliği tartışmasız olan) öteleniyor, deney ağırlıklı aposteriori kabuller ön alıyordu. Freud düşündüklerini bütünsellik içinde her fırsatta değişik düzeylerde meslektaşları ile paylaşmıştır. Amacı tutarlılığa kavuşmaktır. Freud yaşadığı tartışmalardan derlediklerini henüz geliştirdiği düşünme örüntüsüne yansıtmıştır. Eksik ya da aksak söylediği şeyleri kabullenirken gereğinde vazgeçiyor yeni düşüncesini ona göre geliştiriyordu. Böylesi bir tutum bilimsel nitelikli özgüveni gerektirir. Bu özellikli kişilerin sayısı sınırlıdır. Hemen aklıma gelen ve bunu diyebilen iki kişiden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

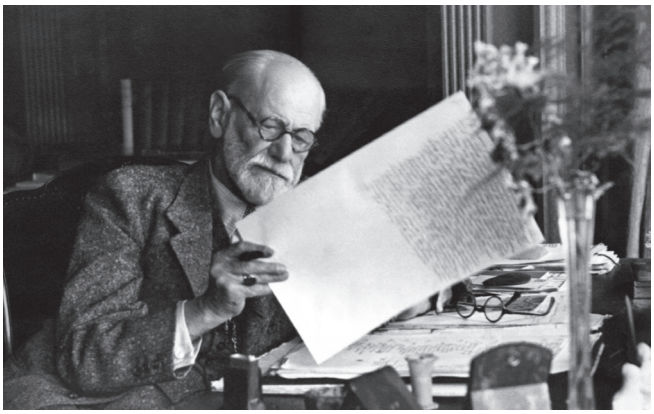
biri S. Freud diğeri B.Russell'dır. Freud'un kimi çevrelerce düşünür diye anılması bu nedenledir. Bilinçaltı kavramlaştırması Freud henüz Avrupa'dayken araştırma konusu olmak üzereydi. Aşılması gereken ilk engel araştırmayı belirleyecek bilimsel yöntemin ne olacağı tartışması idi. Bu engeli aşması halinde bilinçaltı neredeyse bilimsel bir çalışma alanı haline gelecekti. Avrupa'da kalabilseydi biz bugün belki psikanalitik kuramı başka türlü konuşacaktık. Ancak Freud faşizmin zorlamasıyla ülke değiştirmek zorunda kalmış, ABD'ye göç etmiştir. İşte o zaman ilkeli düşünme, yöntem arayışı gibi asal benimsemelere konu olabilecek bilinçaltı ötelenmiş, yerini tüketim nesnesi haline gelen bilinçaltı almıştır.

Dolayısıyla yanıt verirken sahip olduğum ilk düşünme sorusu Freud kuramı derken hangisinden söz ettiğimizdir. Neredeyse bir bilim dalı haline gelmek üzere olan Avrupalı bilinçaltından mı ABD beşiğinde sallanırken yaldızlanmış ambalajında Freud markası ile raflarda yerini alan tüketim nesnesi bilinçaltından mı? İlkinin gerisinde fizyologlar, nörologlar, araştırmacılar özetle tarihsel bir birikim varken ikincisi gelgeç iştahlara yanıt veren bir atıştırmalıktır. Ne karın doyurur ne de açlık hissettirir!

" Bilinçaltı kavramlaştırması Freud henüz Avrupa'dayken araştırma konusu olmak üzereydi. Aşılması gereken ilk engel araştırmayı belirleyecek bilimsel yöntemin ne olacağı tartışması idi. "

BÜ: Freud'un insan benliğine yönelik görüşlerinin kuramsal temelini oluşturan kavramlar nelerdir ve nasıl değerlendiriyorsunuz?

YBD: Freud'un yaklaşımı bütün yeni yaklaşımlar gibi öncesinde var olan araştırma sonuçlarına, belirlemelere yaslanır. Böyle olmak zorundadır. Gerisinde belirli bir bilgi birikimi olmaksızın yeni bir yaklaşım sunmanız olanaksızdır. Başta fizyolog Helmholtz olmak üzere anılacak pek çok insan vardır. Andığım bilgi birikimi insan ruhsallığına dair ruhbilimsel anlayışları ve elbette felsefe alanındaki tartışmaları da kapsamaktadır. Ancak Freud tartışmasına neredeyse balıklama atlayan bilenler, uzmanlar vs. bundan habersiz görünmektedirler. Haberdar olduklarını, ancak ideolojik olarak habersiz görünmeyi yeğ tuttuklarını düşünmek istiyorum. Ülkemizde Freud okuması ile ilişkili bir diğer ve ciddi sorun kitaplarının zaman ardışık bir akış içinde çevrilmemesi ya da ilgili okumanın zaman ardışık biçimde okunması gerektiğini söyleyenlerin duyulmamasıdır. Son derece yalın yazdığı söylenen Freud'un dilimizde karşılık bulmayan zorlama sözcüklerle sunulması bir diğer sorun olmuştur. Söz konusu öncül kuramlar, benimsemeler, ruh bilimsel kabuller ve felsefesel tartışmalar aslında Bilim ve Ütopya dergisinin ayrı bir sayısını hak edecek zenginliktedir. Kaldı ki Freud ve benzeri tartışmalar belirli bir bilgisel donanımı gerektirir. Tartışmacıların bu konuda donanım yeterlilikleri ya da yetersizlikleri başlangıçta her birinin kendisine sorması gereken sorulardandır.

Freud'un dikey sıra düzeni içinde var ettiği üç benlik yapısı vardır. Evrim kuramına asla sırtını dönmeyen Freud'un evrimleşme süreci ile uyumlu yaşam dirimsel süreçlerden aldığı enerji yükü ile öncül olarak gelişen ilk yapı İlkel Benlik (İd) adını alır. Beyin ve bağlantı yapıların yüzde 85'i ilk 12 ayda, kalan yüzde 15'i ikinci 12 ayda gelişir. Beyin ve bağlantılı sistemlerin yapı ve işlev bütünlüğüne ulaşması iki yılı alır. İki yılın sonunda bebek hareketlenip eşya ile doğrudan ilişki kurmaya başlar. Bu aynı zamanda kendi beden bütününü algılayıp anlamasına yol açar. Başka bir deyişle İlkel benliğin kullandığı yaşam dirimsel erk bu kez Benliğin gelişmesinde kullanılmaya başlar. Bebek artık çocuktur. Çocuğun zihinselliğinin farklılaşıp gelişmesi bir süre sonra yaşam dirimsel enerjinin Üst Benlik tarafından kullanılmasını getirir. Sonuç olarak sıra düzeni içinde yer aşan, ilişkili ve etkileşimsel İlkel Benlik, Benlik, Üst Benlik isimleri ile bilinen üç yapı vardır. Yaşam dirimsel erk bu üç yapı tarafından paylaşılır. İlkel Benlikte dürtüler vardır. Bunlar cinsel ve saldırganlık dürtüleridir. İlkel Benlik bu dürtülerin doyuma kavuşması yönünde isteklenmiş bir özelliktedir. Bu nedenle hoşlanım esnasında hareketlenir. Benlik ise gerçeklik ilkesine göre hareketlenmektedir. Benlik, İlkel Benlikten kalkan dürtüleri engeller, söndürür, geciktirir ya da yönünü değiştirir. Benlik insan olmanın tanımına en uygun yapıdır. İnsan işlevselliğini taşıyan tüm nitelikler benliktedir. Üst Benlik ise yazılı, yazısız yasaları, geleneği, kuralları vb. içerir. Bu üç benlik yapısını buzdağı ile benzeştiren Freud İlkel Benliğin suyun altında, Üst Benliğin suyun en üstünde, Benliğin ise suyun kimi zaman yüzeyinde kimi zaman hemen altında hareketlendiğini söyler. İlkel Benlikteki dürtüler doyum bekler. Benlik bu dürtülerin doyumunu gerçekliğe uygun hale getirir. Yani bir çözüm üretir. Bulduğu çözümü, kurallar, gelenek, görenek açısından irdeleyen, beğenip beğenmeyen üst benliktir. İlkel benlik insan canlısının varlığa

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

geldiği ve görece özerklik kazandığı ilk yılları anlatır. Benlik gerçeklik ikliminde ancak nesnel değerlendirmelere bağlı var oluşa işaret eder. Üst benlik ise toplumsal sistemi oluşturan değerler sisteminde yer alan ölçütleri barındırır. Benzeştirmenin bir adım sonrası insanın biyopsikososyal tümleşik bir bütün olduğudur. Bunu söyleyen Freud değildir. Ancak Adler'den başlayarak, Jung'u dolaşarak bütün bunların söylenmesine kapı açan S. Freud olmuştur.

Bir düşünme örüntüsü olarak oldukça Psikanalitik yaklaşımın yaratıcı olduğunu düşünüyorum. Hepsi o kadar! Bunu söylemem ne Freud'u ne de söylediklerini önemsemediğim anlamında değildir! Atomun henüz bölünmediği, felsefenin durma noktasına geldiği çağda Freud yaklaşımı kuramı ciddi bir yeniliktir. Wittgenstein'ın Freud hakkında söyledikleri gelişigüzellik taşıyan bir övgü değildir. Aksine devrim niteliğindeki düşünsel yeniliğe işaret eder. Ancak kişisel olarak kişilerarası kuramını benimsediğim ve köken aldığım, geldiğim öğreti açısından Psikanalitik yaklaşıma eleştirel bakabilmem gerekir. Öyle yapıyor ona göre yazıyorum.

BÜ: Freud'un insan ruhunun yapısı/kuruluşu/örgütlenmesi üzerine hipotezi "bilimsel" midir? Günümüzde ruhsal hastalıkların anlaşılması ve tedavisinde yeri nedir?

YBD: Varsayım diyebildiğinize göre kuramdan geliştirilmiş düşünsel bir yapıdan söz ediyorsunuz. Oysa tam aksine sorun tam da burada ortaya çıkıyor: Psikanalitik kuram diye bilinen anlatı ve kabul ne yazık ki bir kuram olarak kabul edilebilecek niteliği taşımıyor. Varsayım kurama yaslanır. Yani sistemli düşünce bütününden bir kuram türer. Kuram olabilmenin en temel gereği kuramdan türeyen bir varsayımın bulunmasıdır. Varsayım ise deneydeseninde sınanabilir özellikler taşır. Gerek klasik gerekse simgesel mantık yöntemlerine uygun sorular varsayımın olgunlaşmasında esas alınır. Psikanalitik kuramdan ne bir varsayım türetebilirsiniz ne de mantıksal ifade ile irdelenebilecek bir önerme çıkarabilirsiniz.

Günümüze gelince teknoloji bilimin yerine geçmiştir. Çoğu kişi bilim dediğinde aslında teknolojiden söz ediyor. Teknoloji ise araştırılanın bulunduğu, bulunanın araştırılan olduğu sözde bilimsel bir zemin üzerinde yükselir.

Öte yandan ruhsal hastalıkların anlaşılması hiç kimsenin derdi değildir. Belirleyici olan çokuluslu ilaç şirketleridir. Psikiyatri ve hatta psikoterapi anamalcı ideolojinin etkili bir silahıdır. Dolayısıyla egemenlerin silahı haline gelmiş bir psikiyatri ne insanidir ne de bilimsel!

> "Freud anlatısına göre kendi geçmişinin esiri haline getirilmiş insan için ne dönüşme, ne değişme söz konusudur."

BÜ: Freud'un kişilik ve hastalıkların oluşumunda çocukluk dönemine verdiği önem ve bu döneme ilişkin bölümlemesi halen geçerli midir? Bu dönem ve bölümleri gelecekteki kişiliğimize ne ölçüde etki ediyor?

YBD: Freud anlatısı ruhsal ve cinsel boyutlarda tümleşik olarak insanın gelişmesini açıklar. Ancak adına karşın bu bir gelişme değil; her adımda kişiyi geriye çekecek karmaşık bir yapı olma özelliğindedir. Değişimin belirleyici olduğu bir anlayışla asla bağdaşmaz. Kendi geçmişinin esiri haline getirilmiş insan için ne dönüşme, ne değişme söz konusudur. Parası karşılığında aynı sakızın çiğnenmesi şeklindeki analiz süreci bugün hâlâ en pahalı tedavi yöntemidir. Çocukluk ve benzeri evrelerin açıklayıcılıktan yoksun kabullere yaslandırılması bireyi -günün birinde zengin edeceği- psikanalistine doğru adım adım götürür. Sistem böylesi insanları gereksinir; güveni eksik, geçmişine tutuklu hale gelmiş insanlar! Öğrenemeyen, dönüşemeyen, değişemeyen bir insan! Hem doğaya hem de kültüre ters düşen bir kabul! Yapay bir açmaz!

BÜ: Freud'un kuramında cinselliğin yeri nedir? Cinselliğe aşırı bir önem verildiği, yüksek işlev yüklendiği iddiaları doğru mudur?

YBD: İlk sunuşunda Freud gerçekten cinselliğe aşırı bir önem vermiş. Ancak beş yıl içinde yaptığının yanlış olduğunu, abartı taşıdığını söylemiştir. Bu nedenle başlangıçta yalnızca Libido (yaşam dirim-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sel süreçlerden doğan cinsellik dolu erk) derken daha sonra bunun yanına Tanatos'u koymuştur. Aslında yaptığı diyalektiğe uygundur! Yaşam erki libido diye anılırken ölüm erki Tanatos diye anılır. İkisinin varlığı uzlaşmaz nitelikli karşıtlık taşısa da yaşam ancak böyle hareketlenebilmektedir. Freud libido tanımlaması üzerine bindirdiği yükü ayrımsamış, bunu eksik ve aksak bulup başka bir kavramla dengelemeye çalışmıştır.

BÜ: Bir yöntem olarak psikanalizi nasıl tanımlarsınız?

YBD: Psikanaliz, Psikanalitik anlatıdan türetilmiş bir tedavi yaklaşımıdır. Bunu yapabilen psikanalist diye anılır. Psikanalist olabilmek için yıla yakın bir süre tedavi görmeniz gerekiyor. Bir noktadan sonra tedavi olurken tedavi ettiğiniz bir hasta katılır sürece. Hastanızı sizi tedavi eden hekimin denetiminde izlersiniz. Bütün bunlar saat başına para ödenmesini gerektiren bir özelliktedir. Psikanaliz, toplumun koruyucu ve iyileştirici ruh sağlığı hizmetlerine odaklanan bir nitelik barındırmaz. Anamalcı düzenin işidir.

BÜ: Günümüzde ruhsal hastalıkların tedavisinde yeri nedir? İlaç tedavisinin yerine geçen bir seçenek midir?

> " Psikanaliz, bugün, tedavi yöntemleri arasında herhangi bir kıyasa konu olacak değerde değildir. "

YBD: Günümüzde yeğ tutulan bir yöntem değildir. Bugün sayısı dört yüzü aşan tedavi yöntemi vardır. Hiç kimse tek bir yönteme mahkûm değildir. Üstelik psikanalitik kuramdan türetilmiş kısa süreli ve çok ucuz, sonuç alıcı yöntemler vardır. Bunlardan biri her hafta bir kez olmak üzere üç ya da yedi oturumluk bir uygulamayı içerir. Kısaca psikanaliz artık bir seçenek olma özelliğini çoktan yitirmiştir. Bir dönem seçeneksizliğin getirdiği tüm güçlülüğün gazı ile ortalığı toza dumana katan psikanalizin bugün geldiği nokta ibretliktir. Tüm güçlülüğün kaçınılmaz sonucu belki!

BÜ: Ruhsal hastalıkların tanı ve tedavisinde giderek artan biçimde kullanılan biyokimyasal, genetik ve anatomik veriler psikanalizi nasıl etkiledi?

YBD: Psikanalizin düzey yitirmesi, gündem dışı kalması 1960'lardan sonra olmuştur. Örneğin Kennedy döneminde ruh sağlığı yasasının çıkarılması dengeleri değiştirmiştir. Toplum ruh sağlığı tanımının ayırıcı nitelikteki gücü psikanalizin sorgulanmasına yol açmıştır. Sorgulama sonucu psikanaliz dışlanmıştır. Kaldı ki aynı dönem içinde yaygınlaşan grup tedavileri psikanalizin çökmesini hazırlayan

en önemli bir diğer gelişmedir. Başka bir biçimde söylersek psikanaliz, bugün, tedavi yöntemleri arasında herhangi bir kıyasa konu olacak değerde değildir.

BÜ: Psikanalizin diğer alanlara ne şekilde ve hangi boyutlarda etkisi oldu? (Etkilediği düşünürler-felsefede, edebiyatta, tıpta)

YBD: ABD'de tüketim nesnesi halini alması ile bilinçaltı yaşamdan sanat alanına boyutlu olarak yansımıştır. Ancak arasında sinemanın ayrı bir yeri vardır. Ayrı bir yerde tutmam sinemanın yaklaşık yüz yirmi iş alanını içeren bir sanayi kolu olması ve aynı zamanda sanatsal bir üretim niteliği taşıması nedeni iledir. S. Freud'un Yahudi olması, özellikle Woody Allen, Mel Brooks gibi Yahudi sinemacıların psikanalizi acınası gülünçlükte ele almaları anımsanmalıdır. Dudley Moore'un canlandırdığı ve hastasına âşık psikanalist unutulmaması gereken bir diğer ayrıntıdır. Psikanalistin ABD konuşma İngilizcesindeki karşılığı 'içini boşaltmak, değerini azaltmak, büzmek' eylemlerinin karşılığı olan 'shrink' yükleminin öznesi olan sözcüktür. Dilimizdeki karşılığı ruh delici, ruh büzücü diye düşünülebilir. Klute isimli filmde Jane Fonda'nın oynadığı fahişe karakterine ait en çarpıcı ayrıntı fahişenin bir psikanalistinin olmasıdır.

Modernistik çağda doğan Psikanalizin bir tüketim nesnesine dönüşerek sanata ve günlük yaşama katılması aslında postmodernizme ait bir tercihin sonucudur. Psikanalizin bir anlatı olmanın ötesinde ciddi bir biçimde irdelenebilmesini olanaksız kılan bence budur.

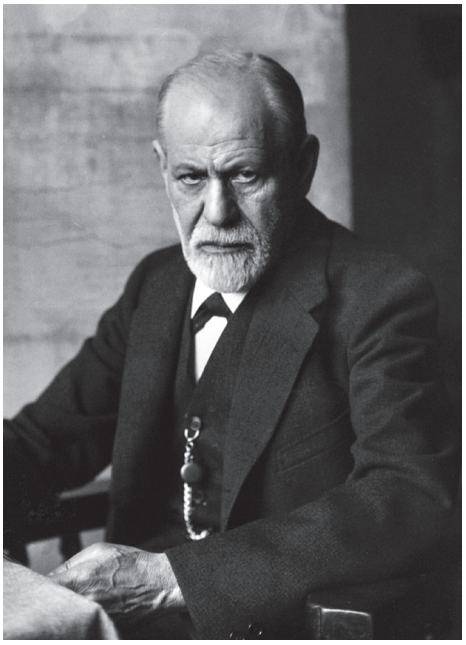
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAPAK KONUSU

Freudculuğun temel ideolojik motifi*

Valentin Nikolayeviç VOLOŞİNOV
Çeviren: Cem SOYDEMİR

Psikanalizi cazip kılan şeyin, salt bir tedavi yönteminin başarılarına duyulan ilgi olmadığı açık. Freud'un hayran kitlelerinin psikiyatri kliniklerinde tedavi bekleyen hastalar olduğu düşüncesi de bir o kadar anlamsız. Hiç kuşku yok ki, Freud modern burjuvaziyi can evinden vurdu, ama bunu öğretisinin kendine özgü bilimsel veya pratik yönleri sayesinde başarmadı.

Freudculuk ve modern dünya. Freudculuğun ideolojik motifi. Modern felsefede benzer motifler. Freudculuğa dair bir ön-değerlendirme

1893 yılında bir psikiyatri dergisinde Viyanalı iki doktorun, Freud ve Breuer'in kaleme aldığı kısa bir makale yayımlandı[1]. Histerinin hipnoz yoluyla ele alınmasına dayanan yeni bir yöntemi anlatan bu makalenin başlığı "Histerik Olguların Psişik Mekanizmasına Dair (Ön Bildiri)" idi. Bu "Ön Bildiri"den modern Avrupa'nın en popüler ideolojik eğilimlerinden biri gelişecekti: Psikanaliz.

Tam oturmamış bir kuramsal temele sahip *gösterişsiz bir psikiyatrik yöntem*[2] olarak hayata başlayan psikanaliz, daha ömrünün ilk onuncu yılının sonunda bile, insanın ruhsal (psişik) yaşamının tüm yönlerini aydınlatan kendine ait *genel bir psikoloji kuramı* geliştirmeyi başarmıştı. Hemen arkasından, bu yeni psikoloji kuramını kültürel yaratıcılığın muhtelif alanlarını –sanat, din ve toplumsal, politik yaşamın boyutlarını– aydınlatmak için kullanmaya yönelik çalışmalar başladı. Böylece, psikanaliz kendi *kültür felsefesini* geliştirmede başarılı oldu. Psikanalizin genel psikoloji ve felsefe alanındaki müteakip postülaları yavaş yavaş öğretinin başlangıçtaki saf psikiyatrik özünü gölgelemeye başladı[3].

Psikanaliz, I. Dünya Savaşı'ndan bile önce Avrupa entelijansiyasında yaygın bir başarı sağladı. Savaştan sonra ve özellikle yakın geçmişte (1920'lerin sonlarında) bütün Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da olağanüstü bir etkiye sahip oldu. Psikanaliz, burjuva dünyasındaki ve entelektüel çevrelerdeki etkisinin büyüklüğü sayesinde diğer çağdaş ideolojik akımların çok ilerisinde bir konuma ulaştı; muhtemelen yalnızca Steiner'ın "antropozofi"si onunla reka-

"Psikanaliz, I. Dünya Savaşı'ndan bile önce Avrupa entelijansiyasında yaygın bir başarı sağladı. Savaştan sonra ve özellikle yakın geçmişte (1920'lerin sonlarında) bütün Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da olağanüstü bir etkiye sahip oldu."

1) Bu makale daha sonra J. Breuer ve S. Freud'un Studien über Hysterie (Histeriye Dair, 1895) başlıklı kitabında yer aldı.

2) Freud ve Breuer'in histerinin tedavisi için önerdiği yöntem tıbbi olarak zaten uygulanan diğer yöntemleri tamamlar nitelikteydi.

3) Bütün psikanalistler kabul etmese de, bu doğru bir iddiadır. Freud'un son iki kitabı Haz İlkesinin Ötesinde (1920) ve Ben ve O (1923) tamamen felsefi çalışmalardır. 1922'deki son Uluslararası Psikanalistler Kongresi'nde pek çok katılımcı, psikanalizin spekülatif yönünün başlangıçtaki tedavi amacını büsbütün gölgelemiş olduğunu belirtmiştir. Bu konuda bkz. S. Ferenczi ve O. Rank, Entwicklungsziele der Psychoanalyse (Psikanalizin Gelişim Amaçları, 1924).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bet edebilirdi. Bergsonculuk ve Nietzschecilik gibi geçmişin moda eğilimleri bile, başarılarının büyüklüğüne rağmen asla Freudculuğun yaptığı gibi böylesine büyük bir taraftar kitlesine ve "ilgili kişiler" topluluğuna sahip olamadı.

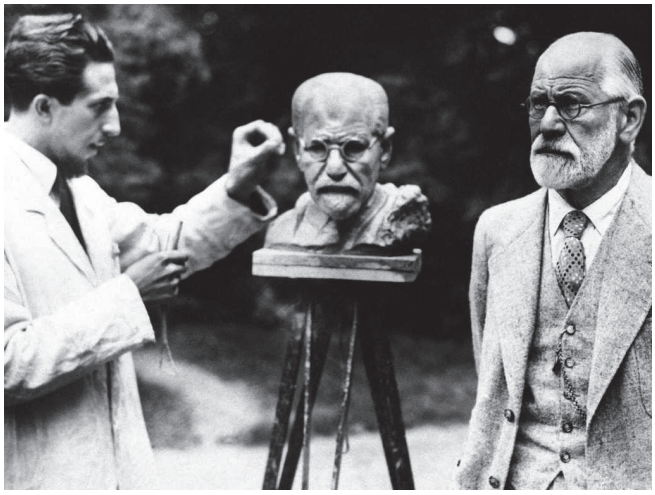
Psikanalizin görece yavaş ve başlangıçta (yaklaşık 1910'a değin) çok çetin geçen bir ilerlemeyle "Avrupa'yı fethetmiş olması", esasen bu akımın Spenglercilik tarzında geçici ve yüzeysel bir "günün modası" olmadığı, bilakis Avrupa burjuva gerçekliğinin belli başlı özel boyutlarının kalıcı ve kapsamlı bir ifadesi olduğu gerçeğine delalet eder. Bu nedenle, *modern Avrupa'nın tinsel görünümünü kavramak isteyen hiç kimse psikanalizi kolay kolay göz ardı edemez*[4].

Peki, psikanalizin başarısı nasıl açıklanabilir? Avrupa burjuvazisinin bir üyesi için onu cazip kılan şey nedir?

Onu cazip kılan şeyin, kendine özgü bilimsel ve psikiyatrik yönü olmadığını söylemeye bile gerek yok. Ateşli hayran kitlelerinin, psikiyatrinin teknik meselelerine duyduğu ilgiden ve alandaki meslekî yayınları yakından takip etmelerinden ötürü psikanalizin çekimine kapıldığını düşünmek saçma olur. Kitleler Freudculuğu bu şekilde karşılamadılar. Çoğu durumda, Freud okudukları ilk ve son psikiyatrdı ve Uluslararası Psikanaliz Dergisi de sayfalarını açtıkları ilk ve tek meslekî psikoloji dergisiydi. Freud'un büyük kitlelerin ilgisini psikiyatrinin teknik meselelerine çekmeyi başardığını düşünmek de çok mantıklı değil. Ayrıca, psikanalizi cazip kılan şeyin, salt bir tedavi yönteminin başarılarına duyulan ilgi olmadığı da açık. Freud'un hayran kitlelerinin psikiyatri kliniklerinde tedavi bekleyen hastalar olduğu düşüncesi de bir o kadar anlamsız. Hiç kuşku yok ki, Freud modern burjuvaziyi can evinden vurdu, ama bunu öğretisinin kendine özgü bilimsel veya pratik yönleri sayesinde başarmadı.

Seçkin bir uzmanlar topluluğunun özel mülkü olmaktan çıkıp, öğretinin teknik detayları ve inceliklerini kavrayamayan geniş ve farklı okuyucu kitlelerini kendisine çeken herhangi bir ideolojik akım... böyle herhangi bir ideolojik akım, daima *belli bir temel motif kapsamında*, yani başarısını ve etkisini belirleyen sistemin *ideolojik etkenleri* kapsamında tanımlanmalıdır. Bu temel motif kendine özgü bir ikna edicilik ve açığa çıkarma gücüne sahiptir ve genelde uzman olmayanlar için kavraması güç karmaşık bilimsel temelinden görece bağımsızdır. Bu nedenle, hata yapma riski olmaksızın, bu temel motifi genel ve basit bir şekilde yalıtıp formülleştirmek mümkündür.

Öncelikle psikanalizin ideolojik özünü ve değerini doğru kavrayabilmesi için okuyucunun psikanalizi hangi felsefi bağlamda algılaması gerektiğini göstermek zorundayız. Başka bir deyişle, psikanalizin Avrupa entelijansiyasını hâkimiyeti altına almış olan veya bu hâkimiyeti hâlâ sürdüren hangi felsefi akımlarla aynı çizgide olduğunu göstermemiz gerekiyor. Psikanalizin temel ideolojik motifine öncelikli bir rol atfetmemizin nedeni bu. Ama bu motifin tamamen yeni veya şaşırtıcı olmadığını anlamamız gerekiyor. Bilakis, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde burjuva felsefesinin bütün ideolojik eğilimlerinin ana akımında barınan bir şey olduğunu –hatta belki de bu eğilimlerin en çarpıcı, en olağandışı dışavurumu olduğunu– göreceğiz.

Şimdi şu soruyla konumuza dönelim: Freudculuğun temel ideolojik motifi nedir?

Bir insanın yazgısını, yaşamının ve yaratıcı etkinliğinin tüm içeriğini –bir sanatçıysa sanatının, bir bilim insanıysa bilimsel kuramlarının, siyasetçiyse siyasi programlarının ve eylemlerinin vb. içeriğini– belirleyen şey, cinsel içgüdülerindeki dalgalanmalardır. Diğer her şey, güçlü ve temel bir cinsellik ezgisinin ikinci sesidir[5] *ancak*[6].

Eğer kişinin bilinci, onu harekete geçiren yaşamının ve yaratıcılığının güdüleri ve itkileri hakkında ona aksini söylüyorsa, o zaman o bilinç yalan söylüyordur. Freud'un temel motifinin gelişimine daima *bilince yönelik kuşkucu bir* yaklaşım eşlik eder.

4) Artık oturmuş bir uluslararası Freudcular organizasyonu olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda, Freudcu akımın ne denli yaygın olduğunu anlayabiliriz. Sekizinci Freudcular Kongresi 1924'te Viyana, Budapeşte, Berlin, Hollanda, Zürih, Londra, New York, Kalküta ve Moskova'dan birçok temsilcinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Psikanalize dair pek çok süreli yayın bulunmaktadır; ayrıca, Budapeşte'de sadece psikanaliz konusunda yayıncılık yapan bir yayınevi vardır: Uluslararası Psikanaliz Yayınevi. 1920'de Berlin'de ruhsal hastalıkların tedavisine yönelik ilk psikanalitik klinik açılmıştır.

5) Ana melodi dışında, farklı bir melodiye sahip olan ama ana melodiyle eşanlı olarak çalındığında-söylendiğinde uyum yaratan ikinci melodi –çn.

6) Burada vurgulanan Freudculuğun temel motifidir. 3. Bölüm'de bilinçdışı zihinsel süreçlerin varlığı, "karşı koyma" ve "bastırma" konularının da Freudculuğun bütünleyici öğeleri olduğu açıklanacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dolayısıyla, bir insanda var olduğu varsayılan şey aslında hiç de *bu insanın tarihteki yerini ve rolünü* belirleyen şey değildir. Yani, kişinin ait olduğu *sınıf, ulus veya tarihsel dönem* değildir; yalnızca *cinsiyeti* ve *yaşı* önemlidir, diğer her şey sadece bir üstyapıdır. *Bir kişinin bilinci tarihsel varoluşuyla değil, ama biyolojik varlığıyla, cinselliğinin* ana veçhesiyle *şekillenir*.

Freudculuğun temel ideolojik motifi işte budur.

Genel biçimiyle bu motif yeni ve özgün bir şey değildir. Yeni ve özgün olan şey, kurucu öğelerinin –yani *cinsiyet ve yaş kavramlarının*– detaylandırılmasıdır. Bu bakımdan Freud, resmî bilimin insanın cinsel yaşamıyla ilgili tüm meselelerdeki akıl almaz riyakârlığı yüzünden daha önce asla bilimsel araştırmaya konu edilmeyen çok sayıda yeni etkeni ve nüansı ortaya çıkarmada gerçekten başarılı olmuştur. Freud cinsellik kavramının kapsamını öylesine genişletmiş ve çeşitlendirmiştir ki genelde bu kavramla ilişkilendirdiğimiz anlayışlar kavramın kapladığı geniş alanın yalnızca küçük bir kesitini ihtiva ederler. Psikanaliz hakkında yargıda bulunurken bunun unutulmaması gerekir. Örneğin, çoğunlukla olduğu gibi, psikanaliz "topyekûn cinsiyetçilik"[7] ile suçlandığında, Freud'un "cinsellik" teriminin bu yeni ve geniş kapsamlı anlamı göz ardı edilmemelidir.

Üstelik psikanaliz, cinsiyet ile yaş arasındaki bağlantı konusunda da pek çok şaşırtıcı şey açığa çıkarmıştır. Bir insanın cinsel dürtüsünün tarihi, insanın doğduğu andan itibaren başlar ve nahif bir şema olan "masum çocukluk-ergenlik-masum yaşlılık" ile hiçbir şekilde örtüşmeyen, bireyselliğin damgasını vurduğu karmaşık gelişim aşamalarından geçer. Freud, Sfenks'in Oidipus'a sorduğu insanın yaşlarıyla ilgili bulmacaya benzersiz ve şaşırtıcı bir çözüm bulur. Burada *Freudculuğun temel ideolojik motifinin iki kurucu öğesinin –cinsiyet ve yaş– tamamen yeni ve zengin bir içerikle donatılmış* olduğuna dikkat çekmemiz yeterli. Söz konusu motifin bizatihi kendisi eski olsa da, yeni bir tınıya sahip olmasının nedeni bu.

Eski bir motif olduğu doğru. İnsanlığın gelişim dönemlerinde, yani tarihi yapan toplumsal gruplar ve sınıflar yeni gruplarla ve sınıflarla değişim sürecine girdiğinde her zaman bu motif yinelenir. Bu bir ana motif, bir nakarattır: *Kriz ve çöküş nakaratı.*

Toplumsal bir sınıf ne zaman kendisini bir çözülme halinde bulup, tarihten silinme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak olsa, o sınıfın ideolojisi de, olası her türlü çeşitlemeyle sürekli tek bir temayı yinelemeye başlar: *İnsan her şeyden önce bir hayvandır*. Bu "açıklama"nın perspektifinden, tarihi ve dünyayı oluşturan tüm değerlerin üzerinde yeni bir inşaya girişir. Bu esnada, Aristoteles'in ünlü formülünün tamamı göz ardı edilir: "İnsan toplumsal bir hayvandır."

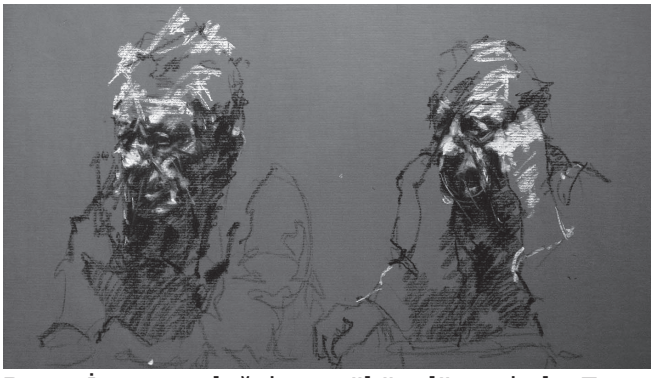
Bu tür dönemlerin ideolojisinin ağırlık merkezinde biyolojik organizma vardır; tüm hayvanların hayatındaki üç temel olay –doğum, cinsel ilişki ve ölüm– tarihsel olaylarla ideolojik önem mücadelesine girer ve âdeta tarihin ikamesi veya hamili haline gelir.

İnsanda toplumsal ve tarihsel olmayan şey soyutlanır ve toplumsal, tarihsel olan her şeyin nihai ölçüsü ve nihai kriteri haline getirilir. Bu tür dönemlerin insanları, âdeta aşırı soğuk ve rahatsız olan tarihin atmosferinden kaçıp, hayatın hayvani yönünün organik sıcaklığına sığınmayı arzuluyor gibidir.

Yunan şehir devletlerinin yıkılma döneminde,

7) Her türlü insan davranışının cinsellikle açıklanabileceği görüşü –çn.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Roma İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, Fransız Devrimi öncesinde feodal-aristokratik düzenin dağılma döneminde olan şey budur.

Doğa'nın (her şeyden önce de insanın doğasının; yani biyolojik dürtülerinin) *yüce gücü ve bilgeliği* ve buna mukabil çıkardığı tüm *kuru gürültüyle tarihin güçsüzlüğü* teması. Bu tema, tüm ince ayırımlarına ve duygusal farklılıklarına rağmen, Epikürcülük, Stoacılık, Roma İmparatorluğunun çöküş dönemindeki Latin edebiyatı (örneğin Petronius'un *Satyricon*'u), on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Fransız aristokratların kuşkucu akılcılığı gibi fenomenlerde eşit ölçüde yankılanır. *Tarihten korkma, kişisel özel hayatın değerlerine yönelme, insanda biyoloji ve cinselliğe öncelik verilmesi*, bunlar da tüm bu ideolojik fenomenlerin ortak özelliğidir.

Ve şimdi bir kez daha, on dokuzuncu yüzyılın sona erdiği andan itibaren, Avrupa ideolojisinde aynı türden motifler ayrı ayrı seslendiriliyor. Soyut biyolojik organizma yirminci yüzyıl burjuva felsefesi için bir kez daha oyunun başkahramanı oldu.

"Saf Akıl" (Kant), "Yaratan Ben" (Fichte) ve "İde ve Mutlak Tin"e (Hegel) dayalı felsefe, başka bir deyişle, burjuvazinin gücü hiçbir şekilde yadsınamayacak olan ve bu bakımdan saygınlığını koruyan (on sekizinci yüzyıl sonu ile on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı arasındaki) kahramanlık çağı felsefesini oluşturan şey, tarihe ve (burjuva tarzı) örgütlenmeye duyulan ilgiyi belirlemeyi sürdürüyor. Bu felsefe on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gücünü yitirdi ve neredeyse taklitçilerin sönük ve statik "felsefe okulu" şemalarında (Yeni Kantçılar, Yeni Fichteciler, Yeni Hegelciler) durma noktasına geldi. Ve sonunda günümüzde onun yerine, her şeyi biyoloji ve psikolojiye bağlayan ve "yaşamak" fiilini olası bütün anlamları ve çeşitlemeleriyle kullanıma sokan, pasif ve sönük "Yaşam Felsefesi" geçti[8].

Modern dünya görüşü (*Weltanschauung*) muhtelif organik süreçlere dayalı biyolojik terimlerle kaplandı: Her şey için bir biyolojik metafor bulma çabasına girildi, sanki böylece Kantçı Saf Akıl'ın hissizleştirdiği şeylere uygun bir canlılık kazandırılacaktı.

Peki, günümüzün bu felsefesinin temel özellikleri nelerdir?

Modern dönemlerin tüm düşünürleri, örneğin Bergson, Simmel, Gomperz, pragmatistler, Scheler, Driesch, Spengler, birçok noktada birbirleriyle ters düşmelerine ve aralarındaki farklılıklara rağmen, yine de temelde üç konuda birleşirler:

1) *Felsefi sistemin merkezinde biyolojik anlamda yaşam vardır*. Felsefenin en yüksek değeri ve kriteri, yalıtılmış organik bütünlüktür.

2) *Bilince güvenmemek*. Kültürel yaratıcılıkta bilincin rolünü en aza indirmeye yönelik bir çaba söz konusudur. Buna bağlı olarak, Kantçı öğreti bir bilinç felsefesi olarak eleştirilir.

3) *Tüm nesnel sosyoekonomik kategorilerin yerine öznel psikolojik veya biyolojik kategorileri geçirme çabası hâkimdir*. Bu tam da tarihi ve kültürü doğrudan doğruya doğadan türemiş olarak görme ve ekonomiyi göz ardı etme eğilimini açıklar.

Böylece, hâlâ Avrupalı felsefecilerin en popülerlerinden biri olmayı sürdüren Bergson, felsefi sisteminin merkezine tek bir kavramı koyar: *Yaşam atılımı (élan vital[9])*. Bergson bütün kültürel faaliyet biçimlerini bu kavramdan türetmeye çalışır. Buna göre, daha yüksek biliş (özellikle de, sezgiye dayalı felsefi biliş) ve sanatsal yaratıcılık biçimleri, yaşamın kesintisizliğinin en güçlü ifadesi olan *içgüdü* ile bir tutulur. Bergson pozitif bilimlerin yaratıcısı olan aklı (idrak) küçümsese de, biçimlerini organizmanın biyolojik yapısından türetir[10].

Artık aramızda olmayan Georg Simmel –ki kendisi ilk yapıtlarında Kantçıydı– moda olan biyolojik eğilimlerin yirminci yüzyıldaki en etkileyici savunucularından birisiydi. Simmel'e göre, tüm kültürel değerlerin en önemli ölçütü, *bireysel yaşamın*

8) Bkz. H. Rickert, Die Philosophie des Lebens (Yaşam Felsefesi). Kitap epey bilgi içeriyor ama yazarın idealist Yeni Kantçı bakış açısı kabul edilemez.

9) Bergson'un felsefesine göre canlı organizmayı güçlendiren, üreme, büyüme ve çevreye uyma yeteneği sağlayan yaratıcı kuvvet –çn.

10) Bergson'un en önemli felsefi çalışması L'Evolution Créatrice'dir (Yaratıcı Evrim).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kapalı organik bütünlüğüdür. Duygu ve anlam, sadece bu kendine yeterli bütünlüğe dayalı şeylere içkindir. Simmel en temel yapıtlarından birisi olan *Individual Law*'da ahlâkı bireyliğin bireysel gelişiminin hukuku olarak kavramsallaştırmaya çalışır. Ahlâkın bir *evrensellik* biçimi (bir kategorik buyruk) barındırdığını öne süren Kant'la girdiği tartışmada Simmel kendi bireysel ahlâk anlayışını geliştirir. Simmel'e göre bu bireysel ahlâk, toplumda bireyler arası ilişkileri düzenlemez, ama kapalı ve kendine yeterli organizmanın içindeki güçlerin ve itkilerin ilişkilerini düzenler[11].

Felsefedeki biyolojik sapma, pragmatistlerin yapıtlarında daha da kaba bir hal alır. Artık aramızda olmayan, pragmatizmin kurucusu Amerikalı psikolog William James'in taraftarları, neredeyse tüm kültürel yaratıcılık biçimlerini adaptasyona, uygunluğa vb. dayalı biyolojik süreçlere indirgemeye çalışırlar[12].

Freud'un hemşerisi Viyanalı felsefeci Heinrich Gomperz'in "pathemperism" olarak adlandırılan yarım kalmış felsefi sistemi, Freudculuk ile her bakımdan yakın benzerlik taşır. Gomperz düşüncenin bütün kategorilerini –nedensellik, nesnellik vb.– hislere, yani insan organizmasının dünyaya verdiği duygusal tepkilere indirgemeye çalışır. Bu bakımdan Viyanalı seksolog Otto Weininger'in Gomperz üzerindeki etkisi açıktır[13].

Aynı motiflere günümüzün en etkili felsefecisi ve fenomenoloji okulunun baş temsilcisi Alman Max Scheler'in düşüncesinde de rastlarız; ama Scheler'de çok daha karmaşık bir biçime bürünürler. Scheler psikolojizme (yani, her şeyi psikolojiye dayandırmaya) ve ilkel biyolojizme (yani, her şeyi biyolojiye dayandırmaya) karşı mücadeleyi (yani, nesnelcilik savunuculuğunu) bilince ve biçimlerine duyulan derin güvensizlikle (yani, sezgiye dayalı biliş tarzlarına öncelik verilmesiyle) birleştirir. Scheler, bu konuda Bergson'un izinden giderek, tüm pozitif, ampirik bilimleri biyolojik organizmanın dünyaya uyum sağlama biçimlerinden türetir[14].

Felsefeyi biyoloji disiplininin gereksinimlerine ve yöntemlerine tâbi kılma tutkusunun en istikrarlı ifadesini ise Alman biyolog Yeni Dirimselci Hans Driesch'in felsefi yapıtlarında buluruz. Driesch deneysel morfolojinin kurucularındandır ve hâlihazırda felsefe kürsüsündedir. Driesch felsefesinin temel kavramı, Aristoteles'in "entelekya" kavramıdır. *Entelekya*'nın[15] organik bütünlük ile işlevselliğin özü olduğu varsayılır. Entelekya, en önemli kültürel faaliyet ve en önemsiz biyolojik işlevler dâhil olmak üzere organizmanın bütün tezahürlerini belirler[16].

11) Bkz. Simmel, "Das individuelle Gesetz: Ein Versuch Uber das Prinzip der Ethik", Logos 4 (1913): 117-160. Bu çalışma, daha sonra Simmel'in son kitabı Lebensanschauung'ta (1919) kitabın bölümlerinden biri olarak yer aldı. Rus okur, Simmel konusunda, Svjatlovskij'nin Marksist yönelimli kısa bir makalesine bakabilir. Svjatlovskij'nin makalesi, Simmel'in Modern Kültürün Çatışmaları kitabının Rusça çevirisinde ek olarak yer alır: "Konflikty sovremennoj kul'tury," Načatki znanij (Petrograd, 1923).

12) Bkz. James, Pragmatism. Bu kitap pragmatist akımın temel felsefi yapıtıdır.

13) Gomperz'in temel yapıtı Weltanschauungslehre'dir (Felsefi Öğreti). Weininger'in Gomperz üzerindeki etkisi için bkz. Rusça çevirisi Učenie o mirovozzrenii (Šipovnik Yayınevi), s. 172-175.

14) M. Scheler'in yapıtları arasında burada sadece şu çalışmaların ismini anacağız: Phenomenologie und Theorie der Sympathiegefühle (Fenomenoloji ve Sempati Kuramı) (Halle, 1913) ve Vom Ewigen im Menschen (İnsanda Ezeli Ebedi, 1920). Birkaç istisna dışında Rusçada Scheler üzerine hiçbir çalışma yoktur. Sözünü ettiğimiz, Bammel'in bir makalesidir: "Maks Seier, katolicizm i rabocee divizenie" [Max Scheler, Katoliklik ve İşçi Hareketi], Pod znamenem Marksizma, 7-8, (1926). Ayrıca bizim bir kitabımızda Scheler'e ayrılmış bir bölüm bulunuyor; bu kitap hâlihazırda basım aşamasında bulunuyor: Filosofičeskaja mysl' sovremennogo Zapada [Günümüz Batı Felsefi Düşüncesi]. Scheler'in yukarıda anılan kitaplarından ilkinde birkaç sayfalık bir Freudculuk analizi ve değerlendirilmesi yer almaktadır.

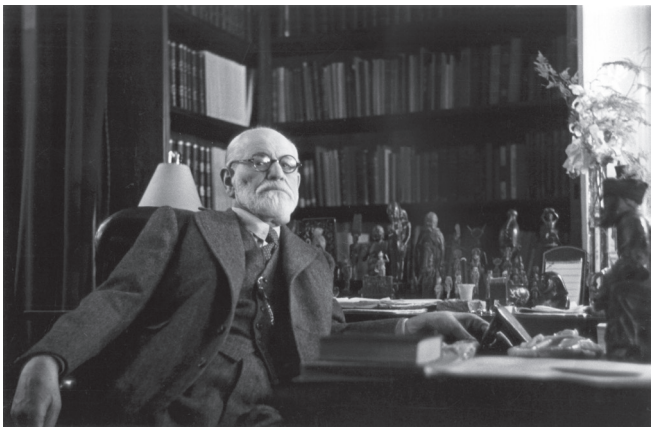
15) Aristoteles'in felsefesinde özü tam olarak gerçekleşmemiş olan bir şeyin varlık tarzına, formuna veya özüne verilen ad. Potansiyele karşıt olarak edimsellik için kullanılan terim. Bergson ve dirimselcilere göre yaşama ve gelişmeyi sağlayan, fiziksel-kimyasal olamayan yaşamsal kuvvet –çn.

16) Driesch'in temel yapıtı Philosophie des Organischen'dir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Son olarak, Spengler'in bir zaman ünlü olan ama artık unutulmaya yüz tutmuş girişiminden de söz etmemiz gerekir: Biyolojik kategorileri tarihsel süreci yorumlamak için kullanma çabası[17].

Tüm bu örneklerin de gösterdiği gibi, Freudculuğun temel ideolojik motifi sırf Freudculuğa ait değildir. Bu motif, çağdaş burjuva felsefesinin bütün temel motifleriyle uyumludur ve onlarla birlikte seslendirilmektedir. Kendine has bir tarih korkusu, toplumsalın ve tarihselin ötesine bir dünya konumlandırma tutkusu, bu dünyayı tam da organiğin derinliklerinde arama eğilimi: Bunlar, bütün çağdaş felsefe sistemlerinde hâkim olan özelliklerdir ve burjuva dünyasının dağılma ve çöküş semptomunu oluştururlar.

Freud'un "cinsel(lik)" anlayışı, bu moda biyolojizmin en uç noktasını oluşturur. Modern zamanların tarihselcilik karşıtlığının birbirinden kopuk tüm öğelerini tek bir çarpıcı imgede birleştirir.

Peki, çağdaş felsefenin temel temasına yönelik nasıl bir tutum benimsenmelidir? Kültürel yaratıcılığı bütünüyle insan organizmasının biyolojik köklerinden türetme çabasının ne gibi bir önemi vardır?

Soyut biyolojik kişi, biyolojik birey –modern ideolojinin başı ve sonu haline gelmiş olan şey– sonuçta yoktur, varlığı söz konusu değildir. Uygunsuz bir soyutlamadır. Toplumun dışında ve dolayısıyla, nesnel sosyoekonomik koşulların dışında insan diye bir şey yoktur. *Kişi olarak insan, sadece toplumsal bir bütünün parçası olarak, sadece toplumsal bir sınıfta ve bu sınıf aracılığıyla tarihsel olarak gerçek ve kültürel olarak üretken hale gelir*. Tarihin

bir parçası olabilmek için fiziksel olarak doğmuş olmak yeterli değildir. Hayvanlar da fiziksel olarak doğmuşlardır ama tarihin bir parçası değildirler. Demek ki, gerekli olan şey, âdeta ikinci bir doğumdur, *toplumsal* bir doğumdur. Bir insan, soyut biyolojik organizma olarak doğmaz; ya bir toprak sahibi ya da bir köylü olarak, ya bir burjuva ya da bir proleter olarak doğar vb.; aslolan budur. Üstelik ya bir Rus ya da bir Fransız olarak doğar veya 1800'de ya da 1900'de doğar vb. Sadece bu toplumsal ve tarihsel konumlandırma onu gerçek bir insan yapar ve yaşamının ve kültürel yaratıcılığının içeriğini belirler. Bu ikinci, toplumsal doğumu es geçip, her şeyi organizmanın varoluşunun biyolojik öncüllerine dayandırma çabaları boşunadır ve daha en baştan çuvallamaya mahkûmdur. Sosyoekonomik etkenlere gönderme yapmadan, ne tek bir kişinin tek bir eylemi ne de tek bir ideolojik oluşum (bir düşünce, sanatsal bir imge, hatta rüyaların içeriği) açıklanabilir ve anlaşılabilir. Bunun da ötesinde, biyoloji incelediği insan organizmasının toplumsal konumunu kavrayıcı bir şekilde hesaba katmadığı sürece, biyolojinin teknik problemlerine bile eksiksiz bir çözüm bulunamaz. Sonuçta, "insanın özü, tek tek her bireyde içkin bir soyutlama değildir. Kendi gerçekliğinde, toplumsal ilişkilerin bir toplamıdır."[18]

(*) Yazının ilgili bölümü V.N. Voloşinov'un DoğuBatı Yayınlarından çıkan *Freudculuk-Eleştirel Bir Taslak* adlı kitabından alınmıştır.

(Organiğin Felsefesi) 2 cilt 1909. Diğer yapıtları: Ordnungslehre (1926), Wirklichkeitslehre (Gerçeklik Öğretisi, 1924) ve Der Vitalismus als Geschichte und als Lehte'dir (Tarih ve Öğreti Olarak Dirimselcilik 1905). Driesch'e dair Rusça çalışmalar için bkz. N. I. Kanaev, "Sovremennyj vitalizm" [Çağdaş Dirimselcilik], Čelovek i Priroda, (Nos. 1-2, 1926.

17) Untergung des libendlandes, 2 cilt. Spengler'e ilişkin Marksist bir eleştiri için bkz. Deborin, "Gibel' Evropy, ili toržestvo imperializma [Avrupa'nın Sonu veya Emperyalizmin Zaferi], Filosofija i Marksizm (sbornik statej) (Gil, 1926) içinde.

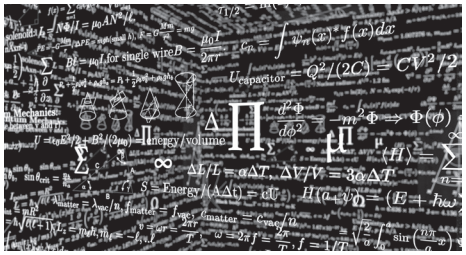
18) Alıntı, Feuerbach üzerine Altıncı Tez, Alman İdeolojisi içinde (Londra: The Marxist-Leninist Library, 1942, 17. cilt), s. 198.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bilim tarihimizin bazı önemli matematikçileri

Dr. İrem ASLAN SEYHAN • Bartın Üniversitesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Toplum olarak az sonra adı geçecek bilginlerin entelektüel mirasını taşıyoruz. Cumhuriyet öncesi dönemde atıl durumda da olsa bir bilim hayatı mevcut olmuştur. Bunu yok saymak gerçekçi değildir ve bazı dehalar kişisel gayretleri sonucu parlak işler yapmışlardır. 18. yüzyıldan itibaren çok uğraşılmasına rağmen, bir türlü memleketteki bilgi zafiyeti başarılı bir biçimde giderilememiştir. Ancak şunu belirtmek isterim ki bir toplumun geçmişindeki başarıları gelecekteki başarılarının teminatı olmadığı gibi –her anlamda–, başarısızlıkları da dipsiz bir başarısızlık kuyusuna düşmek anlamına gelmez.

Giriş

Bu yazımızda bilim tarihimizdeki önemli figürlerden belirli bir döneme yani Cumhuriyet öncesi döneme rast gelenleri inceleyeceğiz. Öncelikle yazımızın başlığındaki kavramlardan biraz bahsetmek isterim. Bahsetmeyi planladığım matematikçilerin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti vatandaşı olsa da tamamı Osmanlı değildi, dolayısıyla "Osmanlı Matematikçileri" diye bir başlık yazımızın içeriğini tanımlamaktan uzak olacaktı. O zamanlar bir cazibe merkezi olan Osmanlı'ya çeşitli milletlerden birçok bilgin çalışmak üzere geliyordu ve Osmanlı Devleti yalnızca Türklerden oluşmuyordu. Aksine çokuluslu bir yapıya sahipti. Bünyesinde Müslümanlığa devşirilmiş Yahudi, Rum, Fars, Arap bir sürü hoca barındırıyordu. Dolayısıyla "Türk matematikçiler" kavramı da yazımızın içeriği için uygun bir başlık olmayacaktı.

Başlıkla ilgili açıklamak istediğim ikinci konu ise "matematikçi" kavramı. Bugün kime matematikçi diyoruz? O gün matematikçi kimdi? Şahsen bugün lisans derecelerini fen fakültelerinin matematik bölümlerinde tamamlamış kişilere bile matematikçi denmesinin uygun olmadığı kanaatindeyim. Bu fakültelerin akademisyenleri, doktora ve yüksek lisans öğrencileri daha kuvvetli matematikçi adaylarıdır diye düşünüyorum. Çünkü matematik biliminden onun içinde olarak, problemleri ve teoremleri ile uğraşarak geçim sağlamak, onu öğretmekten geçim sağlamaktan farklı bir eylemdir. Geçmişe döndüğümüzde ise tablo tamamen farklı bir hal almaktadır. Öncelikle disiplinler arası ayrım bulunmamaktadır. Yani bir matematikçi aynı zamanda bir astronom, aynı zamanda bir fizikçi ve aynı zamanda da bir mühendistir. Bu hem Ortaçağ İslam Dünyası'nda hem Osmanlı'da böyledir. Hatta mühendishaneler kurulup da eğitimde ekol Doğu'dan Batı'ya dönerken bile matematik derslerine mühendis hocalar girmişlerdir. Cumhuriyetin ilanına ve üniversitelerde tam anlamıyla temel bilimlerin fakülteleri kurulana kadar günümüzdeki anlamda bir matematikçiye rastlamak çok nadir bir tesadüf olur. Dolayısıyla biz burada 20. yüzyılın başına kadarki zaman diliminde matematik etkinliği ile uğraşmış, matematik öğretmiş astronom ve mühendislerden, mühendishane hocalarından matematikçi olarak bahsedeceğiz. O zamanlarda da bu kişiler

> "Geçmişte, bir matematikçi aynı zamanda bir astronom, aynı zamanda bir fizikçi ve aynı zamanda da bir mühendistir. Bu hem Ortaçağ İslam Dünyası'nda hem Osmanlı'da böyledir."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

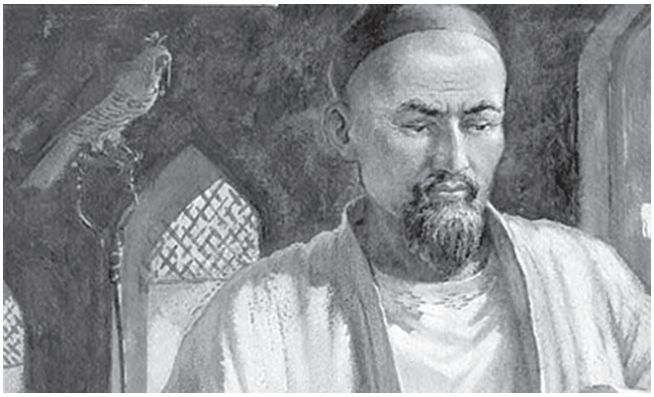
"riyaziyatçı" yani matematikçi olarak anılmaktadır. Biz de eski zamanın matematikçi tanımını esas alarak bu yazıyı yazmak durumundayız, aksi halde günümüz tanımını geçmişe uygulayarak tarih yanılgısı hatası yapmış olurduk.

Toplum olarak az sonra adı geçecek bilginlerin entelektüel mirasını taşıyoruz. Cumhuriyet öncesi dönemde atıl durumda da olsa bir bilim hayatı mevcut olmuştur. Bunu yok saymak gerçekçi değildir ve bazı dehalar kişisel gayretleri sonucu parlak işler yapmışlardır. 18. yüzyıldan itibaren (Mühendishanelerin kuruluşunu kast ediyorum) çok uğraşılmasına rağmen, bir türlü memleketteki bilgi zafiyeti başarılı bir biçimde giderilememiştir. Ancak şunu belirtmek isterim ki bir toplumun geçmişindeki başarıları gelecekteki başarılarının teminatı olmadığı gibi -her anlamda-, başarısızlıkları da dipsiz bir başarısızlık kuyusuna düşmek anlamına gelmez. Zaman her an kendini yenileyen bir süreçtir. An içinde yapılan her eylemin iyi veya kötü yönde sonuçları olur. Bu sebepten en azından bilimsel gelişmeler söz konusu olduğunda kaderci olmamak gerekir. Zaten Cumhuriyet dönemi de böylesi bir değişimin mümkünlüğünün bir kanıtıdır. Bir şeylerin kötü gitmesine, ülkede bilim olmadığına hayıflanmaya zaman harcamak yerine bilim üretmeye zaman harcanırsa başarılı olma ihtimali daha çok artar. Elbette bilim araştırmaları için maddi kaynak ve teçhizat gereklidir. Bu kaynaklar olmadan özellikle uygulamalı bilimlerde başarı beklemek çok da gerçekçi değildir. Ancak özellikle en önemli teçhizatı insan aklı olan matematik gibi soyut bilimler için yaşanan başarısızlık(lar) kaderden veya ülkenin sosyal yapısından çok kişinin çalışmasına ve alandaki gelişmeleri yakından takip etmesine bağlıdır. Elbette eğitim sistemi de insan zihnini koşullandırır. Bu da ayrıca tartışılması gereken, işin başka bir boyutudur.

Gıyâsüddîn Cemşid el-Kaşî (1380- 1429)

El Kaşî 13-14. yüzyıllarda Kâşân'da ortaya çıkan ve daha sonra Semerkant'ta ünlenen matematikçi ve astronomlardandır. Belirtmek gerekir ki çoğu kaynakta Fars olarak geçmektedir. El Kaşî çalışmalarıyla haklı bir ün salmış olsa da hayatıyla ilgili çok fazla şey bilinmemektedir. Ancak bilindiği kadarıyla Kâşân'da eğitimini tamamlamış, daha sonra Irak ve yaklaşık 1413/14 yıllarında Semerkant'a gitmiştir. Semerkant'ta Kadızâde-i Rûmî'yle birlikte Uluğ Beyin gözlemevinde çalışmıştır. Bir derecelik bir yayın sinüsün hesaplanması ile ilgili çalışması meşhurdur. 1424 yılında 2π'nin değerini 9 basamağa kadar 60'lık sistemde hesaplamış ve daha sonra bunu ondalık sisteme çevirerek bahsedilen değerin virgülden sonraki 16 hanesini doğru olarak hesaplamıştır. Bu, 2π'nin değerine kendi zamanına kadar yapılmış en doğru yaklaşımdır. Matematik ve astronomi ile ilgili eserleri şunlardır:

Gıyâsüddîn Cemşid el-Kaşî (1380- 1429)

Zîc-i Hâkanî der Tekmîl-i Zic-i İlhânî: Bu kitap Nasîruddîn el-Tûsî'nin başkanlığında Meraga'da yapılan gözlemlerin sonucunda düzenlenmiş astronomik tabloların yeniden gözden geçirilmesi, tekrar hesaplanması ve mevcut tablolara ilaveler yapılması sonucu Farsça olarak yazılmış ve Uluğ Bey'e ithaf edilmiştir.

Süllem el-Semâ: Arapça yazılmış bir astronomi kitabıdır. Gökcisimlerinin boyutlarına ilişkin tartışmalar içerir.

Risâle el-Muhîtiyye: Dairenin çevresi ile çapı arasındaki oranı belirlemeyi sağlayan bir yöntemden bahseden bir eserdir. Yukarıda bahsi geçen, 2π'nin değerine yaklaşım yaptığı eser bu eserdir. Yaklaşımını hem altmışlı (6; 16, 59, 28, 1, 34, 51, 46, 15, 50) hem de onlu (6,2831853071795865) sistem için yapmıştır. Tekrar belirtmek gerekir ki bu kendi zamanına kadar yapılmış en doğru yaklaşımdır. Bu eser matematik tarihi açısından çok önemli bir eserdir. Arapça olarak kaleme alınmıştır.

Risâle el-Veter ve el-Ceyb: Bir derecelik bir yayın sinüsün hesaplanması ile ilgili eserdir. Bu hesaplama için yazar kendine has bir yöntem kullanmıştır. Bu eser de matematik tarihi açısından önemli bir eserdir. Eser Arapça kaleme alınmıştır.

Nüzhet el-Hâdâ'ik: Bu eser gözlemevinde kullanmak üzere kendi icat ettiği tabak el-manâtık isimli

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir gözlem aletinin yapılış ve kullanış biçiminden bahseden bir eserdir. Yazar bu alet sayesinde yıldızların hareketleri, enlemleri ve Dünya'ya uzaklıklarının belirlenmesi; Ay ve Güneş tutulmaları ile bunlara ilişkin değerlerin belirlenmesinin mümkün olduğundan bahsetmektedir.

Miftâh el-Hisâb: Çok kapsamlı bir hesap kitabıdır. Özellikle tam sayıların kökünü alma ve ondalık kesirlerle ilgili yönünden dolayı önemli bir çalışmadır. Eser Osmanlı medreselerinde ileri seviyede ders kitabı olarak okutulmuştur.

Kadızâde-i Rûmî (ö. yaklaşık 1432)

Kadızâde-i Rûmî (ö. yaklaşık 1432)

15. yüzyılın en önemli matematikçisi Bursalı Kadızâde-i Rûmî'nin asıl ismi Selahaddin Mûsâ'dır. Dedesi Bursa'da kadılık yapmış Koca Efendi lakaplı Molla Mahmud, babası ise genç yaşta vefat etmiş Molla Muhammed'dir. Kadızâde'nin ilk adı Mûsâ ise de dedesinden kalma bir şöhretle Kadızâde-i Rûmî lakabıyla anılmıştır. Doğum tarihi tam olarak belli değildir ancak Salih Zeki'nin bildirdiğine göre hicri 1354-64 arasında Bursa'da doğmuştur. Başlangıçta Bursa'da dönemin âlimlerinden temel bilimleri öğrenmiştir. Matematik ve astronomiyi ise Şemsüddin Molla Fenârî'den (ö. 1431) öğrenmiştir. Bir dönem Konya'ya gidip orada derslere katılmıştır. Molla Fenârî'den Horasan ve Mâverâünnehr[1] bilginlerinin şöhretini işitmiş ve eğitimini tamamlamak üzere o bölgeye gitmeye karar vermiştir. Önce Horasan'a oradan da "Nehrin ötesine" giden Kadızâde, orada bulunduğu sürece eğitimini tamamlayarak matematikteki bilgisini arttırmış ve bu çevrelerde tanınır hale gelmiştir. Özellikle Semerkant'ta o kadar tanınmıştır ki meşhur bilgin Uluğ Bey, Kadızâde'yi kendisine öğretmen olarak atamış ve o da Uluğ Bey'in eğitimine önemli katkılarda bulunmuştur. Sonraları Uluğ Bey Kadızâde'yi Semerkant medresesine başöğretmen olarak atamış ve onun derslerine kendisi de katılmıştır.

Uluğ Bey *Zîc-i İlhanî*'deki tabloların gözlemlenen değerlerle uyuşmadığını Gıyâsüddîn Cemşîd el-Kâşî'den işitince, Semerkant'ta bir gözlemevi kurarak yeniden gözlemler yapmaya ve bunun sonuçlarını içeren güncel astronomik tablolar düzenlemeye karar vermiştir. 1421 yılında inşasına başlanan bu gözlemevinde el-Kâşî ve Kadızâde'nin birlikte çalışmaları planlanmış, ancak gözlemevi işler hale gelir gelmez el-Kâşî'nin vefat etmesi üzerine sorumluluk tamamen Kadızâde'nin üzerine kalmıştır. Gözlemler tamamlanmadan Kadızâde'nin de vefat etmesi üzerine gözlemlerin tamamlanması görevi öğrencisi Ali Kuşçu'ya geçmiştir. Kadızâde'nin en meşhur öğrencilerinden olan Ali Kuşçu'dan ayrıca bahsedeceğiz. Kadızâde'nin Semerkant'ta yetiştirdiği bir diğer meşhur öğrencisi de Fetullah Şirvânî'dir. Şirvânî matematik ve astronomi derslerini Kadızâde'den almış, II. Murad döneminde Kastamonu'ya yerleşerek burada eğitim vermiştir. Kadızâde'nin matematikle ilgili eserleri şunlardır:

Risâle fî el Hisab: Henüz "Nehrin ötesine" gitmeden önce 1382/83 yıllarında Bursa'da Arapça olarak kaleme aldığı bir hesap kitabıdır. Üç bölümden oluşur: Birinci bölümde hesap, ikincisinde cebir ve üçüncüsünde geometri anlatılır.

1) Kelime anlamı "nehrin ötesi" olan Orta Asya'da, Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında kalan tarihi bir bölgedir. Günümüzde bu bölgenin toprakları Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında bölünmüştür. Ortaçağ'da İslâm uygarlığının geliştiği bölgelerden Mâverâünnehr'deki Semerkant ve Buhara kentleri, önemli kültür merkezleriydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hâşiye'alâ Kitâb el-Mecisti: Batlamyus'un Almagest'i ile ilgili bir yorumlama kitabıdır.

Risâle fî İstihrâc Hatt Nısf el-Nehâr ve Semt el Kıble: Meridyen çizgisi yardımıyla Kıble'nin yönünün bulunması ile ilgilidir.

Şerh Mülahhas fî el-Hey'e: Ömer el- Çağmînî el-Harezmî'nin Mülahhas fî el-Hey'e isimli astronomi eserine yazılmış bir açıklama yazısıdır. Bu eser 1412/13 yılında Semerkant'ta tamamlanarak Uluğ Bey'e sunulmuştur. Osmanlılar Dönemi'nde en çok okutulan astronomi kitaplarından biridir.

Tuhfe el-Re'is Şerh Eşkâl el-Te'sîs: Bu eser Öklid'in Elementler (M.Ö.300) adı eserinin bir kısmının -temel önermeler ve üçgenler ile ilgili bilgilerini- özetlendiği, Şemsüddin el Semerkandî'nin Eşkâl el- Te'sîs isimli eserine yazılmış bir yorumlama kitabıdır. 1411/12 yılında Semerkant'ta tamamlanarak Uluğ Bey'e sunulmuştur. Osmanlılar Dönemi'nde medreselerde en çok okutulan geometri kitabıdır. 19. yüzyılda mühendishaneler kurulana kadar medreselerde okutulan matematik dersinin içeriğini oluşturmaktadır.

Osmanlı için geometrinin önemli bir bilim olmasının en önemli sebebi, miras hukukunda önemli bir yer tutmasıydı. Mal paylaşımı için "ferâiz ilmi" ne derece önemliyse, arazi taksimi için de "mesâha" (Alan ölçümü) bilmi o derece önemliydi. Pratik geometrinin alan ölçümünden başka uygulama alanları su mühendisliği, inşaat mühendisliği ve harita mühendisliğiydi.

Risâle fî İstihrâc Ceyb Derece Vâhide bi-A'mâl Müessese 'alâ Kavâ'id Hisâbiyye ve Hendessiye 'alâ Tarîka Gıyâsüddîn el- Kâşî: Bir derecelik bir yayın sinüsün hesaplanması ile ilgili bir eserdir. Eserin yazım tarihi bilinmemektedir ancak tahmini olarak 1424 yılından önce yazılmış olmalıdır.

Kadızâde kendi zamanında çok popüler olan astroloji ile hiç ilgilenmemiş, astronomi ve matematik gibi gerçek bilimlerinin dışına çıkmamıştır.

Uluğ Bey (Mugîsüddîn Mîrzâ) (1393- 1449)

Timur Devleti'nin kurucusu olan Timurleng'in torunu ve Mu'ayyenüddin Şâhuh'un oğludur. Asıl ismi Turağân Muhammed'dir. Timur'un vefatı zamanında Semerkant'ta bulunduğu bilinmektedir (1404/05). Mîrzâ Halil Sultan'ın Mâverâünnehr'i ve dolayısıyla Semerkant'ı istilası sırasında babasının yanına Herât'a gitmiştir. Babası Şâhuh buraları yeniden ele geçirdikten sonra (1409/10), Türkistan ve Mâverâünnehr eyaletlerinin yönetimini o zaman henüz 16 yaşında olan Uluğ Bey'e bırakmıştır. Bu tarihten itibaren Uluğ Bey Semerkant şehrini kendine başkent seçerek burayı bir bilim ve cazibe merkezi haline getirmeye uğraşmıştır.

Uluğ Bey (Mugîsüddîn Mîrzâ) (1393- 1449

Uluğ Bey bilime çok meraklı bir padişahtı, zamanının çoğunu kitapları inceleyerek ve bilginlerle sohbet ederek geçirirdi. Etrafına çok sayıda bilgin toplamıştı. 1421 yılında büyük bir medrese kurmuş başına da Kadızâde-i Rûmî'yi getirmiştir. Semerkant'ta Kûhek tepesi üstüne kurduğu gözlemevinden de yukarıda bahsetmiştik. Bu gözlemevi için etrafta ne kadar mühendis, müneccim, gözlem aleti yapımında usta kişiler varsa hepsini getirtmiş ve gözlemevinde kendine de bir oda inşa ettirmiştir. Burada çalışan üstatların hepsine dolgun maaşlar vermiştir. Ünlü bilim tarihçimiz Salih Zeki Bey burada kullanılan aletlerin büyüklüğü ve mükemmelliğinin hayret verici olduğunu söylemektedir. Anlattığı bir rivayete göre gözlemevinin bulunduğu noktanın kutup yüksekliğini belirlemek için kullanılan kadran hemen hemen Ayasofya Camii'nin yüksekliğindeymiş. Gözlemevi 1424 ve 1436 yılları arasında 12 sene hizmette kalmıştır. Buradaki gözlemler ve çalışmalar sonucu tamamlanan astronomik tablolar yani zîclerden, *Zîc-i Gürgânî* veya *Zîc-i Cedid-i Sultanî* adıyla bilinen tablo hem doğuda hem de batıda birkaç yüzyıl kullanılmıştır. Uluğ Bey kendisi bir makale yayımlamamış olsa da o dönemin matematikçileri ve astronomlarına sunduğu imkânlar ve onlara tesis ettiği kurumdan dolayı burada bahsedilmesi gereken önemli figürlerdendir. Unutulmamalıdır ki her türlü fikri ve sanatsal etkinlik, -siyasal- erkin desteğini aldığı dönemlerde daha çok yeşerir.

Ali Kuşçu (1403-1474)

Asıl adı Ali Bin Muhammed olan Ali Kuşçu Semerkant'ta doğmuş ve Aralık 1474 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kuşçu Timur İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nde görev yapmış bir astronom, matematikçi ve aynı zamanda bir kelam ustasıdır. Ali Kuşçu aslında bir matematikçiden ziyade bir astronomdur. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi o dönemde disiplinler arası ayrım henüz çok keskin olmadığından burada ondan da bahsetmek istedik. Çünkü Osmanlı matematiğini hiç bilme-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ali Kuşçu (1403-1474)

yen biri bile Ali Kuşçu'yu mutlaka duymuştur. O dönem bilginlerinin çoğu gibi Kuşçu'nun da Türk veya Fars olduğuna dair iddialar mevcuttur. Babası Muhammed, Uluğ Bey'in doğancısı olduğu için ailesi "Kuşcî" lakabıyla bilinmektedir. Küçük yaştan itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyan Ali Kuşçu, Bursalı Kadızâde Rûmî, Gıyaseddin Cemşid ve Muînuddîn Kâşî'den matematik ve astronomi dersleri almış ve daha sonra eğitimine devam etmek üzere Kirman'a gitmiştir. Burada *Hall-ü Eşkâl-i Kamer (Ay Safhalarının Açıklanması)* adlı çalışması ile *Şerh-i Tecrîd* adlı eserini yazmıştır. Ali Kuşçu, Semerkant ve Kirman'da eğitimini tamamladıktan sonra Uluğ Bey'in rasathanesinde çalışmaya başlamıştır. Zîc-i Gürgânî'nin tamamlanmasında onun da çok emeği geçmiştir.

Uzun yıllar Semerkant'ta kaldıktan sonra Uluğ Bey'in öldürülmesi üzerine hacca gitmek üzere izin alarak Azerbaycan'a, oradan da Tebriz'e geçmiştir. Bu sırada Tebriz'de hüküm süren Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan kendisine büyük bir saygı ve sevgi göstermiş, onu yanında alıkoymuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerinde yardımını istemiş ve onu elçilik göreviyle II. Mehmet'in yani Fatih Sultan Mehmet'in yanına göndermiştir. Fatih Sultan Mehmet de bu görüşme esnasında kendisine saygı ve sevgi göstererek Ali Kuşçu'yu İstanbul'a davet etmiştir. Kuşçu, elçilik görevini tamamladıktan sonra 200'e yakın öğrenci ve akrabasını alarak 1472/73 yıllarında Tebriz'den İstanbul'a taşınmıştır. Osmanlı - Akkoyunlu sınırında Fatih Sultan Mehmet'in emriyle büyük bir törenle karşılanan Ali Kuşçu, Ayasofya medresesine müderris olmuştur. 1474 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. 15. yüzyıla özgü mezarı Eyüp Sultan türbesi etrafındaki haziredir. Onun bazı eserleri şöyledir:

Risâle fî el-Hisâb: Farsça üç makaleden oluşur. Hint hesabı ve müneccim hesabı ile ilgilidir.

Risâle fî el-Muhammediyye: Arapça bir hesap ve cebir kitabıdır. Ali Kuşçu bu kitabı 1473 yılında tamamlamış, İstanbul'a geldiğinde de Fatih Sultan Mehmet'e armağan etmiştir.

Risâle fî el-Hey'e: Arapça yazılmış bir astronomi kitabıdır. 1457/58 yıllarında Semerkant'ta yazılmıştır.

Fethiyye fî İlm el-Hey'et: Bu eser astronomi ile ilgili Arapça bir eserdir. 1473 yılında tamamlanmıştır. Türkçe özet halindeki çevirisi olan Mir'âtü'l- Âlem (Evrenin Aynası) (1823 - 1824) Seyyid Ali Paşa tarafından Osmanlıcaya aktarılmıştır. Bu eser 2001 yılında Yavuz Unat tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır.

Kuşçu'nun en önemli eseri *Zîc-i Gürgânî*'dir. Kuşçu da çağdaşları gibi astrolojiyle ilgilenmiştir, fakat çoğu çağdaşı gibi kendini astrolojiye kaptırmayarak çalışmalarını tamamlamıştır.

Mahmûd Mirim Çelebi (ö. 1525)

Mirim Çelebi, Osmanlı döneminde Kadızade-i Rumi ve Ali Kuşçu'dan sonra yetişen en önemli matematikçi astronomlardan biridir. Babası Kadızâde ve Ali Kuşçu'nun torunu annesi de meşhur Anadolu bilginlerinden İstanbul kadılığı yapmış, Hocazâde Mevlana Müslihiddîn'in kızıdır. Mirim Çelebi'yi dedesi Hocazade yetiştirmiştir ve dedesi onun Sinan Paşa gibi bilginlerden ders almasını sağlamıştır.

Çelebi Gelibolu medresesi, Edirne Taşlık medresesi, Bursa Manastır medresesi ve İstanbul medreselerinde müderrislik yapmıştır. Özellikle matematik ve astronomi alanında döneminin en büyük otoritesi olduktan sonra II. Bayezid tarafından saraya davet edilmiş ve ona matematik öğretmiştir. Bazı eserleri şöyledir:

Düstûr el- 'Amel ve Tashih el-Cedvel: Zîc-i Ulug Bey'in Farsça şerhidir. Sultan Bayezid'in isteği üzerine yazılmıştır. Eserleri arasında en önemli olandır.

Şerh Risâle el-Fethiyye: Ali Kuşçu'nun Risâle el-Fethiyye eserinin yeniden yorumlanarak yazılmış halidir.

Bunlar dışında Çelebi'nin astronomi aletlerinden çeşitli kadranlar ve bu kadranların kıblenin yönünü belirlenmesinde kullanılışları üzerine eserleri bulunmaktadır.

* Yazının devamı bir sonraki sayımızda yayımlanacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hapa'nın unutamadığı tanrıça

Nurdoğan K. GÜLEN • Arkeolog

Doğum Tanrıçası Hepat, tek tanrılı dinlerin ortaya çıktığı dönemlerde anlaşılacağı gibi unutturulmak istendi; yer yer akıllardan silindi. Ancak yine bu tanrıça ile bağlantılı olduğu anlaşılan Hapa adı unutulmadı ve komşudan komşuya, kulaktan kulağa taşınmaya devam etti; yaklaşık olarak 1900'lü yılların ortalarına kadar sürdü... Bu çok özel ismin unutulmamasında, Yörükler ile Türkmenler'in göçebe yaşamlarının da etkili olduğunu kabul etmeliyiz.

Yazılıkaya'da bulunan Hititler'e ait tanrı kabartmaları

Bir gün Sumerolog Muazzez İlmiye Çığ beni telefonla aradıktan sonra ev adresime bir zarf gönderdi. İçinde, kendisine Bursa'da yaşayan Avukat Hasip Öztürk tarafından iletilmiş 5 sayfalık bir mektup ve 2 adet renkli seccadeye ait fotoğraf yanında 1 adet mührün baskı örneği yer alıyordu. Metninde, Yörük kültürüne bağlı olduklarını belirten Öztürk'ün değindiği hususlar dikkat çekiciydi: İsveçli araştırmacıların 1935 yılında Silifke ile Mut kasabası arasında yaşayan Yörüklere ait bir çadırdan satın aldıkları yün dokumayla ilgili olarak,
"İsveçlilerin bulduğu namazlığın bir eşinin bizim evden çıkmasında şaşılacak bir yan yoktur" dedikten sonra sözlerine,
"*Eskiden hemen her Yörük çadırında bir tane bulunurdu*" cümlesini ekliyordu. O güne kadar alışılagelmiş bir dokuma gibi görünen seccadeyi, İsveçlilerin kendi ülkelerine götürmeleri nedeniyle dikkati yeterince uyarılan Öztürk'ün bu konuyu ayrıca,
"Beni Dehşete düşüren, annemin namazlağası ile aynı olmasıydı. Bir de Toroslar'daki Yörükler arasında Hapa adının çok olmasıydı" şeklinde açıklıyordu...

Hasip Öztürk'e göre, o güne kadar üzerinde durmadıkları üç adet bilinmezle karşı karşıya kalmışlardı: Biri, tek tanrılı dinlerden olan Müslümanlık anlayışına göre Allah'a dua etmek için üretilmiş seccadede yer alan özel bir desendi; annesi tarafından 1930'lu yıllarda çeyiz olarak dokunmuştu. Bu konuda herhangi bir sorun yoktu, ama bir dokumaya, alçak iskemlede oturan bir insan motifinin işlenmesi, baş kısmına 8 köşeli bir yıldızın oturtulması dikkat çekiciydi... Neden böyle bir desene hem annesi hem de çevresinde yaşayanlar ihtiyaç duymuş veya onu kendilerine yakın bir motif gibi değerlendirmişlerdi? Üstelik söz konusu yanışa (Yörük dilinde desen anlamına geliyor) eski evlerde, çadırlarda, en azından iki evden birinde yer alan seccadelerin üzerinde kolayca rastlanıyordu. İşi bittiğinde saygıyla yerine kaldırılan namazlığın desenine dikkatle bakıldığında ise, Müslümanlık anlayışı ile bağdaşmasının pek de mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü kırmızı, sarı, yeşil, mavi renkleri bir yana, stilize insan görünümüyle farklı bir kültüre aitmiş gibi durmaktadır...

> "Tek tanrılı dinlerden olan Müslümanlık anlayışına göre Allah'a dua etmek için üretilmiş seccadede yer alan özel bir desen bilinmezliğe kapı açıyordu. Alçak iskemlede oturan bir insan motifinin işlenmesi, baş kısmına 8 köşeli bir yıldızın oturtulması dikkat çekiciydi."

İkinci ilginç bilgi, Öztürk'ün rahmetli anasının, "Bin Bir adlı bir Allah'a" dua etmesi, "Bin Bir adlı bir Allah'a şükretmesi"ydi.

Üçüncü konu, Akdeniz'in Çukurova yöresinde yaşayan Yörük ka-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dınlarına Hapa adının verilmesiyle ilgiliydi. Öztürk, annesinin kuzenlerinden birinin, teyzesinin bir kızının, Demirışık köyünden gelen gelinlerinin adının Hapa olduğunu söyledikten sonra *"hemen her köyde, mahallede Hapa adına rastlanırdı"* demektedir.

Hitit ve Kizzuvatna devletlerinin Anadolu üzerinde konumları.

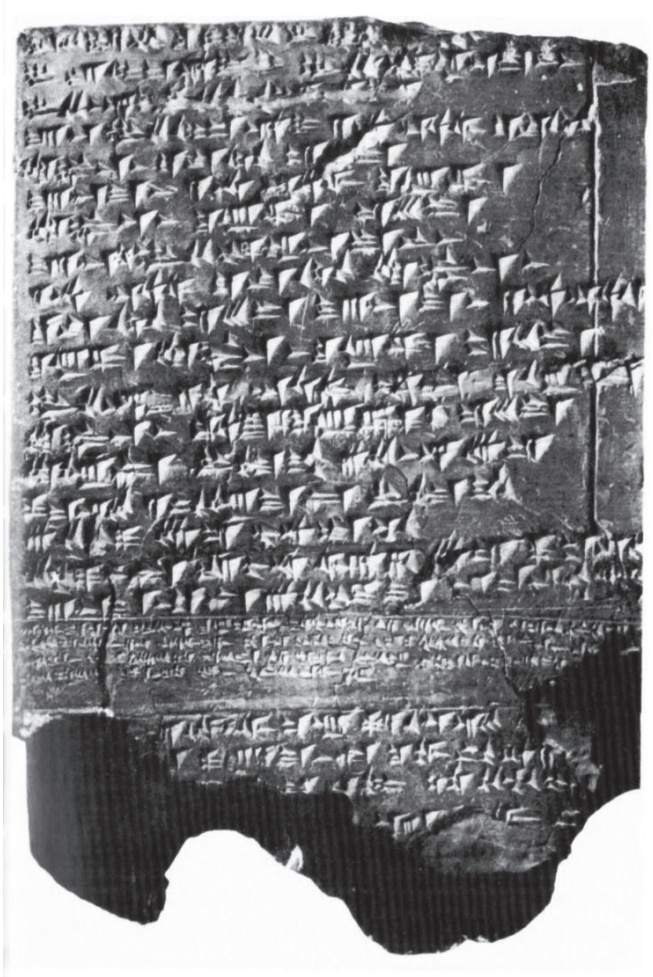
Yine Öztürk'ün anlattıklarına göre Yörükler, bir önceki dönemde Çukurova'da yer alan Adana Karataş'ta (Yörüklerin Çadırlı Yurdu) yaşıyorlardı... Yöreye Karaman Beyliği'nden göçerek gelmişlerdi. Söz konusu topraklar üzerindeki ilk alanları, merkez kısmı Mara Kalesi olarak isimlendirilen Mağara Bucağıydı. Zaman içinde Taşeli, Diş İl gibi yerleşimlere dağıldılar. Bu yöre, Göksu ırmağının batısına, diğer yanda Ermenek, Selendi ve Karaman'a kadar uzanan bir alanı kapsıyordu. Yine Yörüklerin ve Türkmenlerin oturdukları yerleşimlerden biri İç İl'di. İçel adını aldıktan sonra Mersin ile birleşerek Büyükşehir unvanına ulaştı.

Bir diğer husus, Sevgili Muazzez İlmiye Çığ'ın, Şair ve Yazar Özdemir İnce'nin 13.02.2003 tarihinde Hürriyet gazetesinde yayımlanan makalesini bu dosyanın içine koymuş olmasıdır... Söz konusu yazıda, yukarıda anlatılanlara benzer bir ifadenin kullanıldığını görüyoruz:

"Mersin Toroslarında, Demirışık köyünde, annemin (Deli) Hapa adında bir teyzekızı vardı. Hapa'nın Avrupa'daki karşılığı eve'dir. Bunların hepsini Havva olarak kabul edebiliriz. Ancak Havva Hapa'dan, Hapa da Hepa'dan gelmektedir. Hitit yazıtlarında Hepa, Hepat ya da Hepatu olarak geçen bir tanrıçanın adıdır. Sanırım Deli Hapa 1920'lerde doğmuştu ve kimsenin bilmediği bir Hitit-Lübnan tanrıçasının adını taşıyordu."

Hasip Öztürk ile Özdemir İnce'nin verdikleri bilgilere göre Hapa adı, Anadolu'nun güneyinde yer alan Çukurova'da olası, asırlar öncesine dayanacak kadar eski bir isimdi. Aklımıza gelen ilk soru, Türkçede herhangi bir anlam taşımayan bu adın küçük kızlara, dolayısıyla kadınlara verilmesinin nedeni ne olabilir? Hapa ismi, İnce'nin yazdığı gibi kök olarak gerçekten bir tanrıçaya mı aitti? Değil ise, bu özel adın günümüze kadar ulaşmasının altında yatan gizem ne olabilirdi? Çukurovalılar, anlamını bilmedikleri bu adı, neden yıllarca kızlarına isim olarak vermişlerdi?

Ortaya konulan bilgileri aydınlatmak üzere önceliği, ülkemizin güney yöresini asırlar öncesinde sahiplenen bir gruba vermemiz gerekecek: M.Ö. 3000'li yıllarda Yukarı Dicle bölgesinde oturan bir topluluk vardı. Mezopotamya'da icat edilen çivi yazısını tanıyor, Sumer ve Akad tanrılarıyla ilgileniyorlardı. Daha sonra Van Gölü çevresinde görüldüler. 2000'li yıllara ulaşıldığında, Kassit ve Mitanni gibi topluluklara ait göçlerin yarattığı sıkıntılar nedeniyle Eski Önasya'ya sığınmak zorunda kaldılar (Alpman, A. 1998, s. 27). Kendilerine Hurrili diyorlardı ve Anadolu'da yaşadıkları alan Suriye'nin kuzeyine düşüyordu (Archi, A. 1998, s. 39). Bu halk topluluğuna ait ismi araştırmak istediğimizde, Tevrat Kitabında, Mısır, Hatti (Hitit) gibi büyük devletlerin, ayrıca yine eski dönemlere ait Alalah, Ugarit benzeri ülkelerin tabletlerinde yer aldığını görüyoruz (Alpman, A. 1998, s. 28).

Hatti Kralı II. Tuthaliya ile Kizzuvatna'nın o dönemdeki yöneticisi olan Şunaşşura arasında yapılan antlaşma.

Yaklaşık olarak aynı dönemler çerçevesinde, Anadolu içlerinde küçük şehir devletleri vardı ve yeni bir çağa adım atmak üzereydiler: Yukarı Mezopotamya'nın Asur şehrinde yaşayan tüccarlar, M.Ö. 1900'lü yıllarda, ticaret yapmak üze-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

re Anadolu'nun bereketli topraklarını uğrak yeri hâline getirmeye başlamışlardı. Aralarında oluşan tecimsel sorunlara çözüm getirmek üzere, Asur dilinde yazdıkları çiviyazılı tabletleri yanlarında taşıyorlardı. "Yazı, yazmak" adını verdiğimiz iletişim bilgileri, Anadolu'ya bu yolla girdi, devamında şehir devletleri tarafından kabul gördü. Aynı topraklar üzerinde çoğunluğa sahip olan Hatti toplulukları ise, söz konusu yöntemle yeni bir çağa ve "Yazılı Döneme" geçme şansını elde etmiş oldular (Alp, S. 2001, s. 6). Adı geçen olgu, tahmin edileceği gibi ayrıca Hurriler hakkında bilgi edinmemize yardım etti...

Fırtına Tanrısı Teşup

Yukarıda verilen özel bilgi ve belgelere açıklık getirmek üzere bu kez Hatti (Hitit) kaynaklarına bakmamız gerekecek: Kayıtlardan, Orta Hitit döneminde Hurriler'in, güney Anadolu'da Kizzuvatna isimli bir devlet kurmalarının ardından, I. Murşili (M.Ö.1620-1590), Hantili, Zidanta gibi ilk Hatti (Hitit) krallarıyla savaşlar yaşadıklarını öğreniyoruz (A-Alpman, A, 1998, s. 30, b- Alp. S, 2001, s. 59-63). Kısaca değinilen cenkleşmelerin devamında tahta çıkan Hatti Kralı II. Tuthaliya ile Kizzuvatna'nın o dönemdeki yöneticisi olan Şunaşşura arasında bir antlaşma yapılmış ve bu yöntemle yeni bir dönemin başlamasına da neden olunmuştu: Ancak Hatti Kralı, protokole yerleştirdiği bir madde ile Hurriler'i kendisine bağımlı hâle getirmişti. Son bilgiye rağmen kayıtlara bakıldığında aralarında karşılıklı bir barışın oluştuğunu görüyoruz. Tabletteki bilgilerde ayrıca Kizzuvatna'nın kuzey sınırının aşağıdaki gibi çizildiği anlaşılıyor:

"Samri Nehri onun sınırıdır. Büyük Kral, Adaniya (Adana) tarafı için Samri (Seyhan) Nehri'ni geçmemeli ve Şunaşurra, Hatti tarafı için Samri Nehri'ni geçmeyecek! Zilapuna şehri'nin içinde Samri Nehri sınırdır. ... şehrinde Samri Nehri gerçekten Şunaşurra'nın sınırıdır." (Beckman, G. 1994, No. 2)

Andın içinde, eski adı Pargavaaz olan Yüksek dağ (Bolkar Dağı) ile yanında yer alan Ulukışla'nın komşusu ve aynı zamanda Gülek Boğazı'nın kuzeyinde bulunan Şaliya kentine de yer verilmişti (A.- B. Dinçol, 2001, s. 318). Günümüzde akmaya devam eden Seyhan (Samri) ve Ceyhan (Puruna) nehirleri yöreye hayat vermeye devam etmektedirler...

Ülkenin sınırlarına ait çerçeve, tarih boyunca belirsizliğini korumakla birlikte olası batıda, Tarhuntaşşa (Hatunsaray, Lystra, Ünal, A. 2005, s. 22) adını alan memlekete kadar uzanıyordu. Doğu sınırı Habur Çayı'na veya kuzey doğuda varlığı bilinen Maraş Göksun'a yaklaşıyordu (Yağcı, R. 2002. s.747-748). Ülkenin diğer özelliği, Suriye ile Anadolu arasında tampon bölge görevine sahip olması ve içinden önemli yolların geçmesiydi (R. Yağcı, 2002, s. 748). Eski dönemlerden bu yana güney yöremizde yaşamış olan grupların barındığı bölgeyi bugün Çukurova adıyla anıyoruz: Genel anlamda, kuzeyinin Toros (Bolkar ve Aladağlar), doğusunun Amanos Dağları ile çevrildiği, batısında Tarsus Ovasının, güneyinde Mersin Körfezinin yer aldığı görülüyor. Yaklaşık olarak bu alan çerçevesi içinde yaşayan toplulukların, örneğin İskenderun, Yumurtalık, Karataş, Tarsus (Tarşa), Mersin, Silifke benzeri şehirleri yönetenlerin, deniz yoluna sahip olmaları nedeniyle, Kıbrıs, Mısır, Doğu Akdeniz ve Ege limanlarıyla ticaret yapmak suretiyle yaşamlarını sürdürdüklerini söyleyebiliriz (Ünal, A. 2006, s.17).

Altmış dört figüre sahip olan Yazılıkaya Açıkhava Tapınağı'nın anıtsal girişinin Hatti Kralı III. Hattuşili (M.Ö. 1275-1250) tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir.

Kizzuvatna ülkesinin başkenti Kummanni'ydi. (a- Adana'nın Tufanbeyli İlçesinin Şar Köyü, b- Fraktin, Taşçı, Hanyeri, İmamkulu dörtgeni içinde yer aldığı düşünülmektedir. Yağcı R. 2005, s.750, DN. 23) Şehirden batıya doğru gidildiğinde karşımıza, Zunahhara, Adaniya (Adana), Tarşa (Tarsus) ve Ellipra isimli şehirler çıkar (Yağcı, 2005, s.754). Ada-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

na ile Tarsus yanında, yine eski dönemlerde iskân edildiği bilinen günümüzün Şar isimli köyündeki yaşam hâlen sürmektedir... Bahse konu dönemden gelen Paduvanta'nın yerini bugün Pozantı kasabası almıştır. Yazılanlara, asırlar öncesine ait birkaç şehir ismi daha eklemek istersek sıralamayı, Pitura (Mersin-Yumuktepe?), Lawazantiya, Anamuşta, Arana, Aruna, Şaliya, liman kenti Ura, Uda, Larişşa, Aruşna şeklinde sürdürebiliriz (Yağcı R., 2005, s. 755).

"Hâlen Çukurova'da yaşayan Yörük kızlarının yöresel kıyafetlerinin uzun ve gösterişli, başlıklarının ise Hepat'ınki kadar uzun, ayrıca süslü olduğuna şahit olmamız, köklere ait geleneklerin unutulmadığının bir işareti olmalıdır."

Hattiler ile Hurriler arasında kurulan barışın sonucunda Hattuşa Kralları bazı dinsel törenlerini bu ülkede kutlamaya başlamışlardı. Bir kısmını ise her yıl olmak kaydıyla, dini özellikleriyle dikkat çeken Başkent Kummanni'de gerçekleştiriyorlardı. Kentte yer alan kutsal yapı, ülkenin eski krallarından Talzu zamanından kalmaydı. Kayıtlara göre Hitit prensi Kantuzzili'ye söz konusu tapınakta din adamı görevi verilmişti (A. Goetze, ANET, 1969, s. 400). Prensin yaşadığı psikolojik sorunların devamında Hatti (Hitit) Kralı I. Şuppiluliuma (M.Ö. 1380-1340) onun yerine, büyük oğlu Telepinu'yu din adamı olarak atadı. Yapılan töreni, kurallar gereği bir tablete kaydettiler. Belgede yer alan ifadelerden birini aşağıdaki gibi işlemişlerdi:

"Biz, Kizzuvatna'da Teşup'a, Hepat'a onun oğlu Telepinu'yu verdik. Ve Şarruma'ya kulluk için. Biz seni din adamı yaptık. Ve ben Şuppiluliuma, Büyük Kral, Büyük Kraliçe Hinti, Kraloğlu Arnuvanda ve Büyük Meşedi Zida..." (A. Goetze, 1940, s. 12)

Hatti (Hitit) Kralı I. Şuppiluliuma, halkı Hurrili olarak bilinen Halep şehrini eline geçirdikten sonra oğlu Telepinu'yu aynı kente yönetici olarak atadı. Diğer açıdan bu topluluğun, inanca dayalı kültürlerinden öylesine etkilenmişlerdi ki, onlara ait birikimleri Hattuşa'ya taşıdılar. Orta Hatti (Hitit) dönemi olarak kabul edilen bu zamanda, Çukurova dolaylarında hayat bulan Hurriler, daha önce Mezopotamya bölgesinde edindikleri Sumer, Akad ve Babil tanrı modellerine tapınmaya devam ettiler. Sahip oldukları önemli iki kutsalları vardı: Biri Fırtına Tanrısı Teşup, diğeri Yeryüzünün Güneş Tanrıçası idi (Archi, A.1998, s. 39).

Hurri topluluğunun bu yörede sürdüğü yaşam, Doğu Akdeniz şehir devletlerinden etkilenmesine de neden oldu (Yağcı R., 2005, s. 748). Halep bölgesine yerleştiklerinde ise, kendi Fırtına Tanrıları olan Teşup'u, yaşadıkları şehrin Fırtına Tanrısı Adad ile bir tutmaya başladılar. Sonrasında, olası benzer etkenler sarmalında farklı bir tanrısal düzenlemeye geçtiler ve konumuzun içinde yer alacak olan Tanrıça Hepat'ı, Halep'in Teşup'u ile evlendirdiler (A. Archi, 1998, s. 42). Bu yolla İlâheyi, ülkenin en büyük kutsalı konumuna yükselttiler: (A. Archi, 1998, s. 39, 42) Tanrısal aile artık dikkat çekiyordu...

Kutsallığı göklerde arama anlayışı, insan yaşamını etkisi altına alan güçlü bir kavramdı. Çünkü beşeriyet, tanrılar ile tanrıçaları, dünyayı yöneten gruplar şeklinde algılıyor, iyiliğin de kötülüğün de onlardan geldiğini düşünüyorlardı. Söz konusu yoruma sahip olan Hattiler, yukarıda verildiği gibi I. Şuppiluliuma'nın yaşadığı dönemden itibaren Hurrili tanrıların tapınıldığı alanları birer hac merkezi hâline getirdiler, Hatti topraklarında Kizzuvatna gelenekleri uyarınca törenler kutladılar. Başkent Kummanni'nin Fırtına Tanrısı olan Teşup ise, Hititler tarafından saygı görüyor, ayrıca öfkesinden korkulanlar arasında yer alıyordu (Yağcı R. 2005, s.749).

Puduhepa'nın eşi kral III. Hattuşili ile birlikte yer aldığı kaya kabartması

Yukarıda sıralanmaya çalışılan gelişmelere dikkatle baktığımızda, Hititlerin (Hatti), Hurri kökenli manevi güçlere önem verdiklerini ve onlara, kendi topraklarında bir alan açtıklarını görüyoruz. Hattuşa'ya yakın bir konumda bulunan Yazılıkaya Açıkhava Tapınağında, Hurriler'in en büyük tanrıçası olan Hepat (43 numarada) ile eşi Fırtına Tanrısı Teşup'u (42 numarada) kayalar üzerine birer kabartma şeklinde işlemişler: Hepat, uzun ve pilili bir elbise giyerken, başında yüksek bir başlık taşıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hâlen Çukurova'da yaşayan Yörük kızlarının yöresel kıyafetlerinin uzun ve gösterişli, başlıklarının ise Hepat'ınki kadar uzun, ayrıca süslü olduğuna şahit olmamız, köklere ait geleneklerin unutulmadığının bir işareti olmalıdır...

Altmış dört figüre sahip olan Yazılıkaya Kaya (Açıkhava) Tapınağının asıl yapısı ile bu esere açılan anıtsal girişin, Hatti Kralı III. Hattuşili (M.Ö. 1275-1250) tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Akurgal, E. 1999, s. 159-162). Ancak aynı alana yerleştirilen Hattili tanrılarının yanına Hurrili tanrı ve tanrıçaların eklenmesinin de bir nedeni olmalıdır: Söz konusu bilgiyi, I. Şuppiluliuma'nın torunu olan III. Hattuşili'nin tabletinde buluyoruz:

"Orta Hatti döneminde kadınlar açısından 'anne olmak', yaşamla ölüm arasında yürütülen bir çekişme gibiydi."

Henüz prens konumunda olan Kraloğlu, ağabeyi II. Muvatalli ile Mısır'la çarpışmak üzere ünlü Kadeş şehrine birlikte giderler. Savaşı kazanarak dönüş yoluna geçtiklerinde genç Prens, yenginin getirdiği duygularla olsa gerek kurban sunmak üzere yolunu Hurriler'e ait Lavazantiya şehrine doğru çevirir:

"Mısır ülkesinden (savaştan) *geriye geldiğim zaman Lavazantiya'da tanrıçaya kurban sunmaya gittim ve tanrıçaya (kurban töreni) yaptım. Ve tanrıçanın emri üzerine din adamı Pentipşarri'nin kızı Puduhepa'yı eş olarak aldım ve düzen kurduk. Tanrıça bize karıkoca sevgisi verdi."* (Alp, S. 2001, s. 138)

Tanrıça İştar'a hizmet eden bir din kadını olarak tarif edilen genç Puduhepa, Hattuşili ile evlendikten sonra kraliçe unvanı bir yana, çeşitli yetkilerle donatıldı (Darga, M. Puduhepa: 1974, s. 939, 941). Bir süre sonra Hititler ile Kizzuwatna'ya ait tabletleri kopyalatarak Hattuşa arşivine kazandıran yeni kraliçe, Hurri kültürünün Hatti başkentinde etkili olmasını da sağladı, Babil kültüründen aktarımlar yapıldı (Ünal A., 2006, s. 30). İki ülke arasında başlayan ilişkilerin devamında birçok kraliçe kullandıkları isimlere ek olarak, Taduhepa ve Danuhepa benzeri Hurrice adlar eklediler. Kral ile prensler aynı anlayışı takip etmekte bir sakınca görmediler... Yeni kraliçenin ismi, olası tanrıçanın bir kez daha yükseltilmesine neden oldu; Puduhepa adı, kadınlar ile genç kızları yeterince etkiledi... Tanrıçaya gelince, Hititler tarafından öylesine kabullenilmişti ki kendisine, Hatti Devletinin Hepat'ı şeklinde bir unvan verildi (Akdoğan, R. -Soysal, O. 2003, s. 180).

Akıp giden zaman dilimleri bir yana, Hattiler'in yaşamına özellikle Hurriler'e ait olduğu bilinen mitolojik edebiyat, kehanet, tanrılara yakarışlar, büyü, taç giyme, kral ailesine ait ölüm kutsamaları gibi törenler eklendi. Ailevi ilişkiler, iktidarsızlık, doğum, beddua, suç, büyü, kehanet benzeri sorunlara yardımcı olduğu düşünülen Hurri tabletleri, Hattiler'in başvuru kaynakları hâline getirildiler. Kizzuvatnalı tıp uzmanları ile büyücüler ve bilge kadınlar itibar gördüler (Remzi Yağcı, 2005, s.749).

Karkamış Kraliçesi olarak bilinen Sümer kökenli tanrıça Kubaba. Hitit tanrıçası Hepat gibi Frigler tarafından da benimsenen Kubaba zamanla Kibele adını almış ve tüm Anadolu'da saygı görmüştür.

Araştırmaya biraz daha devam ederek bu kez Fırtına Tanrısı Teşup ile Tanrıça Hepat'ın oğullarına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şarruma, kızlarına ise Allanzu adının verildiğini söyleyelim (Arıkan, Y. 1998, s. 277). Söz konusu tanrısal çift, bir aile şeklinde kabul edildiklerine göre anne Hepat'ın, doğumu yaklaşan genç kadınları dikkate alması da mümkündü: Hattuşa'da ele geçen tabletlerde yer alan Kizzuvatna kaynaklı doğum törenlerinde söz konusu tanrıçaya yer verildiğine şahit oluyoruz... (Beckman, Harrassowitz, 1983, s. 139, 145)

Eflatunpınar'da bulunan kalıntıda ellerini yukarıya kaldırmış tanrı ve tanrıçalar ile Güneş Kursu'nu taşıyan figürler.

Diğer topluluklar gibi Hattiler de, hamile kadın ile doğacak çocuk için hazırladıkları taze ilaçlar dışında kalan sorunların, dini temelli çalışmalarla çözüleceğini kabul etmişlerdi. Doğumun yaklaştığı bir sırada eve çağrılan ebe öncelikle odayı hazırlar, iki küçük iskemleyi birbirine yakın mesafeler içinde yere bırakır, üzerlerine birer yastık koyar, üçüncüyü, sandalyelerin arasına serilen battaniyenin üzerine yerleştirirdi. Anne adayı doğum ağrılarının kendisini gösterdiği sırada, taburelerden birinin üzerine oturur, giderek sıklaşan sancıları nedeniyle de ağlamaya başlardı. Ebenin görevi, annenin ağrılarını hafifletmek, bebeğin gelmesine yardımcı olmak üzere "Bağırma Büyüsü"nü okumaktı (a- Beckman, 1978, b- Erginöz, G. Ş. 1999, s. 197, 198). Çocuğun doğduğu sıralarda ise aşağıdaki duayı dillendirmesi gerekiyordu:

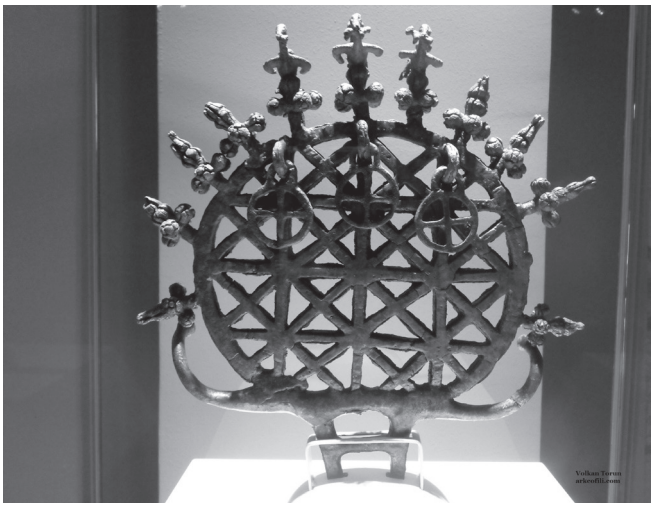
"Hangi kötülükler kadına keder verir... Bu kutsal yerde, aşağıda..." "Ve gel bu kutsal kaya yerine, rüzgâr ve yağmur onu yerden kaldırmasın, o doğdu. Ve keza kötü şey onun hayatını oradan kaldırmasın. Ve o korunmuş olsun. Ve o uzun ömürlü olsun..."

İlginç sözlerinden bir diğeri, *"Bak şimdi ben bir erkek çocuk eşyası getirdim, ikinci yıl muhakkak bir kız çocuk eşyası getireceğim"* şeklindeydi (Beckman, 1978, s. 5, 12).

Bebeğin doğmasının ardından Tanrıçaların Anasına ve Tanrıça Hepat'a genellikle bir ördek, her biri undan yapılmış avuç içi büyüklüğünde olan mulati somunları, 5 ince somun, yağ ve 1 küp şarabı sunuyorlardı (Beckman, Harrassowitz, 1983, s. 139, 1459.

Yukarıda verilen açıklamalar ve örnekler bir yana, Orta Hatti döneminde kadınlar açısından "anne olmak", yaşamla ölüm arasında yürütülen bir çekişme gibiydi. Tıbbi bilgilere sahip olmayan ebeler, geniş kapsamlı doğum bulguları karşısında çaresizdiler. O nedenle hem anne adayı hem de ebeler kendilerini, birkaç tanrıça yanında Hepat'a sığınmak zorunda hissediyorlardı. Zamanımızdan en az 100 yıl öncesine gittiğimizde, tıbbi olanakların yokluğu veya azlığı nedeniyle sıtma, kızamık, kızılcık, verem benzeri bulaşıcı hastalıklar yanında, doğumun da ölümlere neden olduğunu biliyoruz.

Doğum Tanrıçası Hepat, tek tanrılı dinlerin ortaya çıktığı dönemlerde ise anlaşılacağı gibi unutturulmak istendi; yer yer akıllardan silindi. Ancak yine bu tanrıça ile bağlantılı olduğu anlaşılan Hapa adı unutulmadı ve komşudan komşuya, kulaktan kulağa taşınmaya devam etti; yaklaşık olarak 1900'lü yılların ortalarına kadar sürdü... Bu çok özel ismin unutulmamasında, Yörükler ile Türkmenlerin göçebe yaşamlarının da etkili olduğunu kabul etmeliyiz...

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen Güneş Kursu veya yaygın adıyla Hitit Güneşi.

Diğer önemli bilgi, Hasip Öztürk'ün annesinin, üzerinde namaz kılmak üzere dokuduğu seccadedir. Namazlığa ait fotoğrafta karşımıza, stilize biçime sahip bir kişi çıkar: Alçak bir taburenin üzerinde oturan figüre ait başın yıldız biçiminde işlenmiş olması nedeniyle onu, tanrısallıkla bağdaştırmamız mümkündür. Küçük boyutlu iskemlenin izine ise, yukarıda anlatıldığı gibi Hattiler'in doğum tabletlerinde rastlıyoruz (Beckman, G. 1978, s. 8, Text 1). Söz konusu kaynakta ortaya çıkan bir doğum metninde tabureden söz edilirken, "küçük ayak iskemleleri" anlamında bir ifade kullanılmış (Beckman, G. 1978, s. 8, Text 2). Bu öğreti üzerine dokumaya bir kez daha baktığımızda tanrıçaya ait iskemlenin, kadınların doğum sırasında kullandıkları küçük taburelerle benzer olduğunu görüyoruz. Aksi halde bu çok özel motifin, tek tanrılı kültürlerden olan Müslümanlık dinine kadar ulaşmak suretiyle bir seccadenin üzerine işlenmesinin anlamı olmayacaktır...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Söz konusu dokumada yer alan başı yıldızlı tanrıçaya gelince benzerini, Hasip Öztürk'ün, örneğini İsveçli bilim insanlarının internet sitesinden aldığını belirttiği damga mühürde buluyoruz: Nedeni, yakın kültürlere ait olmaları; ikinci tanrıça yine küçük bir iskemle üzerinde oturuyor...

Öztürk tarafından verilen diğer önemli bilgi, rahmetli anasının, *"Bin Bir adlı bir Allah'a"* dua etmesi, *"Bin Bir adlı bir Allah'a şükretmesi"*dir. Bu özel yakarış için yeniden Orta Hatti dönemine baktığımızda, savaşçı bir topluluk olan bu grubun, cenklerle yendikleri ülkelerin tanrılarını, kendi yüce güçlerinin arasına kattıklarını görürüz. Savaştıkları ülkeleri ise çok sayıdaki tanrılarıyla korkutuyorlardı... Cenkler sonucunda ortaya sayamadıkları kadar tanrı ve tanrıçaların çıktığını gören Hattiler sorunu, "Bin Tanrı" şeklinde isimlendirerek çözmüşlerdi. I. Şuppiluliuma'nın, Ugarit Beyi II. Niqmaddu ile yaptığı protokolde, tarihi olaylardan, kaçaklardan, ülkenin sınırlarından bahsederken Ugarit Beyini, anlatıldığı gibi "Bin Tanrı" ile tehdit ettiğini görüyoruz:

"Ve her kim bu antlaşma tabletinin sözlerini değiştirirse yemini bozmuş olacak. (Olaydan) *Bin Tanrı haberdar olacak. Gökyüzünün Fırtına Tanrısı, Gökyüzünün Güneş Tanrısı, Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Kizzuvatna'nın Hebat'ı* (Hepat)*, Alalah'ın İştarı, Nubanni'nin Nikkali* (Ningal) *ve Hazzi Dağının Fırtına Tanrısı"*(Beckman, 1994, s. 30-32).

Karşı tarafın yapacağı hileden "Bin Tanrı" haberdar olacak ve Hatti tanrılarının yanında, Kizzuvatna Ülkesinin Hepat'ı ile diğer yüce güçler dahi suçluyu yakalamak üzere harekete geçeceklerdi.

Bayan Öztürk'ün "Bin Bir adlı bir Allah'a" dua etmesi, ayrıca şükretmesi ile ilgili köklerin, Hattiler'in "Bin Tanrılarına" kadar uzandığını, 1900'lü yıllara gelindiğinde ise henüz akıllardan silinmediğini kabul edebiliriz. Diğer özellik, Hatti ve yakın kültürlerde tanrıları küstürmemek (örneğin bereket tanrısı Telepinu, Karauğuz, G, s. 94-99), onlardan ayrıca korkmak gibi anlayışların bulunmasıdır (Beckman, 1994, s. 30-32). Bu zorunlu bağ nedeniyle Bin Tanrı ile Tek Allah arasında kalan beşeriyet, Bin Tanrıyı darıltmamak adına duasını, Tek Tanrı ile birleştirmiş ve sonuç olarak "Binbir adlı bir Allah"a çevirmiş olmalıdır... Konunun diğer ilginç yanı, farklı dönemlere ait iki ayrı kutsallığın, Çukurova yöresinde işlenen seccadelerin üzerinde bir araya getirilmiş olmalarıdır...

Bu özel konuyu dikkate alarak hazırladığı mektubu Muazzez İlmiye Çığ'a ileten Sayın Hasip Öztürk'e ve ilginç bilgilerin unutulmaması için dosyayı tarafıma gönderen Sevgili Muazzez İlmiye Çığ'a teşekkür ederim.

Kaynaklar

AKDOĞAN, R. - SOYSAL O., Yayınlanmamış Boğazköy AnAr Fragmanlarından Değişik İçerikli Metinler, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2002 Yıllığı, Ankara, 2003

AKURGAL, E., Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitaplığı 67, 8. Basım, 1999

ALP, S., Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK, Ankara, 2001

ALPMAN, A., Anadolu'da Hurriler, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 16-22 Eylül 1996, Ankara, 1998

ARCHİ, A., The Former History Of Some Hurrian, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 16-22 Eylül 1996, Ankara, 1998

ARIKAN, Y. A, Study On Hittit E Religion, AÜDTCF Dergisi, Ankara, 1998

BECKMAN, G., Hittite Birth Rituals, Malibu, 1978 Hittite Diplomatic Texts, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1994

BECKMAN, G. HARRASSOWİTZ, O., Hittite Birth Rituals, Wiesbaden, 1983

DARGA, M., Puduhepa: An Analolian Queen Of The Thirteenth Centuri B.C. Mansel'e Armağan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1974. Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 4-5, Ed. Fak. Matbaası, İstanbul, 1974

DİNÇER, N., Anadolu Damga Mühürleri, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 1943

DİNÇOL, A-B., Studies İn Historical Geography Of The Central Taurus, İstanbul University's Contributions To Archaelogy İn Turkey, İst. Üni. Rectorate Research Fund. 2001

ERGİNÖZ, G. Ş., Hititlerde Anatomi ve Tıp, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1999

GOETZE, A., Kizzuvatna And The Problem Of Hittite Geography, New Haven, Yale University, London, 1940. Hittite Prayers, ANET, 1969

ÖZGÜÇ, N., Kültepe'de 1950 Yılında T.T.K. Adına Yapılan Kazıda Bulunan Mühür ve Mühür Baskıları Hakkında Ön-Rapor, Belleten, Cilt: XVII, Sayı: 65-68, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953. Kaniş Karumunda IB Tabakasının Mühürleri, Belleten, Cilt: XXII, Sayı: 85-88, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1958

Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965

KARAUĞUZ, G., Hitit Mitolojisi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001

TOSUN, M., Mezopotamya Silindir Mühürlerinde Hurri-Mitanni Üslubu, 1. Kısım, AÜDTCF Yayımları, No: 112, Sumeroloji Enst. Yayımları, No:4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956

ÜNAL, A., Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuvatna (Adana) Krallığının Siyasi Tarihi, ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006. Hititler Devrinde Anadolu Kitap 3, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005, s. 22

YAĞCI, R., Hitit Arkeolojisi'nde Kizzuvatna'nın Rolü, V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum, 2-8 Eylül 2002, TTK, Ankara, 2005

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

17. yüzyıldan 20. yüzyıla değişen 'bilgi dünyası'

Fizikten beşerî bilimlere epistemolojik ve tarihsel bir analiz - 2

Doç. Dr. Ömer Faik ANLI • Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi ABD Öğretim Üyesi

Modern Bilimsel Devrim, esasında doğa felsefesinde yaşanan bir devrimdir. Devrimin gerçek adı 19. yüzyılda konmuştur. Devrim, 1833'te devrimsel bir farklılaşmayla 'scientist' teriminin tedavüle çıkmasıyla taçlanmıştır.

De te fabula narratur! [Anlatılan Senin Hikâyendir]
Horace, Satires
İnsanlık kendi önüne ancak çözebileceği sorunları koyar.
Karl Marx

Modern Bilimsel Devrim süreci adı verilebilecek olan 1543 (Kopernik'in eserinin -*De revolutionibus orbium coelestium*- yayımlandığı tarih) - 1687 (Newton'un eserinin -*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*- yayımlandığı tarih) dönemi, yakın tarihli düşünsel tohumları Francis Bacon ve Rene Descartes tarafından atılan modern düşüncede bir kesişim momentidir. Bu momentte doğa felsefesi, kendi alanında (astronomi ve fizik) parçalı görünen problemleri empirik içerikli, sınanabilir, öngörü gücüne sahip, evrensel bir teori altında birleştirmeyi ve büyük oranda çözmeyi başarmıştı. Newton'un *Kütle Çekim Teorisi* Aristoteles'in ve Ptolemaios'un ikili evrenini tek bir büyük, bilinebilir, öngörülebilir ve hatta açıklanabilir evrene dönüştürmüştü. Bu 'evrende' insanlığın önündeki tek limit gökyüzüdür. Bu evrenin bilgisi, *"gerçeklik hakkında bir biçimde ampirik olarak doğrulanan, sistemli, dünyevi bilgi üretme çabasına dayanır"* (Gulbenkian Komisyonu, 2014: 12) ve bu çaba ideal bir hedef olmaktan ziyade 1687 itibarıyla başarıya ulaşmış bir girişimdir. Bu hedef, felsefe düzleminde Bacon ve Descartes tarafından belirlenmiş olduğundan, Modern Bilimsel Devrim aynı zamanda Modern Felsefenin de başarısıdır. O 'Modern Felsefe' ki içerdiği tartışmaların bir sonraki adımı ve dahi ürünü 'Aydınlanma' olmuştur. Tam da bu nedenle bir kesişimden söz edilebilmektedir. Yine aynı nedenle, post-modernizmin eninde sonunda 'bilim' ile hesaplaşmaya girmesi kaçınılmazdır.

Alexander Pope'un "Doğa ve doğanın yasası karanlıkta saklıydı. Tanrı, 'Newton olsun!' dedi ve her şey Aydınlandı" sözü başarıya ulaşmış bir çaba olarak esas aydınlanmayı işaret eder niteliktedir. Bu aydınlanma, teori ile empirik olanın başarılı birlikteliğinden açığa çıkarken, terminoloji halen geriden gelmektedir. Çünkü Newton'un eseri -*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*- halen doğa felsefesi kategorisi altındadır. Dolayısıyla Modern Bilimsel Devrim, esasında doğa felsefesinde yaşanan bir devrimdir. Devrimin gerçek adı 19. yüzyılda konmuştur. Devrim, 1833'te (*Principia*'dan 146 yıl sonra) devrimsel bir farklılaşmayla 'scientist' teriminin tedavüle çıkmasıyla taçlanmıştır. Tam da aynı dönemde tedavüle çıkan diğer sözcükler bir arada düşünüldüğünde, çağın dönüşümü daha iyi anlaşılabilmektedir: 'Endüstri', 'sanayici', 'fabrika', 'orta sınıf', 'çalışan sınıf', 'kapitalizm', 'sosyalizm', 'demiryolu', 'liberal', 'muhafazakâr', 'milliyet', 'mühendis', 'proleterya', '(ekonomik) bunalım', 'faydacı', 'istatistik', 'sosyoloji', 'ideoloji' (Hobsbawm, 2016: 9).

> "Modern Bilimsel Devrim aynı zamanda Modern Felsefenin de başarısıdır."

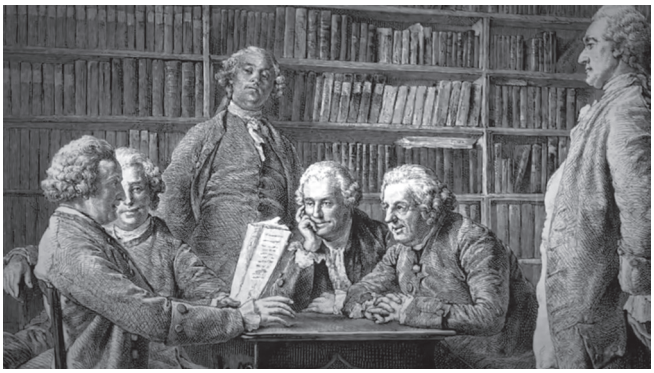
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Böylece epistemenin felsefenin ana dili olan Antik Yunancadan Ortaçağ Latincesinin 'Scientia'sına dek süren serüveni spekülatif bir arayışın tarihi olarak geride bırakılmış ve bilginin standardı Newton fiziğinden türetilerek 'doğa filozofu' (ve dâhi filozof) 'bilim insanı'na (scientist) dönüştürülmüştür. Tam da bu noktada bilim / *science* sözcüğünün İngilizcede diğer Avrupa dillerindeki karşılıklarına göreli olarak daha sınırlı ve net bir anlam taşıması, bilim çalışmaları açısından tesadüfi olmayan bir biçimde kural-koyucu olmuştur. Bilim sözcüğü bu sınırlı ve net kullanımında doğrudan Newton Fiziğine yani doğa bilimine gönderimde bulunurken, başka bütün Avrupa dillerinde "bilim" sözcüğü, örneğin tarihi de duraksamadan kapsayacak kadar geniştir (Carr, 2005: 65). Benzer bir kullanımı Türkçede de görmek mümkündür. 'İlim' ve 'fen' ayrımı söz konusu olduğunda bilim fenne yakın durmaktadır. Fennin ya da bu sınırlılıktaki orijinal kullanımında 'bilim'in bu anlam yükü tesadüfi değildir ve kural-koyucudur; çünkü *"18. yüzyılın sonunda bilim, insanın hem dünya hakkındaki bilgisine hem de kendi fiziksel özelliklerinin bilgisine öyle görkemli katkıda bulununca"* (Carr, 2005: 65), bilimin, diğer tüm alanlar için model alınması meşru ve doğaldır.

Newton'un teorisiyle gizlerinin nasıl açılacağı öğrenilen (ki bu artık evrende kökensel bir gizin olmadığı anlamına gelmekteydi) bu evrenin, beşeriyetteki (modern dünyadaki) kilit sözcüğü "ilerleme" idi. İlerlemenin somut göstergesi ise teknolojik yenilikler yoluyla insan hayatına kazandırılan pratik faydanın gözle görülür artışındadır. Evrensel bir teorinin ışığında her şey empirik olarak keşfedilmeyi beklerken (ki bu zaman meselesiydi), bilinen her şey kısa zamanda teknolojiye ya da öngörü gücüne tahvil edilebiliyordu. Hemen belirtmek gerekir ki, bilinenlerin teknolojiye tahvili eşzamanlı değildir. Diğer bir deyişle teorik kavrayıştaki gelişme ile teknolojik çıktılar arasındaki süre tedrici bir biçimde 'kısa zamanlı' hale geldi. Devrim (Modern Bilimsel Devrim) ve Devrimler Çağında (Fransız Devrimi-Sanayi Devrimi) ekonomik ve toplumsal değişim oranının gözle görülür biçimde ve hızla artması için 1830'lar beklendi (Hobsbawm, 2016: 189).

Ama yine de 'bilmek', bundan başka ne olabilirdi? Sonunda 15. yüzyılda Francis Bacon'ın ve Rene Descartes'ın öngördükleri gibi insan doğayı 'anlayabiliyor' ve onunla 'baş edebiliyordu.' Fizik bilimi (dönem itibarıyla doğa felsefesi) insanları *"doğanın efendileri ve iyeleri"* (Descartes, 2013: 59, 60) yapacak bilgi yolunu açmıştı. Bir adım ötede, bilimin çıktıları üzerine kurulu olan tekno-kapitalist dünyanın mottolarından biri 18. yüzyıl itibarıyla edimselleşiyordu: *"Bilgi ile insan gücü eşanlamlıdır, (...) bilimlerin gerçek ve doğru hedefi, yeni keşifler ve zenginliklerle insan yaşamını donatmaktır"* (Bacon, 2012: 119, 120, 157). Bu bağlamda 18. yüzyıl, epistemolojinin 15. yüzyılda "yapabiliriz" dediği bir projeyi, doğa felsefesinin (scientia) "yaptık" diyerek tamamladığı yüzyıldır. Ancak bu başarı, prototip bir sınır içerisindedir: Fizik ve astronomi.

Sınırın ötesi için Aydınlanma çoğu zaman için halen ilkeler düzeyindedir. 1847'de gerçekleşen ve doğrulanamayan bir sayıyla yaklaşık bir milyon insanın açlık nedeniyle öldüğü Büyük İrlanda Kıtlığı'nın yaşandığı ve 1865 gibi Devrim sonrası ileri bir tarihte İspanya'da kolera salgınından 236,744 insanın ölebildiği bir dünya (Hobsbawm, 2016: 105, 181), aynı anda *"zamanların en iyisi, zamanların en kötüsü", "ışık mevsimi" "karanlık mevsimi", "umut baharı" "üzüntü kışı"* olarak nitelendirilebiliyordu (Dickens, 2016: 9). Tam da böyle bir dünyada diğer doğa bilimleri adeta bir domino etkisi altında birer birer fiziği takip ederek modern bilimsel çerçevelerini kazanırken, doğa araştırması Aydınlanmasını yaşıyordu.

Doğa araştırması Aydınlanmasını yaşarken bunun kitlelerin bilincine yansıması ya da o bilinci biçimlendirmesi için halen zamana ihtiyaç vardı. 1830'ların problemlerini (kentler ve endüstri bölgelerinin hızla ve denetimsiz -ve dahi plansız- büyümeleri, buna bağlı konut sorunu, sokakların temizlenmesi, içme suyu temini, sağlık problemleri [kolera salgını]) çözmek için gereken bilimsel devrim çoktan gerçekleşmiş olmasına rağmen iki büyük eksik halen giderilememişti: (1) Sosyal bilimlerin na-mevcudiyeti; ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(2) bu na-mevcudiyetle de ilişkili olarak bilimselliğin kitlelerin zihninde yer edinememiş olması. Bu eksikliklerin açık göstergesi 1840'larda, Hobsbawm'ın ifadeleriyle (2016: 223) *"insanların yaşamlarını altüst eden toplumsal depremlerle baş etmekte (...) bir yeteneksizliğe işaret eden" "gizemci ya da başka tür dinsel mezhep ve tapıların yayılması"* dır. Fakat yine de bu yüzyılın kazananı doğa bilimi olacaktır. Özgür düşünce yanlıları ve 1833'te isimlerine kavuşacak olan bilim insanları azınlıkta olsalar da nicel açıdan büyük gücünü sürdüren dogmatizm ve 'cehalet' yüzyılın egemen motoru değildi. 1789-1848 evresinde toplumu ve zihinleri biçimlendirme konusunda din - bilim çatışmasının ayak sesleri duyulurken, *"1848'de eğitimli Avrupalılar, Charles Darwin'in yaratacağı şoka neredeyse hazırdılar"* (Hobsbawm, 2016: 242). Ancak odak doğadan topluma geldiğinde, hemen her şey halen bir 'inanç' meselesiydi ve bilimin konumu da bu meselenin bir parçasıydı. Böylece de bu alandan başlamak üzere bilgi sorununun çözüldüğü prototip sınır gitgide felsefenin aleyhine olacak biçimde genişlemektedir.

Bu perspektiften bakıldığında, 18. ve 19. yüzyılın geriye kalan mücadele alanı tarihsel ve beşeri alan üzerinedir. Dickens'ın ikilikleri, adeta doğa üzerine problemlerin çözülmesiyle beşerî problemlerin -henüz- çözümsüzlüğü arasındaki çelişkiyi ifade eder niteliktedir. Doğaya ilişkin –meşru- bilginin nasıl ve kim tarafından üretildiği artık mesele değildir. *"Fakat insanların dünyasıyla ilgili bilgiyi kimin denetleyeceği konusunda"* bir mutabakat olmadığı gibi (doğa biliminin karşısında yer alan epistemolojik çerçevenin adı bile net değildi; sanat, insan bilimi, edebiyat, felsefe, kültür ya da kültür bilimleri vb), esas mücadelenin burada verileceği de artık aşikârdı (Gulbenkian Komisyonu, 2015: 15). Çünkü beşeri ve tarihsel olana dair düşünme ve bu alanı açıklama çabası doğanın açıklanma çabasıyla yaşıt olsa da bu alanın bilgiye tahvil edilmesi için daha güçlü dogmaların yıkılması ve bunun da epistemolojiye dışsal koşul ve faktörlerce desteklenmesi (ya da talep edilmesi) gerekmiştir. 1789 sonrası *"modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye duyduğu gereksinim"* (Gulbenkian Komisyonu, 2015: 15) daha önceki 'bilge-yönetici(ler)' konseptinin ötesinde, çok daha farklı bir bilgi kategorisine dair yönetsel ve toplumsal bir talep doğurmuştur.

Parantez

Tam bu noktada bir parantez açılmalıdır: Bu tarihsel manzara bize göstermektedir ki, önemli bir araştırma sorusu, bilim talebinin kim(ler)den geldiğine ilişkindir. İngiltere'de Sanayi Devrimi sonrasında başlayan Manchester (yeni işadamları bloğu / özel sektör) ve Londra (devlet/kamu) ayrışması, "Manchester'ın bugün düşündüğünü Londra yarın düşünecek" sözüyle kristalize olurken (Hobsbawm, 2016: 203), Manchester'ın ve Londra'nın 'bilim' taleplerinin de ayrışabilir olup olmadığı (özellikle sosyal bilimler bağlamında) sorusunu beraberinde getirmektedir. 1830-50 döneminde kamu harcamalarının artışının (Hobsbawm, 2016: 211) etkin bürokrasinin büyümesiyle orantılı olması, nüfus artışıyla birlikte daha büyük bir adalet sistemine duyulan ihtiyaç, kentlerin büyümesiyle yerel yönetimlerin büyümesi arasındaki doğrudan ilişki, kamunun bilgi ihtiyacının daha baskın olduğu hipotezini güçlendirmektedir. Bu hipotez korunursa, 2015 Japonya örneğinde belirginleşen bir soru gündeme gelecektir: Sosyal bilime en çok ihtiyaç duyan kamu neden 'sosyal bilimleri kapatmak' istemektedir?

Bu soru şimdilik zihinde kalmak koşuluyla 'parantez' kapatılırken, bir sonraki yazıda sosyal bilim talebinin yükselişinden devam edeceğiz.

Kaynaklar

BACON, Francis (2012). *Novum Organum*. Sema Önal (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
CARR, Edward Hallett (2005). *Tarih Nedir?*. Misket Gizem Gürtürk (çev.). 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
DESCARTES, Rene (2013). *Usun Doğru Yönetimi ve Bilimlerde Gerçeklik Arayışı İçin Yöntem Üzerine Söylem*. Aziz Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
DICKENS, Charles (2016). *İki Şehrin Hikayesi.* Azize Bergin (çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayın.
GULBENKIAN KOMİSYONU. (2012). *Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor.* (I. Wallerstein, C. Juma, E. Fox Keller vd). Şirin Tekeli (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
HOBSBAWM, Eric (2016). *Devrim Çağı* 1789-1848. Bahadır Sina Şener (çev.). 8. Baskı. Ankara: Dost Kitabevi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ARKEOLOJİ SÖYLEŞİLERİ

"Keban Projesi uygarlık tarihine bakışımızı değiştirecek"

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN • Arkeolog
Söyleşi: Melih OKYAY • Bilim ve Ütopya Dergisi Yazı İşleri Müdürü

Sevgili Bilim ve Ütopya okurları,
Mehmet Özdoğan ile yapacağımız yeni bir söyleşi dizisiyle karşınızdayız. Hocamızla ağustos sayımızda Göbeklitepe üzerine gerçekleştirdiğimiz ilk söyleşimizi anımsarsınız. Sonraki süreçte söz arasında neden bu söyleşileri düzenli hale getirmiyoruz dedik ve yeni bir söyleşi için kolları sıvadık.

Belki duymuşsunuzdur. Keban Kurtarma Projesi alan çalışmalarının 50. yılına girmiş olmamız sebebiyle ODTÜ TAÇDAM - Arkeoloji Müzesi'nde "50 Yıl Sonra Keban'ı Hatırlamak" konulu bir anma günü düzenlendi. Biz de anma gününde konuşmacı olarak yer alan hocamızı yalnız bırakmadık ve bu vesileyle kendisiyle bu aydan itibaren başlayacağımız arkeoloji dizisinin Keban alan çalışmaları üzerine olmasına karar verdik.
Hepinize keyifli okumalar!

Bilim ve Ütopya: Mehmet Hocam neden Keban? Kurtama Projesi çalışmalarına vesile olan nedir? Konuya yabancı olan okurlarımız için biraz bahseder misiniz?

Mehmet Özdoğan: Keban Projesi olarak ünlenen alan çalışması, getirdiği sonuçlar bakımından yalnızca ülkemizin kültür varlıklarının baraj gölü altında kalmaktan kurtarılması açısından önemli değil. Bir yanda uygarlık tarihine bakış açımızı değiştirecek kadar beklenmedik yeni sonuçlar vermesi, öte yanda da günümüzün gereği olan bayındırlık faaliyetleri ile kültür varlıklarını birbirlerinin uzlaşmaz karşıtları durumundan kurtaracak modelin gelişimi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Keban Barajının yapımının çok karmaşık ve uzun bir öyküsü vardır. 2. Dünya Savaşı'ndan önce gündeme gelmiş ancak bölgenin deprem riski nedeniyle ön etütten sonra vazgeçilmişti. Demirel'in başbakanlık döneminde Türkiye'nin bir "prestij" projesi olarak, üzerinde fazla düşünülmeden yapımına başlanmıştı; esasen barajın rantabilitesinden çok gövdesi ve arkasında oluşacak gölün Dünya'nın sayılı "büyüklerinden" biri olması ağır basmıştı. Baraj gövdesi "büyük" olma tutkusu bir yana bırakılsaydı, Elazığ'ın doğusunda, o bölgenin en büyük ve en önemli ovalarından Altınova su altında kalmaktan kurtulacaktı.

> 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar dünyada büyük baraj yapma tutkusunun, çevreyi korumanın önüne geçtiği bir süreçti.

2.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar dünyada büyük baraj yapma tutkusunun, çevreyi korumanın önüne geçtiği bir süreçti; bu tür büyük yatırımlarda, o yıllarda, kültür varlıklarının korunması ya da kurtarılmasına yönelik kaygı da pek yoktu. İlk kapsamlı örnek Amerika Birleşik Devletleri'nde Missisipi üzerindeki baraj ile gündeme gelmiş, yerel arkeoloji kurumları bu konuda yoğun bir çaba göstermişlerdi. İkinci ve daha ses getiren örnek ise Mısır'da Nil Nehri üzerindeki Assuwan olmuştu. Burada, Mısır Hükümetinin yaptığı uluslararası çağrı etkili olmuş, bazı bilim kurumları, bazı büyük finans kurumları çağrıya karşılık vermişlerdi. Kazı ile yeni bilgi üretmek değil hedef su altında kalacak önemli anıt yapı, heykel ve mezarların taşınmasıydı. Nitekim de çoğu taşındı, dünyada da bir heyecan yarattı. Bu süreçte bazı bilim kurumları küçük çaplı kazılar yaptı ve bu sayede Nil havzasının daha önceden bilinmeyen, Mısır Uygarlığı öncesi dönemle-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rine ait veriler ilk kez ortaya çıktı. Ancak Assuwan kurtarma çalışmaları organize bir eylem olmaktan çok, görsele yönelik, başarılı, ancak gelişigüzellik içeren bir çalışmaydı. Keban Projesi bu bağlamda Dünya'daki ilk ve en başarılı çalışmalardan biridir ve sonraki yıllar için de örnek olmuştur. Keban Projesinin bu alanda getirmiş olduğu açılımları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1) Büyük bayındırlık yatırımlarının geçmiş dönemlere ait "bilgi"yi yitirmeden yapılabilirliğini kanıtlamıştır.
2) Büyük yatırımların parasal olanağından, yatırımın yapılacağı bölgenin kültürel geçmişinin öğrenilmesi, belgelenmesi ve kurtarılması için, yatırımı etkilemeyecek bir bütçe ile gerçekleşebileceğini kanıtlamıştır.
3) Uluslararası bir duyarlılık ve birlikteliğin gücünü kanıtlamıştır.
4) Bir bölge ele alındığında kültür varlıklarının yalnızca arkeolojik kalıntılar ile sınırlı olarak bakmanın doğru olmadığını, kültürel ve doğal çevrenin de birlikte ele alınması gerektiğini ve iyi bir organizasyon yapıldığında bunun olabileceğini ortaya koymuştur.

Keban Projesinin ilginç tarafı, devletin değil, öngörülü iki bilim insanının kurgusu olmasıdır. Bunlardan Prof. Dr. Halet Çambel, o yıllarda ODTÜ Rektörü olan, daha önce Maliye Bakanlığı yaptığı için sistemi çok iyi bilen ve politik gücü de olan Kemal Kurdaş'a yapılacak çalışmanın önemini anlatmıştır. Kurdaş Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı ikna etmiş, başta Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere devletin diğer tüm kurumlarının ve hatta birçok üniversitenin itirazına karşın proje oluşturulmuş, uluslararası çağrı ODTÜ tarafından yapılmış, saptanan ilkeler doğrultusunda proje hemen hiç aksamadan Keban Baraj Gölü su tutuncaya kadar sürebilmiştir.

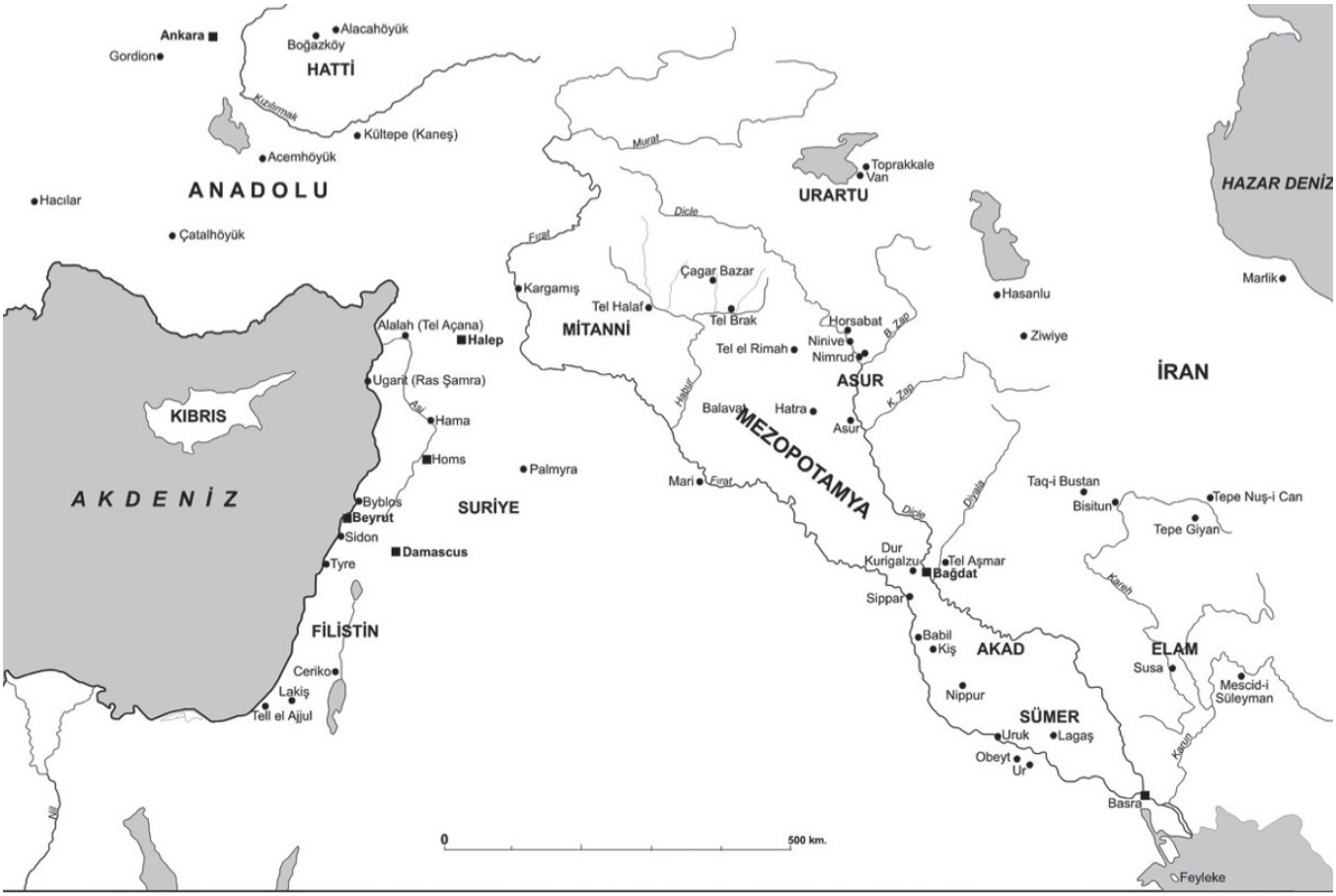
Bu bağlamda su altında kalacak alanda bir ön tarama yapılmış, 52 merkez saptanmış, daha sonra yapılan çalışmalar ile bunların sayısı 73'e yükselmiştir. Bunlardan yalnızca 12 tanesinde arkeolojik kazı yapılmış, diğerleri hiç belgelenmeden su altında kalmıştır. Kazısı yapılan yerleşimlerden yalnızca bir tanesi, Pulur Sakyol Höyüğü tam olarak kazılabilmiş, 9 tanesinde kapsamlı çalışma yapılmıştır. Burada sorun, parasal yetersizlik değil, projeye katılma isteğinin azlığından kaynaklanmıştı. O yıllarda ülkemizde arkeoloji durağan bir dönemdeydi, yeterince ekip yoktu, ayrıca kurtarma kazıları da bilim heyetleri için "aykırı" bir konu olarak görülüyordu.

BÜ: Okuyucularımız için Keban kurtarma projesi alan çalışmalarının Türk arkeolojisi için öneminden bahseder misiniz?

MÖ: Türk arkeolojisi Erken Cumhuriyet Döneminde büyük bir atılım yapmıştır. Dönemin koşullarının kısıtlılığına karşın Türk arkeolojisi korkmadan dünyaya açılmış, dünyadaki gelişmeleri izlemiş ve yeni bilim insanlarının yetişmesi için önemli bir çaba verilmiş, genç araştırıcılar teşvik edilmiş, ayrıca yabancı bilim insanlarının ülkemizde çalışması ve böylelikle bilim ortamının yeni bir ivme kazanması sağlanmıştı. O yıllarda, ülkedeki ekonomik her kurum uluslaştırılırken bilimin ancak uluslararası çalışmalar ile gelişeceği öngörüsü ile, Türk arkeolojisi dünyaya açılmıştı, dünyadaki gelişmeleri de yakından izlemekteydi. Devlet, bilimin "açık rekabet" ile gelişeceğini görmüş, yerli araştırıcılara koruyucu şemsiye koyarak tembelleştirmek yerine teşvik etmişti. 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar Türk arkeolojisinin içine kapandığı, uluslararası çalışmalara katılımın çok düşük olduğu bir süreçtir; genç araştırmacıların bağımsız çalışması engellenmiş, daha çok "büyük" ve "politik " güç sahibi isimler alan çalışması yapmıştı. Oysaki 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar, her alanda olduğu gibi arkeolojinin de çalışma yöntemleri, bakış açısı ve kuramlarında devrim niteliğinde değişimlerin olduğu bir süreçtir. Türk arkeolojisi içine kapanmış, dünyayı, yeni akımları, terminolojiyi izlememiş ve bu nedenle bilim dünyasının ortamından kopup, kendi kendini beğenip alkışlayan bir duruma gelmişti. Keban Projesi, sistemin direnmesine karşın, ilk kez yabancı ekipler ile Türk ekiplerin birlikte yakın bölge içinde çalışmasını sağlamıştı. Ayrıca genç bilim insanlarına araştırma yapma olanağı verilmiş, gençler bu heyecanla yeni bir atılımı gerçekleştirmişti. Arkeolojide yeni gelişen arkeozooloji, arkeobotonik, arkeojeofizik, arkeometri gibi değerlendirme yöntemleri kadar sistemli kazı ve belgeleme, her ne kadar daha önce Halet Çambel'in Çayönü kazılarında da uygulanmış ise de Türk arkeolojisine Keban Projesi ile girmiştir. Kültür Bakanlığı'nın bağımsız araştırma izni vermediği gençler, Ümit Serdaroğlu, Ufuk Esin, Herald Hauptmann bu proje sayesinde daha sonra-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ki konumlarına gelebilmişlerdir.

Keban Projesi yönetim heyetinin verdiği iki önemli karar vardır. Bunlardan biri çalışan ekiplerin her yıl yayımlanmak üzere kapsamlı rapor vermeleri, aksi takdirde projenin desteği keseceği idi. Bütün ekipler bu kurala uydu, proje de gelenleri çevirisini yapıp, iyi bir editörün süzgecinden de geçirtip her yıl ayrı bir cilt olarak yayımladı. Bu, dünya için bir ilkti, yayın yapma alışkanlığı olan Türk bilim insanlarını da zorladı, ancak yararını bugün görmekteyiz. Proje yönetiminin verdiği ikinci karar ise, yönetimde yer alanların projeden araştırma parası da dâhil, hiçbir şekilde ödenek alamayacağı idi. Bu sayede projenin yönetim kurulunda olmak çekici olmaktan kurtulmuş, gönül verenlere kalmıştı. Bu projeyi ayakta tuttu, niteliğini korudu, Türkiye'ye örnek oldu. Bugün eğer Ilısu gibi büyük projelerde kurtarma kazıları yapılabiliyor ise, bunun altlığı Keban Projesidir.

BÜ: Keban çalışmaları Anadolu medeniyeti tarihlendirmesinde bir farklılık yarattı mı?

MÖ: Keban Projesinin öncesi yıllarda Türkiye'nin tümünde bir yılda yapılan arkeolojik kazıların sayısı 20'den azdı, hatta bazı yıllar 14-15 tane olarak kalmaktaydı; bunların da çoğu anıt yapıların olduğu Efes, Bergama gibi geç dönemlere ait büyük ören yerleriydi. Bu bağlamda Doğu Anadolu tümü ile göz ardı edilmişti. Erken Cumhuriyet döneminde Doğu Anadolu'da teşvik edilen arkeolojik kazılar, özellikle Malatya Arslantepe, Van Kalecik ve Tilkitepe kazıları ile çok önemli bilginin ortaya çıkmasına karşın, Türk arkeolojisi Mezopotamya odaklı bir bakış açısı içine girmiş, Mezopotamya düzlüklerinin dışında, Anadolu platosu ve özellikle Doğu Anadolu'da önemsenecek eski bir kültür bulunamayacağı görüşü hâkimdi. 1960 yıllarına kadar, güneyimizdeki ülkelerde 300 kadar Neolitik yerleşim kazılmışken, ülkemizde Neolitik kazıların sayısı o yıllarda yalnızca 8 taneydi. Kültür tarihinin yorumları eldeki verilere dayanır, ortada veri yoksa bilgi de yoktur, yorum da yapılamaz. Keban Projesi başladığında da, Doğu Anadolu'da, özellikle Elazığ gibi dağ arası ova ve vadilerde eski bir yerleşim yeri bulunabileceğine, bulunsa bile bunların önem taşıyacağına pek inanan yoktu. Keban, her şeyden önce bu yanılgıyı kırmıştır. Burada bazı önemli kazanımları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1) Keban bölgesinde Paleolitik olarak adlandırılan Eski Taş Devrinin başlarından günümüze kadar, her dönemde iskân vardır.
2) Neolitik dönemin, besin üretimine dayalı yerleşik yaşamın ilk adımları güneyde değil, bu bölgelerde atılmıştır
3) Doğal kaynakları (taş, mineraller, madenler, bitki örtüsü ve hayvanlar) açısından çok zengin olan Doğu Anadolu dağlık bölgesi ve özellikle Doğu Toroslar, doğal çevre olanaklarından yoksun Güney düzlükleri ile her zaman yakın ilişki içinde olmuştur. Özellikle maden alet ve alaşımların gelişmesinde öncü olmuş Mezopotamya'dan farklı bir kent ve devlet modeli geliştirmiş, ancak diğer bölgeler ile de sürekli iletişim içinde olmuştur.
4) Zaman zaman Kafkaslardan kuzeyden gelen göç ve akınlar ile süreklilik kesintiye uğramış, ancak her seferinde yeni bir kültürel oluşum ortaya çık-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halet Çambel (1916 – 2014)

mış yeni oluşan kültürel oluşumlar özellikle Orta Anadolu kültürlerinin üzerinde çok etkili olmuştur. Bütün bunlar ve bunun gibi daha birçok ayrıntı Keban bölgesinin kültürel canlılığını ortaya koymuş, Anadolu'ya özgün kent modelini anlamamızı sağlamıştır. Keban'da yapılan çalışmalar ile ortaya çıkan zengin buluntular Elazığ Müzesinde toplanmıştır. Müze Türkiye'nin en zengin ve çeşitlilik içeren müzeleri arasındadır.

BÜ: Keban öncesinde sistemli kazı geleneğimiz ne durumdaydı?

MÖ: Yukarıda değinildiği gibi, Türk arkeolojisi 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda dünyadaki gelişmelerden kopmuş, kendi içinde 20. yüzyılın başındaki bakış açısı, yöntem ve değerlendirmeleri sürdürmekteydi. Dünya ile her zaman bütünleşmiş olan seçkin Türk bilim insanları, örneğin Halet Çambel, yeni yöntemleri uygulamaya çalışmış ancak bunlar sistemimize yansımamış, Çambel'in öğrencileri ve ekibi ile sınırlı kalmıştı. Keban, birçok ekibi bir araya getirdiği, her ekibin en iyisini yapma tutkusunu taşıdığı bir ortamı sağlamış, en azından genç kuşakların, kendi hocalarının yaptığından farklı şeylerin de olabildiğini görmelerini sağlamıştı.

BÜ: Keban projesi, ülkemizdeki arkeoloji ve akademi çalışmalarına ne ölçüde faydalı oldu? Keban Baraj suları altında kalacak kültürel miras adına yapılan alan çalışmalarından dersler çıkarabildik mi sizce?

MÖ: Keban bu alanda dünyada ilk en kapsamlı projedir. Bu projeyi ilk olarak Suriye örnek almış, Fırat üzerindeki baraj projelerine uygulamış, daha sonra da Dünya Bankası Keban modelinden yola çıkarak Bankanın finansman yapması için kurtarma projesi yapılmasını önkoşul olarak koymuştu. 1980'li yıllardan itibaren UNESCO, ICOMOS ve dünya arkeolojisinin meslek kurumları da toprağa yapılacak her türlü müdahalenin bilgi kaybı olmadan gerçekleşmesini zorunlu bir koşul olarak ortaya koymuşlardı. Bu şekilde, örneğin Almanya'da bir yılda yapılan kurtarma kazılarının sayısı on binleri, yalnızca İsrail gibi küçük bir ülkede bile yılda 6 bini bulmaktadır. Biz Keban'ın önemini ve değerini anlamakta çok geri kaldık. Proje Çambel ve Kurdaş sayesinde Keban'dan sonra da bir süre ayakta kaldı, Karakaya ve Atatürk Barajlarına taşındı, sonra sistemin zorlamasına dayanamadı, çöktü. Zeugma olayı bu nedenle oldu. Sonra ODTÜ yeniden, Kargamış ve Ilısu Barajlarında TAÇDAM Projesi olarak yapılandı ise de bu da yürütülemedi. Son yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı kurtarma kazıları düzenlemekte ve çok başarılı çalışmalar yapmaktadır. Ancak gönül isterdi ki Keban örneğinin yalnızca bize değil, dünya kültür tarihine ne kazandırdığının bilinci ile konuya baksak, kurtarma kazılarını uluslararası antlaşmalar istediği için değil, kendi irademiz ile gerçekleştirmeyi sürdürseydik.

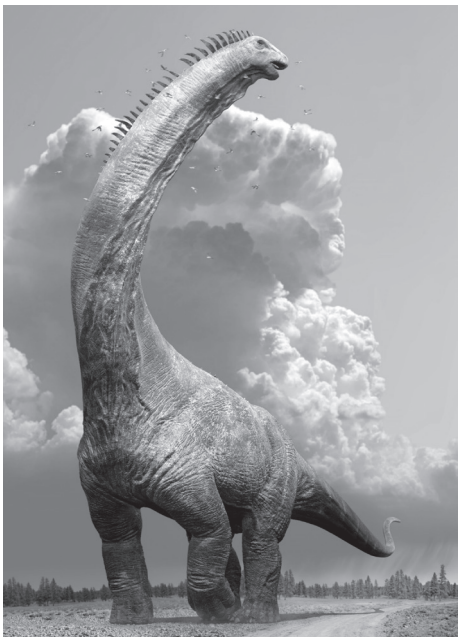
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DOĞA TARİHİNDEN NOTLAR

Ülkemizde dinozor fosilleri olabilir mi?

Prof. Dr. Nurdan İNAN • Mersin Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi

Aynı denizden doğmuş Romanya'daki dönem adalarında yaşamış dinozorlar var, bizim dönem adalarımız sığlıklarında yüzen dinozorlar da var... Eee, o zaman bizim dönem adalarımızda neden Romanya'daki gibi dinozor olmasın?

Jeolojik zamanın Dinozor çağı olan İkinci Zaman-Mesozoyik'te (248-65 milyon yıl önce) Dünya coğrafyasında çok önemli değişiklikler oluyor. Birinci Zaman-Permiyen'de tek bir kıta (Pangea) oluşturacak şekilde birleşmiş olan kıtalar tekrar parçalanmaya başlıyor ve Alp orojenezinin (dağoluşum) en önemli fazları da bu zamanda gerçekleşiyor.

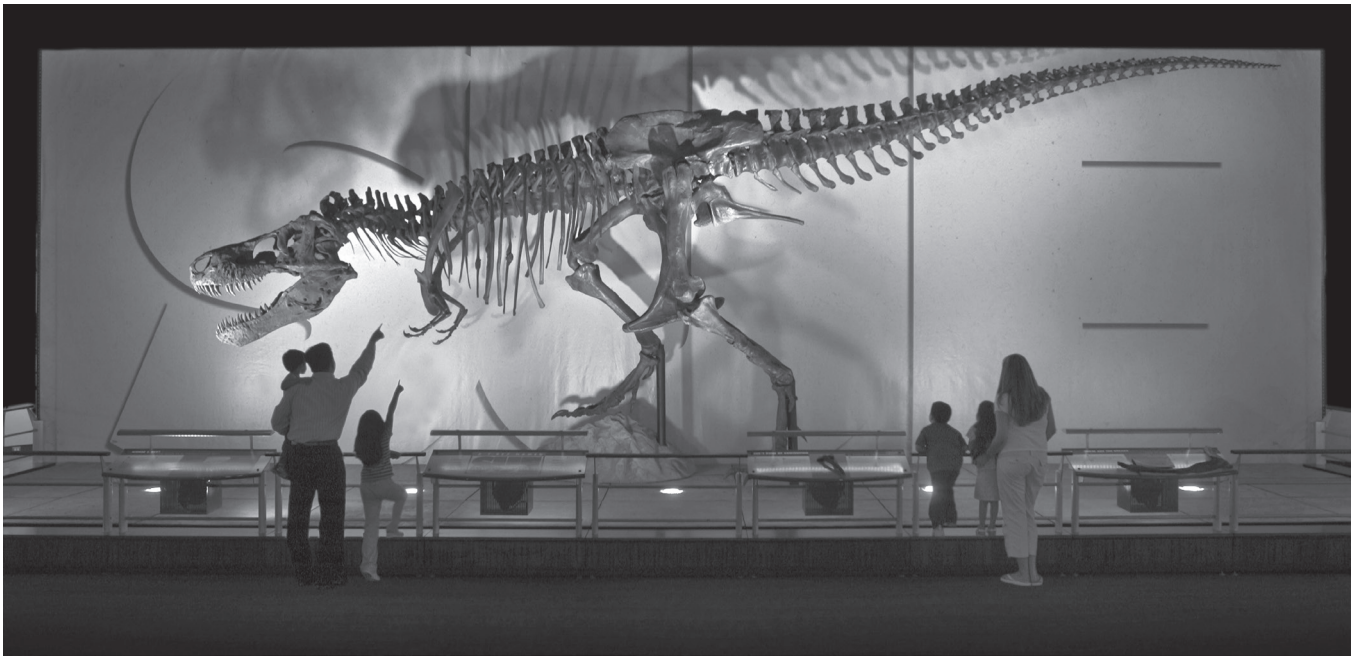
Bu zamanlarda karaları yükselmiş olan Batı Avrupa ülkelerinde dinozor fosilleri mevcut. İspanya'nın kuzeyi, Belçika ve İngiltere'nin güneyindeki dinozor fosil yatakları iyi biliniyor. Bu zamanda Anadolu karaları henüz Tetis denizinin altında. Tetis denizinin bugünkü kalıntısı Akdeniz. Bu deniz; tek kıta Pangea'nın kuzey kıtası Lavrasya ve güney kıtası Gondwana olarak iki büyük kıtasal parçaya ayrılmasından sonra ikisi arasına yerleşmiş ve bir ucuyla Atlantik'e diğer ucuyla Pasifik'e bağlanmış devasa bir okyanus özelliğinde. Anadolu karalarının Tetis denizinden yükselmeye başlaması ancak İkinci Zaman-Mesozoyik'in Triyas devrinden (250 milyon yıl önce) itibaren gerçekleşmeye başlıyor ve bu yükselme Üçüncü Zaman'ın Miyosen devrine kadar da sürüyor.

Anadolu'nun bugünkü karalarının büyük çoğunluğu ancak Miyosen döneminin sonunda (5 milyon yıl önce) yükselmiş hale geliyor. Dolayısıyla Dinozor çağında ülkemiz henüz kara halinde değil. Bu nedenle de kara dinozorları yaşamamış. Ancak, bu zamanlarda küçük ada ve adacıklarımız var.

İkinci Zaman-Mesozoyik'te ülkemiz gibi Tetis deniziyle kaplı olan Romanya'da da küçük adalar var. Ve işte bu Mesozoyik adalarından birinde dinozor fosilleri bulunmuş. Bu alan günümüzde ülkenin batısındaki Transilvanya-Hunedoara idare bölgesindeki Hateg yöresinde bulunuyor. Alan, özellikle *Struthiosaurus* fosilleriyle biliniyor ama hem otçul, hem de etçil 15 dinozor türü tanımlanmış. Yumurta ve yavru fosilleri de var. Bunlar, ada ortamına adapte olmuş cüce dinozor formları. Bu cüce dinozorlar 100 milyon yıl önceye (Erken Kretase-Albiyen) yaşlandırılmış. Bu fosiller, bölgenin kendine özgü tarihsel, kültürel ve doğal zenginlikleriyle birleştirilmiş ve 2005 yılında jeopark ilan edilerek *(Hateg Dinozor Jeoparkı)* önemli bir turizm potansiyeline neden olmuş.

"Dinozor çağında ülkemiz henüz kara halinde değil. Bu nedenle de kara dinozorları yaşamamış. Ancak, bu zamanlarda küçük ada ve adacıklarımız var."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O zaman, bu örneği göz önüne alırsak, İkinci Zaman-Mesozoyik'te ülkemizdeki adalarda da cüce dinozorların yaşamasını bekleyebilirz...
Keza, 1999'da Devrekani ilçesi (Kastamonu) kuzeyinde yer alan Beyler Barajı, üst savak bölgesinde yüzeyleyen ve oldukça sığ denizel ortam çökelleri olan kumlu-siltli kireçtaşı kayaları içinde ülkemizin ilk omurgalı deniz sürüngeni fosili olan *Mosasaurus hoffmanni* tesadüfen bulundu. Mosasauruslar, kertenkelelere benzeyen, ayakları yüzgeç şeklinde olan yüzen sürüngenler. Bunlar, Jeolojik zamanın Santoniyen-Maastrihtiyen (95-65 milyon yıl önce) dönemi boyunca deniz ve okyanuslarda 30 milyon yıl hüküm sürmüşler. *Mosasaurus hoffmanni,* 17.5 metrelik uzunluğuyla dönemin deniz ve okyanuslarının en iri canlılarından. Fosillerine Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Hollanda, Polonya ve Bulgaristan'da da rastlanmıştı. Ancak, Batı Asya'daki varlığı ilk kez ülkemizdeki bu bulguyla ortaya konmuş oldu.

Devrekani yakın yöresinde yüzeyleyen Davutlar formasyonunun Geç Maastrihtiyen yaşlı (70 milyon yıl önce) kumlu kireçtaşı düzeylerinden elde edilen bu fosiller, sağ-sol çene, parçalayıcı dişler ve bunları birbirine bağlayan sol jugal parçadan ibaret. Yani, tamamı 1,5 metreye yakın olması gereken kafa kısmının 70 cm'lik çene ve dişleri içeren kesimi bulunmuş. Çenede 10-12 cm uzunluğunda bir dizi kesici ve parçalayıcı diş bulunuyor. Elde edilenlerin, olması gereken tam fosilin 1/20'i olduğu hesaplanmış. Fosilin diğer kesimlerine ulaşılamamış. Bunların baraj hafriyatları sırasında yok edildiği düşünülüyor. Ancak elde edilen parçaların bile çok önemli bilimsel anlamı var. Buluntunun yaşının bilinenlere göre daha genç olması (Geç Maastrihtiyen-65 milyon yıl önce), bu cinsin bilinen yaş konağını değiştiriyor. *Mosasaurus* faunasının 30°K enlemi çevresinde bulunduğu savını da delillendiriyor. Böylece, Batı Asya'daki ilk varlığı bu fosilin bulunabileceği yeni alanların da olabileceği müjdesini veriyor.

Yine aynı coğrafyalarda bu kez Bartın'ın Amasra ilçesindeki Çakraz beldesi civarında sürüngenlere ait ayak izi fosilleri bulundu. Bu bölgede yüzeyleyen kırmızı renkli Çakraz formasyonu Erken Permiyen yaşlı (280 milyon yıl önce). Formasyonun karasal ortamı temsil eden nehir ve delta dolguları dinozor veya kara sürüngenlerinin fosillerinin bulunabileceği en uygun yerlerden. Burada yapılan araştırmalar sonucunda deniz kıyısındaki dik falezlerden kopmuş kaya blokları üzerinde beş parmaklı bir kertenkeleye ait ayak izi fosilleri bulundu. Bunlar sıcak mevsimlerde kuruduğu için tabanı çatlayan bir göl çamuruna bırakılmış izler...
Ayak izlerinin, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın birçok bölgesinde yaşadığı bilinen, *Captorhinomorphes* adı verilen Kertenkelegillerden *Hyloidichnus* cinsine ait olduğu belirlendi.

Demek ki; ülkemizde karasal sürüngenlerden olan kertenkelegillerden *Hyloidichnus* ve denizel sürüngenlerden *Mosasaurus hoffmanni* örnekleri var...

Anadolu'da özellikle Amasya, Sivas, Kahramanmaraş, Malatya ve Mersin'den olmak üzere pek çok lokaliteden örnekler fotoğraflanarak *"Fosil Dinozor yumurtası "* şüphesiyle soruluyor. Laboratuvarımızda da dinozor fosil yumurta şüphesi olan iki örnek var....

Değerli meslektaşımız, M.T.A. Genel Müdürlüğü emeklilerinden Jeoloji Mühendisi Ahmet Işık (Babuş Ahmet), *"bunlar dinozor yumurtası"* diyerek 3 fosil getirmiş, soruyordu ancak o kadar emindi ki. *"Bunları dere yatağından topladım, daha çok var. Bunlara Sivas adını verelim"* ...
Fosil Dinozor yumurtalarının kabuğu tamamen kalsit taneciklerinden (sferolit) oluştuğu için çok dayanıklı. Her dinozor cinsinin yumurtası farklı şekilde ve farklı kalınlıkta kabuğu var. Yumurta şe-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

killeri sferoidalden- elipsoidale değişiyor. Yumurtaların yuvadaki düzeni de dinozor cinslerine göre değişiyor. Kimi yumurtalar yuvada birbirine paralel çizgisel düzendeyken, kimileri dairesel düzende, kimileriyse rastgele kümeler halinde bırakılıyor.

Dinozor fosil yumurtalarına ilk kez 1922'de Moğolistan'ın Gobi çölünde yapılan kazılarda rastlanmış. Daha sonra dünyanın değişik lokalitelerinden birbiri ardı sıra fosil yumurtalar keşfedilmeye başlanmış. Dünyanın en yaşlı dinozor yuvası Güney Afrika'da *"Golden Gate Highlands National Park"ta* bulunan yuva. Otçul dinozorlardan *Massospondylus'a* ait olduğu tespit edilen bu yumurta fosilleri 190 milyon önceye (Erken Jura-Liyas) tarihlenmiş. Burada, yan yana sıralanmış 10 yuvanın her birinde 34 yumurta bulunmuş. Ayrıca, çok sayıda embriyo, yavru fosilleri ve küçük dinozorların fosil ayak izleri bulunmuş. Bu fosiller, dinozorların koloni halinde yuvalar kurduklarını ve dişilerin yavrulara hep beraber baktıkları, dişilerin tekrar tekrar aynı yuvalama alanlarına geri döndükleri düşüncesini desteklemiş...

Avrupa'nın en önemli fosil yumurta alanı İspanya'nın kuzeybatısındaki *"Coll De Nargo"* bölgesi. Burada dört farklı cinse ait, 71-67 milyon yıl önceye yaşlandırılmış çok sayıda yuva ve yumurta fosili bulunmuş. Bu kadar çok yuva bulunması, bu bölgenin yumurtlama alanı olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiş. Benzer ve farklı tür dinozorların aynı yere yumurtladıkları ve yumurtlamak için tekrar tekrar aynı yere geldikleri savının ileri sürülmesine neden olan alan burası.

Çeçenistan'da Kafkas dağları yakınında yol yapımı sırasında bulunan yumurta fosilleri elipsoidal şekilde olup, boyları 25 cm'den 1 metreye kadar olabiliyor.

Hindistan'ın güneyindeki Tamil Nadu eyaletinde 65 milyon yıl önceye (Geç Kretase) yaşlandırılan dinozor yumurtaları 13-20 cm çapında. Bunlar, 1.2 metre genişliğindeki yuvalarda bulunmuş.

Çin, dinozor yumurtası fosillerinin en çok bulunduğu ülke. Hatta Dünyanın en fazla dinozor yumurtası fosili olan yüzleği de Çin'in güneyindeki Guangdong eyaletindeki Heyuan kentinde. Buradaki yuvada 43 dinozor yumurtası bulunmuş. Bunlardan 19 tanesi tek parça halinde, en büyüğü 13 cm uzunluğunda. Bazı yumurta fosilleri toplu halde, bazıları da ayrı ayrı yerlerde ama hemen hemen tüm ülkede bulunabiliyor. Örneğin; Kretase devrinde 142-80 milyon yıl önceye yaşlandırılan yumurtalardan 5 tanesi Guangdong eyaletindeki Foshan şehrinde yaklaşık 8 metre derinlikte kumtaşına gömülmüş durumda, 15 tanesi Cıciang'ın Yivu şehrine bağlı Guanyintang köyünde, 10-12 cm çapa sahip 22 yumurta Çin'in doğusundaki Jiangxi eyaletinde bulunmuş.

Yumurta fosilleri, görünümleri nedeniyle çoğu zaman konkresyon ya da yumru denilen yapılarla karıştırılıyor. Konkresyonlar, genellikle kumtaşlarında olmak üzere çökel kayalarda bulunan dairesel ya da elipsoidal yumrular. Bunlar türbülanslı akan su ortamlarının göstergesi. Sulardaki çözünmüş minerallerin seçmeli çökmesiyle oluşuyor. Mineraller çökeldikçe gözenekler arasındaki boşlukları doldurup, taneleri lokal olarak çimentoluyor. Merkezine bitki parçası, farklı boyda çökel parçaları ya da organizma parçası alıp, bu çekirdek çevresinde çökelerek onun etrafını sarıyor. İdeal bir konkresyonun ucunda bir meme oluyor. Konkresyonlar, masif ve yapısız olabileceği gibi küre, elipsoidal, disk, koni ya da boru şeklinde de olabiliyor. Konkresyonların çapları 1 cm'den, 3 metreye kadar değişebiliyor.

İşte; Ahmet Işık'ın getirdiği örnekler de daha çok

konkresyona benziyor. Örneği, bu konuda uzman bir meslektaşımıza gönderip, sonucunu alıyorum.

"Dış kabuk Zonu: 0.5-2mm kalınlığında silis veya silisleşmiş karbonat. Genellikle düzgün yüzeyli, yer yer biyojenik oygulu.

İç Zon: Karbonatlı silttaşı, pelecypod kavkı parçaları, foramlar, glokoni mineralleşmeleri.

Çekirdek: İç zonla aynı litoloji, farklı olarak silisleşme ve demiroksit boylanmaları mevcut.

Sonuç: Denizel bir ortamda erken diyajenezde (taşlaşma) meydana gelmiş konkresyon veya yumru."

Ahmet Işık'a sonucu iletiyorum. *"Zaten o bölgede Mesozoyik yaşlı birimler yok"* diyorum. Sonucu beğenmiyor. *"Hayır. Bunlar dinozor yumurtası!. Munzurlardan aşınıp gelmişler dere yatağı boyunca. Yazın gel seni götüreceğim"* diyor.

Emekli Jeoloji Mühendisi Ahmet Işık'ın Sivas yöresinden getirdiği ve Mersin Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Uygulama Laboratuvarında bulunan örnek.

Yaz geldiğinde Ahmet Işık'ı kaybediyoruz...

Örneklerin Sivas'tan olduğunu söylemiş ama detay vermemişti. Sevgili Ahmet Işık, Şarkışla'nın Saraç köyündendi. Emekli olduğunda köyüne yerleşmişti. Acaba örnekler köyünden miydi? Rapor, konkresyon diye verilmişti ama özel bir uzmanlık alanı olan bu konuda ülkemizde hiçbir araştırıcı olmadığına göre, acaba fosil dinozor yumurtası olma ihtimali var mıydı?

Her laboratuvara girdiğimde gözüm takılıyor, oradan sesleniyor sanki...

Toparlayacak olursak; aynı denizden doğmuş Romanya'daki dönem adalarında yaşamış dinozorlar var, bizim dönem adalarımız sığlıklarında yüzen dinozorlar da var... Eee, o zaman bizim dönem adalarımızda neden Romanya'daki gibi dinozor olmasın?

Bu durumda; Mesozoyik dönem boyunca çökelmiş delta, nehir, göl gibi karasal oluşuklarda dinozor ve yumurta fosilleri bulabileceğimiz ihtimalini göz ardı etmeyelim....

Kaynaklar

Anonim, 2012, Yer ve Gök, En eski yuvalar, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi Atlas, Sayı:228, s.32.

Bardet, N. & Tunoğlu, C., 2002, The first mosasaur (Squamata) from the Late Cretaceous of Turkey. Journal of Vertebrate Paleontology 22/3, 712-715.

Gand, G., Steyer, J. S., Tuysuz, O. & Allain, R., 2011, New Permian tetrapod footprints and macroflora from Turkey (Çakraz formation, North western Anatolia): Biostratigraphic and palaeoenvironmental vimplications, Comptes rendus palevol, 10, 617-625.

Güney, E.& İnan, N., 2018, Geo-Yerbilim Sözlüğü, Seçkin yayıncılık

İnan, N., 2017, Tarihsel jeoloji, Jeolojik Devirlerde Yaşam ve Önemli Evrim Adımları, Seçkin yayıncılık, 224s

İnan, N., 2017, Taş küreler ve Konkresyonlar : Kosta Rika (Las Boles Grandes- Dev Toplar), Bilim ve Ütopya dergisi, Sayı 274, 89-91.

Şen, Ş., 2012, Geçmişi değiştiren sürüngen, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi Atlas, Sayı:226, s.36-37.

Tunoğlu, C. & Bardet, N., 2006, Türkiye'de Geç Kretase Dönemine Ait İlk Deniz Sürüngeninin Keşfi, Türkiye Jeoloji Bülteni, 49/1,11-24.

http://www.acikbilim.com/2011/12/guncel/karadenizde-surpriz-ayak-izi.

http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/cinde-70-milyon-yillik-dinozor-yumurtasi-fosilleri-bulundu
http://www.aljazeera.com.tr/haber/insaatta-43-dinozor-yumurtasi-bulundu

http://bursadabirgun.com/cinde-80-milyon-yillik-dinozor-yumurtasi-fosilleri-bulundu-46200.html
htmlwww.cumhuriyetarsivi.com/katalog/4199/sayfa/2005/4/9/6.xhtml

evrimhaberleri.com/2012/04/19/cecenistanda-dev-dinozor-yumurtalari-bulundu/

http://www.europeangeoparks.org/?page_id=474

http://www.habervitrini.com/magazin/kastamonuda-dev-dinozor-fosili-bulundu-2553

www.sondakika.com/haber/haber-dinozor-yumurtasi-gibi-tas-6238700/

ANTROPOS

Anadolu'nun ilk (beyin) cerrahları - 2

Prof. Dr. Erksin SAVAŞ • Paleoantropolog

Anadolu'daki ilk kafa delgi ameliyatları örnekleri Seramiksiz Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Yerleşik hayata geçilen Seramiksiz Neolitik'ten başlayarak Geç Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan bir periyotta birçok kafa delgi ameliyatı örneğine rastlanmıştır.

Kasım sayımızda Anadolu'nun ilk beyin cerrahlarına genel anlamda değinmiştik. Göç yolları üzerinde bulunan ve her dönem insanların ilgi odağı olan ülkemizin, tıbbın diğer alanlarında olduğu gibi cerrahide de zengin bir geçmişi var. Yazıya konu olan buluntuların, şimdiye dek arkeolojik alanlardan çıkarılmış ve antropologlar tarafından incelenebilmiş çok küçük bir miktara denk geldiğini düşünürsek, gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen çok kıymetli bilgilerin olduğunu hatırlayalım ve geleceğin antropologlarına imrenelim.

Arkeolojik alanlardan çıkarılan iskeletler, Ata'mızın başlattığı ilk kazılardan itibaren Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Antropoloji Bölümü'nde koruma altına alınmış ve bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizin arkeolojik zenginliği, Cumhuriyet kurulmadan evvel, Batılı ülkeler için adeta bulunmaz bir define değerinde olmuştur. Nitekim ülkemiz, 19. yüzyılın başlarından itibaren yabancılar tarafından yapılan pek çok kazıya sahne omuştur. Farklı ülkelerden gelenlerin yaptıkları kazılarda, arkeoloji bilimine katkı sunmak yerine, "eserlerin ülkelerine kaçırılması" ve "buluntuların maddi değerlerine tamah edilmesi" gibi durumlar ön planda olmuştur. Atatürk'ün engin genel kültürü ve öngörüsü, kazıların yerli bilim insanlarına yaptırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Üstelik buluntuların incelenmesi ve müzelerde koruma altına alınması da Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu konulardır. Kazıları kendi parası ile destekleyen Atatürk, birçok bilim insanına da yurtdışında eğitim olanağı sağlamıştır. Antropoloji eğitimini Fransa'da alan ve ülkemizde Antropoloji biliminin kurulmasına ve gelişmesine öncülük eden hocamız, Ordinaryüs Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, iskeletler üzerindeki çalışmaları başlatmıştır.

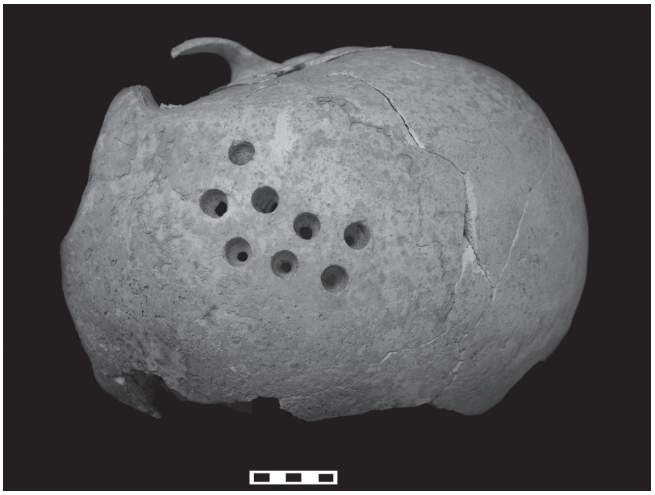
> "Göç yolları üzerinde bulunan ve her dönem insanların ilgi odağı olan ülkemizin, tıbbın diğer alanlarında olduğu gibi cerrahide de zengin bir geçmişi var."

Anadolu'daki ilk trepanasyon bulgusu, hocamız Ordinaryüs Prof. Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek tarafından keşfedilmiştir. Doktora eğitimini Harvard'da tamamlayan Şenyürek hocamızın çok genç yaşta bir uçak kazasında vefat etmesi, sadece ülkemiz antropolojisi değil, dünya antropolojisi için de büyük kayıp olmuştur. Özellikle fosil hominoid (insangillerin de dâhil olduğu üst aile) ve insan dışleri konusunda dünyaca ünlü bir uzmandı.

Günümüzde bilinen en eski trepanasyon örnekleri, epipaleolitik dönemden gelmektedir. Afrika ve Ortadoğu'da bulunan bu ilk örnek-

ler, epipaleolitiğin küçük, işlenmiş ve çok amaçlı aletlerinin, kafa delgi ameliyatlarının yapılmasına imkân verdiğini göstermektedir. Anadolu'daki ilk örnekler ise Seramiksiz Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Yerleşik hayata geçilen Seramiksiz Neolitik'ten başlayarak Geç Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan bir periyotta -şimdiye kadar çalışılan serilerde- birçok kafa delgi ameliyatı örneğine rastlanmıştır. Şimdi bu ameliyatlarla ilgili bazı verilere bir göz atalım.

Neolitik Döneme tarihlenen Çayönü, Aşıklı Höyük ve Çatal Höyük trepanasyonları Avrupa'dakilerden çok daha eskidir. Geç Neolitik'te Kurban Höyük ve Erken Kalkolitik'te Kuruçay'da trepanasyon uygulamaları göze çarpar. Kültepe ve Acemhöyük, Asur Ticaret Kolonileri dönemine ilişkin trepanasyon bulguları verirken, Eskişehir yakınlarındaki Çavlum, Orta Tunç Dönemi'ne aittir. Tunç Çağı'na tarihlenen bir trepanasyon örneğine ise Truva'da rastlanılmıştır. Demir Çağı trepanasyonları Anadolu'nun doğusundan gelir: Dilkaya, Karagündüz, Yoncatepe, Hakkâri ve Van Kalesi, bu döneme ait buluntu veren yerlerdir. Bu uygulamanın Helenistik Dönem'de de süregeldiğine ilişkin örnek, Muğla - Yatağan'ın Eskihisar Köyü, Stratonikeia Antik Kenti kazılarından gelir.

Roma-Perge

Roma Dönemi ameliyatlarına ilişkin izler ise Orta ve Batı Anadolu'dan elde edilmiştir. Gordion, Perge ve İzmir/Cevizcioğlu Çiftliği bu dönem insanlarına yapılan uygulamaların buluntu yerleridir. Genellikle oda mezarlardan çıkarılan iskeletler, çoğunlukla tahrip edilmiştir. Her dönem mezar soyguncularının ilgi odağı olan oda mezarların, günümüz soyguncularına ulaşamadan önce eski çağlarda yağmalanmış olan birçok örneği vardır. Kafa delgi ameliyatları, Geç Osmanlı Dönemi'nde de yapılmıştır. Bu döneme ait bilinen üç örnek mevcuttur.

Anadolu trepanasyon uygulamalarına genel bir bakış

Dilkaya trepanasyonu

Dünyada kafa delgi ameliyatları, çocuklardan erişkinlere kadar her yaştaki bireylere ve her iki cinsiyete de uygulanmıştır. Anadolu'da şimdiye kadar incelenen örnekler içerisinde trepanasyon geçirmiş herhangi bir çocuk iskeletine rastlanmamıştır. Anadolu'da yaşamış toplumların yaptıkları trepanasyon ameliyatlarında matkapla delme, kazıma, kesme, delme-kesme, oluk açarak delme olmak üzere trepanasyonun tüm teknikleri kullanılmıştır. Diğer ülkelerde de rastlandığı gibi örneklerin çoğu erkeklere aittir.

Kafatası ameliyatında özellikle belirli bir bölgeye yoğunlaşma yoktur ve kafanın dış yüzündeki alın, duvar, art kafa ve şakak kemiklerinde bu işleme rastlanmaktadır. Başarılı ameliyatların yanı sıra ölümle sonuçlanmış örneklere de rastlanılmaktadır. Ameliyatların çoğu bir travma sonucu oluşan sorunların tedavisi için yapılmıştır. Diğer uygulamalarda olduğu gibi ülkemizde bulunan örneklerde de çoğunlukla tek delik açılmıştır.

İznik-Bizans

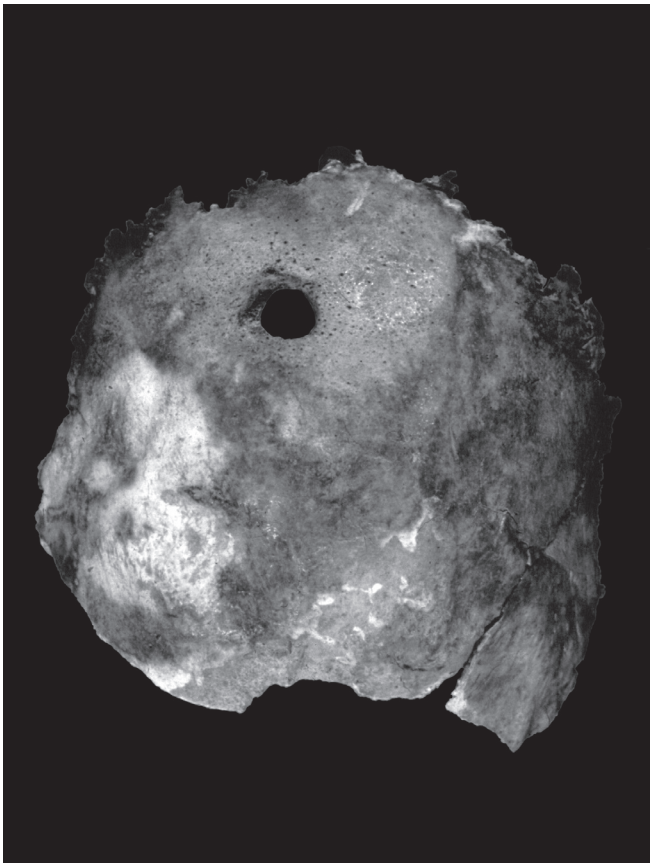
Bu noktada, Dilkaya'dan ele geçen delme-kesme yöntemiyle ameliyat geçirmiş olan genç bir kadın üzerinde yaptığımız çalışma sırasında, başımızdan geçen ilginç bir olayı anlatmak istiyorum. Bu bireye yapılan trepanasyon sırasında, kafatasında yan yana oval şekilde küçük on üç delik açılmış. Deliklerin arası kesildiğinde oluşan oval parçanın,

İznik-Bizans

işlem tamamlandığında tekrar yerine konulduğunu ve bireyin bir süre yaşadığını Dr. Michael Schultz tarafından yapılan histopatolojik inceleme ile anlamıştık. Kafatası kemiklerinde dış yüzeyde tabula externa (dış kemik levha), tabula interna (iç kemik levha) ve aralarında da süngerimsi doku (spongiosa) vardır. Eğer birey yaşarsa yeni kemik oluşumu, süngerimsi dokuyu kapatır. Bazen makroskobik olarak görülmese de histolojik incelemede bir miktar yeni kemik oluşumu gözlenebilir. Dünyada maalesef eski kemikler üzerinde histopatoloji çalışan bilim insanı son derecede az sayıdadır. Bu nedenle çok fazla seçme şansımız olmadığından Alman Tıp Doktoru ve Antropolog Michael Schultz ile işbirliği yaptık. Ameliyat sırasında çıkarılmış olan oval parçayı Dr. Schultz Almanya'da inceletti ve yeni doku oluşumu saptadıklarını söyledi. Buraya kadar her şey gayet olumluydu. Ancak kendisine, bu bulgudan yola çıktığımızda bireyin ne kadar yaşamış olabileceğini sorduğumda, iki-üç yıl ile başlayan öngörüsünü "sıkı bir pazarlıkla" iki-üç aya kadar indirdiğine hayret etmiştim. Unutamayacağım diğer bir konu da Dr. Schultz'un trepanasyonla çıkarılan kısım olduğunu iddia ettiği parçayı bana getirdiğinde, "çok iyi tasarlanmış bir kopya olmasına rağmen" ilk bakışta gerçek olmadığını anlamamdı. Burada Prof. Tim White'ı bir kez daha minnetle anıyorum. Kendisinden gerek Kaliforniya Üniversitesi'nde (Berkeley) Fulbright burslusu olarak bulunduğum sırada, gerekse Etiyopya'daki Middle Awash Projesi çerçevesinde yaptığımız kazılarla ülkemizdeki arazi çalışmalarında edindiğim fosil kalıpları ve küratörlük bilgilerim sayesinde, sahte ve gerçeği kolayca ayırabilmiştim. Michael'e bunun gerçek olmadığını ve aslını vermesi gerektiğini söylediğimde, "Hay Allah, asistanım karıştırmış" demesine hâlâ kızarım.

Paleopatoloji alanında belli bir üne sahip olan Michael Schultz ile aramızda geçen bu tatsız anıyı, gençlerimize hiç kimseyi gözlerinde büyütmemeleri ve kendilerine, bilgilerine güvenmeyi ilke edinmeleri konusunu vurgulamak amacıyla anlattım. Gelecek sayıda yeni bir konuda buluşmak üzere, bilimle ve sevgiyle kalın.

Neolitik Döneme tarihlenen Aşıklı Höyük trepanasyon buluntusu

Not: 1. sayfadaki ve Dilkaya trepanasyonu dışındaki görseller için Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal'a teşekkür ederiz.

BİLDİĞİNİZ GİBİ DEĞİL

Mikrop kuramı ve Akşemseddin

Prof. Dr. Yavuz UNAT • Kastamonu Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Akşemseddin mikrop düşüncesini ima etmesi açısından ve hastalıkların tohumlarla yayılması düşüncesi açısından (deneysel ve gözlemsel değil) tıp tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

Akşemseddin (1389 - 1459)

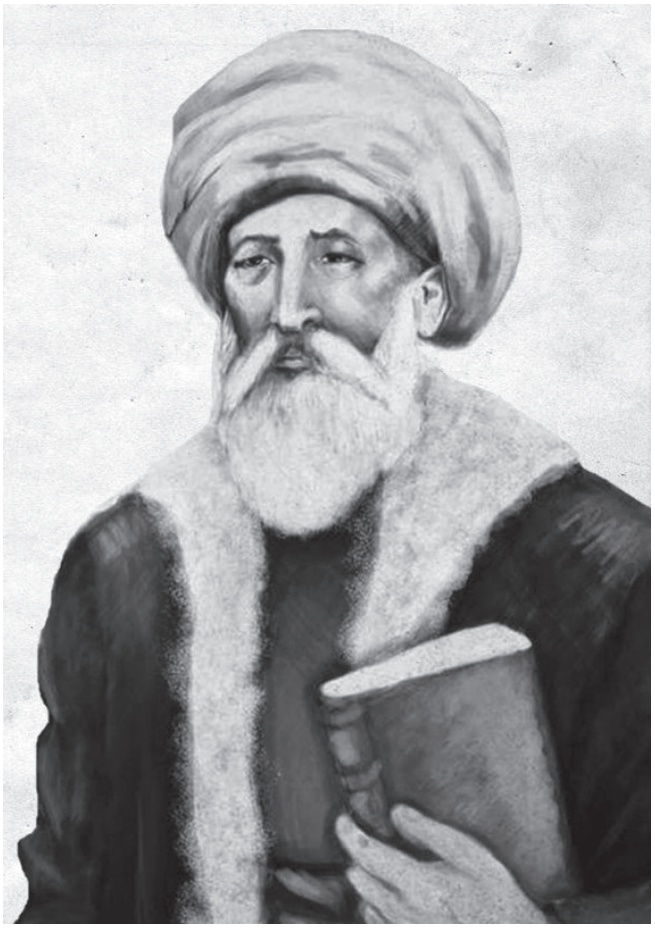
Yaygın bir kanıya göre 15. yüzyıl doktorlarından Akşemseddin mikrobu bulan ilk kişidir. Ancak mikrobun keşfedilmesi süreci mikroskopa bağlıdır ve mikroorganizmalara ilişkin deneysel ve gözlemsel keşif kendi yaptığı basit mikroskoplarla Antonie van Leeuwenhoek'a aittir. Dolayısıyla Akşemseddin'in böyle bir keşfi yapması imkânsızdır. Buna karşın Akşemseddin ünlü eseri *Madde el-Hayât*'ta mikrop imasında bulunmuştur. Böyle bir imada bulunmakla keşfetmek arasında fark vardır. Aslında bu türde imalar tarih boyunca çeşitli doktorlar tarafından yapılmış, ancak mikrobun tam olarak keşfine kadar spekülasyon olarak kalmıştır.

Fatih'in şeyhi olan Akşemseddîn (ölümü 1459) Dımaşklıdır (Şam). Yedi yaşında babası ile birlikte Anadolu'ya gelmiş ve Amasya'ya yerleşmiş ve bir süre Amasya'da kalmıştır. Fatih'le beraber İstanbul'un fethine katılmış ve Fatih Medresesi inşa edilene kadar Zeyrek Camii'nde dersler vermiştir. Tıbba ilişkin çeşitli eserleri vardır. En önemli eseri, *Madde el-Hayât*'tır. Bütün hastalıkların bitki ve hayvanlarda olduğu gibi, gözle görünmeyen tohumları olduğunu ileri sürmüş, yani henüz mikroskopun bulunmadığı bir zamanda mikrop fikrini ima etmiştir. Kimilerine göre mikrobu bulmuştur.

Diyanet Vakfının "Akşemseddin" maddesinde şunlar yazar: *"Kaynaklarda aynı zamanda 'tabib-i ebdan' olduğu, devrinin iyi bir hekimi sıfatıyla da şöhret kazandığı ve tıbba dair eserleri bulunduğu belirtilen Akşemseddin'in, tıp tarihinde ilk defa mikrop meselesini ortaya atmak ve hastalıkların bu yolla bulaştığı fikrini öne sürmekle, bu alanda kesin bilgiler veren Fracastor adlı İtalyan hekimden en az 100 yıl önce bu konuya ilk temas eden tabip olduğu kabul edilmektedir. Adnan Adıvar gibi bazı müellifler, ilk önce Dr. Osman Şevki Uludağ'ın işaret ettiği bu konuda biraz tereddütlü davranırlarsa da Bedi N. Şehsuvaroğlu bunun gerçekliğini inandırıcı bir şekilde ve açıklıkla ortaya koymuştur."*

"Yaygın bir kanıya göre 15. yüzyıl doktorlarından Akşemseddin mikrobu bulan ilk kişidir. Ancak mikrobun keşfedilmesi süreci mikroskopa bağlıdır."

Halen yasaklı olan Vikipedi'de ise şu satırlar yer alır: *"Akşemseddin, Antonie van Leeuwenhoek'in yaklaşık iki asır sonra deneyle keşfettiği mikrobu, Maddetü'l-Hayat (Risâletü'n-Fi't-Tıp, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3489) adlı eserinde yıllar öncesinde dile getirdi."* Buna kanıt olarak Akşemseddin'in şu cümlesi verilir: *"Hastalıkların insanlarda teker teker ortaya çıktığını sanmak hatadır. Hastalık, insandan insana bulaşmak suretiyle geçer. Bu bulaşma, gözle görülmeyecek kadar küçük, fakat canlı tohumlar vasıtasıyla olur."* Kanıt olarak da iki atıf yer alır: *Taşköprülüzâde, Şakayık-ı Nûmâniye* (c.

1, s. 48) ve Osman Şevki Uludağ, *Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi* (İstanbul 1969, s. 35-36).

Bu kaynaklara ilaveten Bedi N. Şehsuvaroğlu *Türk Tıp Tarihi* adlı eserinde konuyu kesin olarak kanıtlamıştır. Ancak Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun böyle bir iddiası yoktur. Şehsuvaroğlu bu eserinin 47. sayfasında şunları yazar: *"Maidet-ül Hayat'ın ellinci sahifesinde geçen şu satırlar mikrop ve bulaşma fikrine öncülük etmesi bakımından önemlidir: 'Cümle marazların (hastalıkların) suret-i neviyesi (çeşidi) itibariyle, nebat ve hayvanlarda olduğu gibi, tohumları ve asılları vardır.' "*
Taşköprülüzâde'nin (ölümü 1561) eserinde ise böyle bir ifadeye ben rastlamadım. Akşemseddin maddesinde onun ruhların olduğu gibi, bedenlerin de tabibi olduğu hastalıklar için bizzat tecrübe ettiği faydalı ilaçlarla ilişkin bir eser kaleme aldığı yazılıdır. Doğal olarak mikrobun keşfedilmediği bir dönemde Taşköprülüzâde'nin bu fikri değerlendirmesi de zaten imkânsızdır.

Onun sadece "tohum" ifadesinden mikrop düşüncesi hele hele mikrobu keşfetti biçiminde bir varsayım kurmak büyük bir hatadır. Olsa olsa mikrop düşüncesinin gelişiminde iması ve katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik "tohum" düşüncesi yeni bir kavram değildir ve Antik Yunan'a kadar giden bir kavramdır. Anaksagoras (M.Ö. 6. yüzyıl) ve Aristoteles'te (M.Ö. 384-322) tohum düşüncesi yer almaktadır.

Muhittin Nalbantoğlu, Akşemseddin'e ilişkin yazmış olduğu bir makalede, İsmail Hami Danişmend'in (ölümü 1967) *Tarihi Hakikatler* kitabına atıf yaparak onun şu sözünü nakleder: *"Akşemseddin'in mikroplar hakkındaki izahatı nazariye değil, tecrübeye dayanan bir keşif mahiyetindedir."* Mikroplar gözle görülemeyeceğine göre, onun bu düşüncesi, sadece tecrübeye değil gözleme de dayanmak durumundadır ve Akşemseddin'in bu oluşumları mikroskop kullanmadan gördüğünü söylemek zordur.

Akşemseddin'in buna dair sözleri şöyledir: *"...cümle marazın suret-i neviyesi hasebiyle nebat ve hayvanlarda olduğu gibi asılları ve tohumları vardır, ot tohumu ve ot kökü gibi... ve babadan anadan irs ile intikal eden marazlardan bazı ki nikris ve cüzam ve bunlar gâhice yedi yıldan sonra yine zuhur eder. Mekûl ve meşruptan hâsıl olan marazların tohumu tez bitüp büyür."* Ne var ki mikroskopun olmadığı bir dönemde bu imanın mikrop olduğunu söylemek de olanaksızdır.

Adıvar bu sözlerin Paracelsus'a ait olduğunu ve yanlışlıkla Akşemseddin'e mal edildiğini söyler. Şöyle devam eder: *"Türk Tababet Tarihinde (Osman Şevki) Fatih zamanının meşhur şeyhlerinden Muhammed bin Hamza Akşemseddin'in Kitab-ı Tıb adlı eserinden bahsedildiği sırada, bu eserde yazarın 'cümle marazın suret-i nev'iyesi hasebiyle nebat ve hayvanlarda olduğu gibi asılları ve tohumları vardır, ot tohumu ve ot kökü gibi... ve babadan anadan irs ile intikal eden marazlardan bazı ki nikris ve cüzam ve bunlar gâhice yedi yıldan sonra yine zuhur eder. Me'kûl ve meşruptan hâsıl olan marazların tohumu tez bitüp büyür' dediğinin yazıldığını ve İslam Ansiklopedisinin Akşemseddin maddesinde de aynı cümlelerin maddet-ül-hayat isminde bir kitap gibi gösterildiğini görüyoruz. Hâlbuki Akşemseddin rüyada kendine keşfolunan Mâ-i kibrit-i şerif i tarif eden bir risale yazmış ve bu mâ-i şerife 'Maddet-ül-hayat' adını vermiştir. Aynı mecmua içinde başka bir risale vardır ki, o da XVIII. yüzyılda Türkiye'de moda hükmüne giren Paracelsus (1493-1541) tıbbından, çeşitli adlarla yapılan çevirilerden biridir. Anlaşılan bu çeviri Akşemseddin'in Mâ-i kibrit-i şerif risalesiyle birlikte Kitab-ı tıb adı altında bir mecmua halinde olduğu için, ikinci risalede bulunan bu sözler dikkatsizlikle Akşemseddin'in sanılmıştır.* (Paracelsus'a ait olan bu sözleri görmek için bkz. Tercüme-i Paracelsus, Gevrek-zade Haşan Efendi, Üniversite Kütüphanesi, Yıldız, tp, 234, varak 23)." (sayfa 50-51).

Adıvar'ın da değindiği üzere Osman Şevki, Türk Tabâbet Tarihi adlı eserinde (İlter Uzel'in sadeleştirmesiyle) Akşemseddin'in şu sözünü verir: *"Büyük hastalıkların çeşitlerine göre tohumları ve kökü vardır. Ot tohumu gibi, ot kökü gibi. Zira babadan, anadan irsiyet yolu ile geçen hastalıklardan bazısı, sar'a, nikris ve cüzzam gibi olanalar, bazen hastalık görüldükte yedi sene sonra tekrar çıkar. Yiyecek ve içeceklerden hâsıl olan hastalıkların tohumu çabuk çıkar ve büyür."* (s. 48). Osman Şevki,

bu sözleri hastalıkların tohumlardan oluştuğuna ilişkin bir ispat olarak verir. Ne var ki bu düşünce Akşemseddin'den öncesine kadar uzanmaktadır ve tohum denildiğinde neyin kastedildiği açık değildir. Zira modern mikrop kuramında mikroplar ayrı birer canlıdırlar; ot ya da bitki kökünün tohumlarına benzemezler.

Öyleyse Akşemseddin mikrop düşüncesini ima etmesi açısından ve hastalıkların tohumlarla yayılması düşüncesi açısından (deneysel ve gözlemsel değil) tıp tarihinde önemli bir konuma sahiptir. Bilindiği gibi, Avrupa'da 13. ve özellikle 14. yüzyıllarda büyük salgınlar görülmüş ve bunların sonucunda kitle halinde ölümler olmuştur. Çoğunlukla da bu hastalıklar Tanrının bir cezası olarak görülmüştür. 16. yüzyılda Fracastora bulaşıcı hastalıkların 'seminalar' vasıtasıyla fertten ferde, hayvandan hayvana, bitkiden bitkiye ve bitkiden ve hayvandan insana geçtiğini söylerken bile, bu tip hastalıkların ilahi bir ceza olduğu görüşünden vazgeçmemiştir. Fracastora, *De Contagione et Contagione Morbis* (Bulaşıcı Hastalıklar ve Öldürücü Salgınlar Hakkında) adlı eserinde, Tanrının cezalandırması sonucu frengiye tutulan bir çobanın öyküsünü anlatmakta ve frengiyi gayet iyi tanımlayan bilim insanı, bu hastalığı meydana getirenin 'tohumlar' olduğunu da vurgulamaktadır. Akşemseddin'in verdiği bilgi ile mukayese edilecek olursa, Fracastora'dan yaklaşık yüzyıl önce, bu görüşü kendi kitabında açıklamıştır. Ancak tohum düşüncesi ne ölçüde mikropla eşdeğerdir?

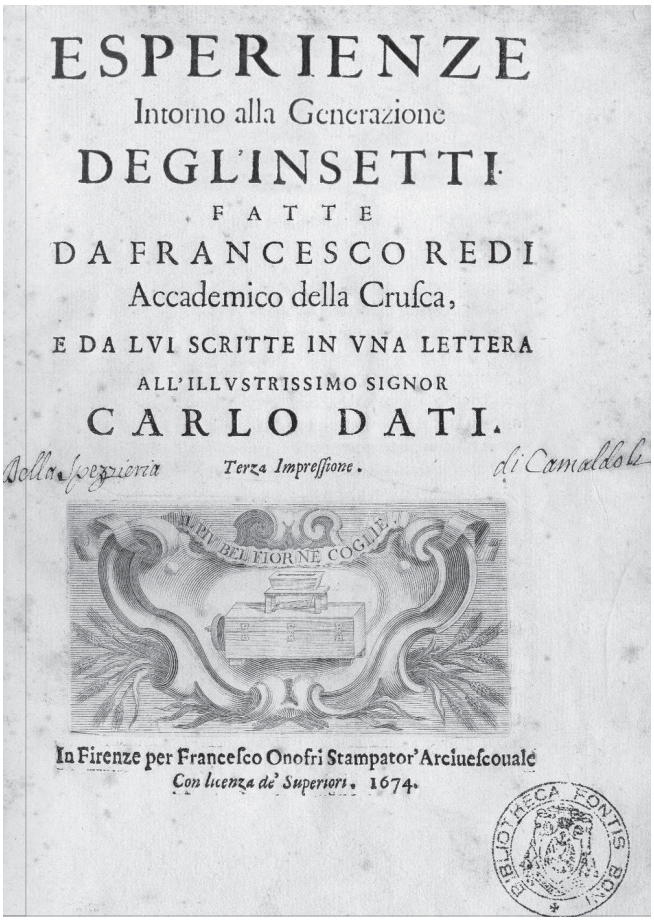
Mikrobun keşfinden önce mikroorganizmalar düşüncesinin gelişimi

Prehistorik dönemlerde, hastalıkların ruhlar tarafından meydana getirildiğine, yabancı bir gücün veya ruhun bedeni kontrol altına aldığına, iyi ve kötü ruhların savaşması sonucunda ortaya çıktığına, tabuya karşı gelindiği için meydana geldiğine veya ceza olarak vücudun hastalandığına inanılırdı. Tedavi için ise tabiatın gizli güçleri harekete geçirilir ve büyüsel işlemlerle hasta tedavi edilmeye çalışılırdı.

M.Ö. 5. yüzyılda Hindistan'da Jainizm mensupları nigodas denilen küçük organizmaların varlığına işaret etmiştir. Bunlar bitkilerin, hayvanların ve insanların bedenleri de dâhil olmak üzere her yerde yaşıyorlardı. Pek çok modern Jainizm mensubu Jainizm lideri Mahavira'nın öğretilerinin modern bilimin keşfettiği gibi mikroorganizmaların varlığını öne sürdüğünü ileri sürmektedir.

Hastalığın mikroorganizmalarla oluşabileceği düşüncesi Romalı bilim insanı Marcus Terentus Varro'nun (M.Ö. 1. yüzyıl) Tarım Üzerine adlı eserinde yer alır. Varro burada şöyle söyler: *"... gözle görülemeyen, havada yüzen ve ağız ve burun yoluyla vücuda giren ve ciddi hastalıklara yol açan çok hızlı hareket eden tehlikeli yaratıklar vardır."*

Ortaçağ'ın en önemli hekimlerinden İbn Sina'nın El-Kanun fi el-Tıp adlı eserinde de buna ilişkin bilgiler vardır. İbn Sina bu eserinde vücut salgılarının enfekte olmadan önce vücut dışından kirli organizmalar tarafından kirletildiğini ifade etmiş, bazı bulaşıcı hastalıkların (tüberküloz gibi) yayılmasını engellemek için karantina tatbikatı yapmıştır.

ESPERIENZE
Intorno alla Generazione
DEGL'INSETTI
FATTE
DA FRANCESCO REDI
Accademico della Cruſca,
E DA LVI SCRITTE IN VNA LETTERA
ALL'ILLVSTRISSIMO SIGNOR
CARLO DATI.
Terza Impreſſione.
IL PIV BEL FIORNE COGLIE.
In Firenze per Franceſco Onofri Stampator' Arciueſcouale
Con licenza de' Superiori. 1674.

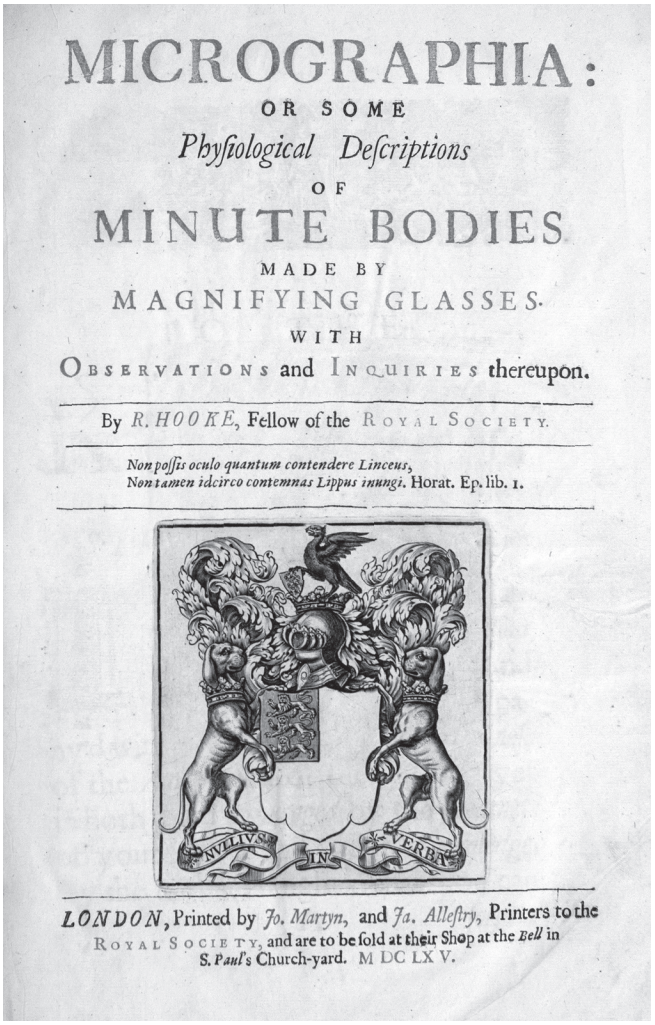
Mikroorganizmaların keşfi

Hastalıkların kirli veya bozuk havadan kaynaklandığı düşüncesi Antik Yunanlı bilimsel tıbbın kurucusu olan Hippokrates (M.Ö. 460-377) döneminden itibaren öne sürülmüş ve Hippokrates tedavilerinde temiz ve açık havayı önermiştir. Ortaçağ'da yaygın olan üç önemli hastalık olan cüzzam, veba ve frenginin doğrudan dokunma, su veya hava yoluyla geçtiği de anlaşılmıştır. Ancak hastalıkların sebebinin mikroorganizmalar ya da mikroplar olduğunun kanıtlanması için öncelikle kendiliğinden üreme kuramının yanlışlanması, ardından da mikroskop altında mikropların keşfedilmesini ve bu süreçte de Louis Pasteur'ü (1822-1895) beklemek gerekir.

17. yüzyılın ortalarında Francesco Redi (1626-1698) *Esperienze Intorno alla Generazione degli Insetti* (Böceklerin Oluşumlarıyla İlgili Deneyler) adlı ese-

rinde çürümekte olan maddeler üzerinde ortaya çıkan kurtçukların bir sebeple dışarıdan geldiğini ve bunların yumurtadan oluştuğunu gösterdi. Leeuwenhoek (1632-1723) ve Spallanzani'nin (1729-1799) mikroskopla yaptığı sistematik gözlemlerle ve Spallanzani'nin yolundan giderek dikkatini hava üzerine yoğunlaştıran Louis Pasteur'ün havadaki mantarları ve mikropları tespit etmesiyle bu kuramın yanlış olduğu anlaşıldı. Bu tartışmalar, deneysel metotların gelişmesine, tekniklerin hassaslaşmasına ve *bakteriyoloji* gibi yeni bilim dallarının doğmasına zemin hazırladı.

17. yüzyıl, tüm bilimlerde olduğu gibi, biyolojide de önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. 1600'lü yılların başında ortaya çıkan mikroskop, biyoloji biliminin kökten değişmesini ve yeni kuramların geliştirilmesini sağlamıştır. Bilinen en eski mikroskop mikroskopistler olarak anılan bir grup bilim adamı tarafından geliştirilmiştir. Bilimsel gözlem aracı olarak mikroskopun yaygın kullanımı 1665'li yıllara uzanır. Mikroskop yardımıyla ilk kez Robert Hook (1635-1703) bitkilerin hücrelerden oluştuğunu bulmuştur.

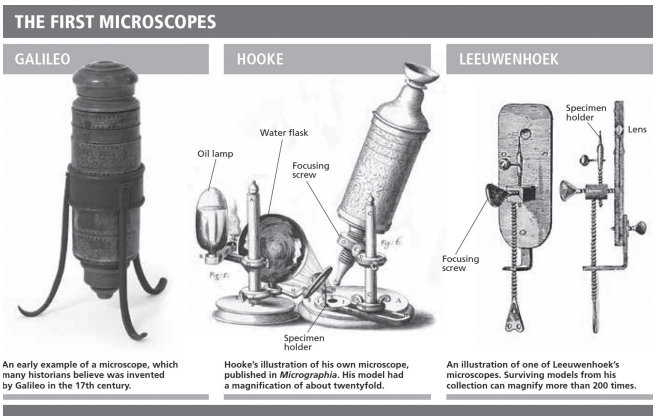

MICROGRAPHIA:
OR SOME
Physiological Descriptions
OF
MINUTE BODIES
MADE BY
MAGNIFYING GLASSES.
WITH
OBSERVATIONS and INQUIRIES thereupon.
By *R. HOOKE*, Fellow of the ROYAL SOCIETY.
Non possis oculo quantum contendere Linceus,
Non tamen idcirco contemnas Lippus inungi. Horat. Ep. lib. 1.
NULLIUS IN VERBA
LONDON, Printed by *Jo. Martyn*, and *Ja. Allestry*, Printers to the ROYAL SOCIETY, and are to be sold at their Shop at the *Bell* in S. *Paul's* Church-yard. M DC LX V.

Hook, mikroskopla yaptığı gözlemleri *Micrographia* adlı yapıtında verir. Hook ayrıca bu eserinde "hücre" sözcüğünü kullandı ve hücreyi içi boş odacıklar olarak tanımladı. Hücre çalışmaları mikroskopların gelişmesiyle 19. yüzyılda ilerledi ve Hücre Kuramı kuruldu. Bu konularda Marcello Malpighi (1628-1694), Antonio van Leeuwenhoek ve Jan Swammerdam (1637-1680) araştırmalar yapmıştır. Antonio van Leeuwenhoek'un yaptığı mikroskoplar o dönemin en iyi mikroskoplarıdır. 1674 yılında, sarı renkli çamurlu bir su damlasını incelemiş ve tek hücreli canlıları bulmuş ve bakteri dünyasını keşfetmiştir. Pasteur, hekim olmamasına rağmen, hastalıklara mikroorganizmaların (mikrop) sebep olduğunu kanıtlayarak kuduz, şarbon ve tavuk kolerası aşılarını bulup uy-gulamayı başardı. Pasteur, 1879'da Paris Tıp Akademisi'nde lohusa hastalığına ilişkin bir tartışmada, yaygın kanıya göre hastalığın hava zehirlenmesi nedeniyle değil de hastalığın mikrobik olduğunu ve yayılmasında da doktor ve ebelerin aracılık ettiğini söyleyerek mikrobun resmini tahtaya çizdi. Laboratuvar çalışmalarıyla bu düşüncesini kanıtladı. Ardından Almanya'da Robert Koch (1843-1910), hastalık yapan mikroorganizmalarla ilgili çalışmalarıyla mikrobiyoloji bilim dalının gelişmesinde büyük katkıda bulundu. Basit bir belediye ve köy hekimi olan Koch, çalışmaları sonucunda şarbon hastalığının etkenini kesin olarak ortaya koyarak tıp dünyasında meşhur oldu. Bu başarısından sonra, bakterilerin izolasyonu, boyanması, üremesi yolunda önemli çalışmalar yaptı, tüberküloz mikrobu ile kolera vibriyonunu, ruam, tifo gibi pek çok hastalığın etkenlerini belirlemeyi başardı.

Genel olarak biyoloji tarihi incelendiğinde mikrobun keşfinin mikroskopla yapılan sistematik gözlemler ve deneyler sonucunda gerçekleştiği ve bu sayede mikroorganizmaların gözlendiği ve kanıtlandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda mikroskop bulunmadan önce hastalıkların canlı varlıklar veya tohumlarla bulaştığı düşüncesi sistematik gözlemlere ve deneylere dayanmakta mıdır? Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu düşünce eski Hint'te Antik Yunan'da ve İslâm dünyasında da yer almaktadır. Bu durumda zaten bu görüşün ilk defa Akşemseddin'de ortaya çıktığını savunamayız. Ancak bu düşüncelerdeki en büyük eksiklik kanıtın olmayışıdır. Yani bu düşünceler deneye veya gözleme dayanmazlar, dolayısıyla da bilimsel değil daha çok metafizik kökenlidir. Söz konusu canlılar veya tohumlar ne türden canlılardır veya gözlemlenebilmiş midir? Mikroskopun olmadığı bir dönemde bunun olamayacağı açıktır.

Akşemseddin'in mikrobu bulduğu yönündeki yazılar dört kaynağa dayanır: Bedi N. Şehsuvaroğlu, Adnan Adıvar, Osman Şevki Uludağ ve Taşköprülüzâde. Bunlardan Taşköprülüzâde'nin eserinde tohum düşüncesine ilişkin bir iddia yoktur. Şehsuvaroğlu'nda ise yukarıda da belirtildiği kesin bir iddia yoktur. Osman Şevki Uludağ adı geçen eserinde en kesin iddiayı savunan kişidir. Ancak konunun incelenmeye muhtaç olduğunu da dile getirir. Dolayısıyla kaynaklar bu görüşe ihtiyatlı yaklaşmışladır. Tüm bu kaynaklarda böylesine kesin bir iddia yer almaz ve konu mütevazı bir şekilde ele alınarak, ga-

yet bilimsel bir düşünce ile mikrop imasından söz edilir. Bu kaynakların referans gösterilip doğrudan Akşemseddin'in mikrobu bulduğunun kanıtlandığı iddiası bilimin tarihsel gelişimi ve yöntemi açısından da bir hatadır.

Osmanlılarda mikroskop

Lale Devri'nin önemli bilim insanlarından Yanyalı Mehmed Esad Efendi (ölümü 1731), Aristoteles'in *Fizika*'sının ilk üç bölümünü Karaferyeli loannis Kuttinius'un açıklamalarından da faydalanarak *el-Talim el-Salis* adıyla Arapçaya çevirmiştir. Eserde muhtemelen Osmanlılarda ilk defa teleskop ve mikroskop gibi aletlerden bahsedilmektedir. Ancak Esad Efendi Aristotelesçi çizgiye vurgu yapar.

Tophane müşiri Fethi Paşa, bir aralık Paris'te Mekteb-i Osmaniye adı altında bir tür üniversite açmak ve talebe göndermek için teşebbüslerde bulunmuş ancak destek görememişti. Buraya gönderilen talebeler arasında Şakir Paşa da bulunmaktadır. Şakir Paşa 1871-1875 yılları arasında Claude Bernard (1813-1878) ile çalışmış ve İstanbul'a döndüğünde Tıp Fakültesi'ne fizyoloji hocası olarak atanmıştır. Şakir Paşa'nın *Vekâye-i Tıbbiye* adlı mecmuada neşredilmiş bazı makaleleri vardır. Bunlardan biri "Mecelle-i Hurdebîn"dir. Burada ise, mikroskop kullanırken dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bilgiler verir.

1827'de Tıbhâne-i Âmire'nin açılısından itibaren gerek askeri gerek sivil bütün tıp okullarında botanik dersi de okutulmuştur. Mehmed Ali Paşa (1834-1916) Avrupa'dan ve başka yerlerden getirttiği bitkilerle yardımcısı Esad Şerefeddin (1864-1943) ile birlikte Askeri Tıbbiye'nin Demirkapı'daki bahçesine bir botanik bahçesi kurdurmuştur. Eczacı ve dişçi mektepler botanik muallimi Şerefeddin Tevfik (1879-1957) de Kadırga'daki Eczacı Mektebi'nin arkasında bir tıbbî bitkiler bahçesi ve bir botanik laboratuvarı kurmuş ve Avrupa'dan getirilen ders malzemesi ve on kadar mikroskop buraya yerleştirilmiştir. 1915'te İstanbul'da basılan Mehmed Niyazi'nin *Fenn-i Hurdebîn, Usûl-i Ameliye ve Tatbikatı* (Mikroskop Tekniği, Kullanma Yöntemi ve Uygulaması) adlı kitabı bilim tarihi açısından oldukça önem taşımaktadır. Kitapta ayrıntılı biçimde mikroskop ve mikroskop tekniği konusunda bilgi verilmektedir.

19. yüzyılda Osmanlılarda birçok hastane kuruldu. Bunlardan bir kısmı sivil hastanelerdi. Bunlardan biri de 1845 yılında kurulan Vakıf Gureba Hastanesi'dir. 1899'da burada ilk olarak asepsi, antisepsi kuralları uygulandı ve 1909 yılında da bir laboratuvar kurularak ilk mikroskop da konuldu.

Kaynaklar

Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, 4. Baskı İstanbul 1982, 50-51.
Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul 2016.
Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984,
Ekmeleddin İhsanoğlu, R. Şeşen, M. Bekar, G. Gündüz ve V. Bulut, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, IRCICA, Cilt I, İstanbul 2006, s. 9-10.
Ekmeleddin İhsanoğlu, R. Şeşen, M. Bekar, G. Gündüz ve V. Bulut, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, IRCICA, Cilt I, İstanbul 2008, s. 53-56.
Esin Kâhya ve Ayşegül D. Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıda Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, TDV Yayınları, Ankara 2000.
Esin Kâhya ve Murat Öner, *Modern Biyolojinin Doğuşu*, Nobel, Ankara 2012.
Hüseyin Gazi Topdemir ve Yavuz Unat, *Bilim Tarihi*, Dokuzuncu Baskı, Pegem A Yayınevi, Ankara 2018.
İbrahim Syed, "Islamic Medicine: 1000 Years Ahead of its Times", *Journal of the Islamic Medical Association*, 2, 2002, s. 2-9.
İhsan Fazlıoğlu, "*İlm-i Menâzır*", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 131-132.
Jeffery D. Long, *Jainism: An Introduction*, I.B. Tauris, 2013.
Muhittin Nalbantoğlu, "Akşemseddin'in Hayatı ve Eserleri", *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı*, Ankara (tarihsiz), s. 17-20.
Orhan F. Köprülü ve Mustafa Uzun, *Akşemseddin*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 299-302.
Orhan Küçüker, *Biyoloji Tarihi*, Nobel, İstanbul 2014.
Osman Şevki Uludağ, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, Sadeleştiren: İlter Uzel, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.
Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri, Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İz Yayıncılık, Çeviren: Muharrem Tan, İstanbul 2007.
Varro, *On Agriculture*, 1, XII, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Varro/de_Re_Rustica/1*.html (son erişim; 22.11.2018).
Yavuz Unat, "Osmanlı Teknolojisine Genel Bir Bakış" *Osmanlı*, Cilt 8, Yeni Türkiye Yayınları, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, s. 627–654.

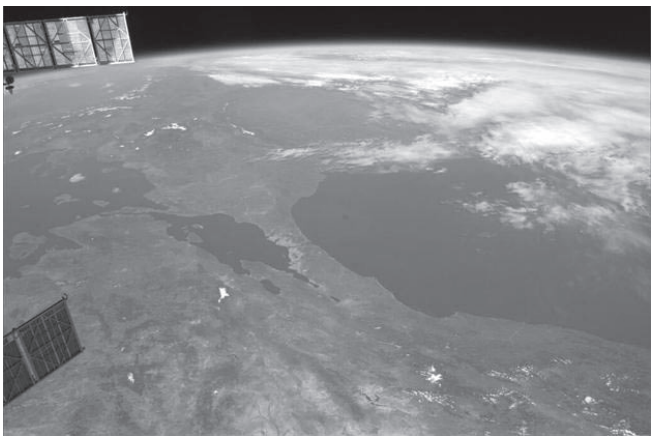
YERDEN GÖĞE

Uluslararası uzay istasyonunda bir X-ışını gözlemevi: NICER

Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM • Başkent Üniversitesi Elektrik-Elektronik Müh. Bölümü Öğr. Üyesi

1998 yılında alçak dünya yörüngesine gönderilen ve 20 yılı aşkın süredir pek çok bilimsel deneye ev sahipliği yapan Uluslararası Uzay İstasyonu'nda 2017 yılından beri birincil görevi nötron yıldızlarının iç yapısını anlamak olan NICER isimli bir X-ışını gözlemevi yer almakta. NICER şimdiden önemli keşifler yaptı, üstelik NICER'ın seyrüsefer (navigasyon) ile ilgili de bize öğreteceği şeyler var!

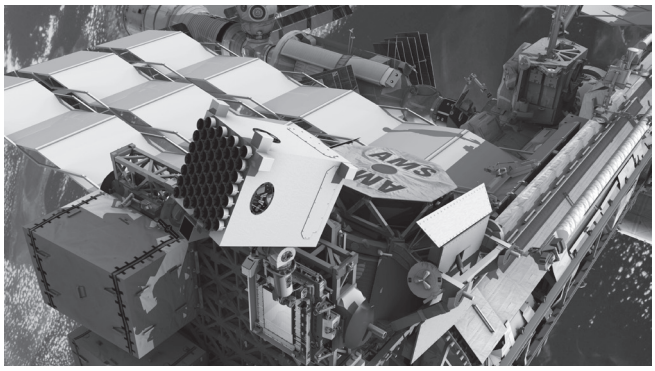
Uluslararası Uzay İstasyonu (bkz. Şekil 1), yörüngeye girdiği 1998 yılından beri mikro-kütleçekiminin ve uzay ortamının etkileriyle ilgili pek çok bilimsel deneye ev sahipliği yapmaktadır. Tek hücrelilerden insanlara kadar canlıların uzun dönemde mikro-kütleçekimine nasıl tepki verdiklerinden, elektronik tasarımların uzay ortamında nasıl çalıştıklarının araştırılmasına kadar pek çok deney Uluslararası Uzay İstasyonu sayesinde gerçekleşebilmiş ve gerçekleşmeye de devam etmektedir.

Şekil 1: Türkiye'nin kuzeybatısının Uluslararası Uzay İstasyonu'ndan Japon astronot Koichi Wakata tarafından çekilmiş fotoğrafı [1].

Uluslararası Uzay İstasyonu, Haziran 2017'den beri, başlıca amacı X-ışını ışıması yapan nötron yıldızlarını yüksek zaman çözünürlüğüyle gözlemek olan NICER adlı uzay gözlemevine de ev sahipliği yapmaktadır (bkz. Şekil 2 ve Şekil 3). NICER ismi, "Nötron Yıldızı İç Yapısı Kâşif Görevi" (The Neutron star Interior Composition Explorer Mission) anlamına gelen bir kısaltmadır.

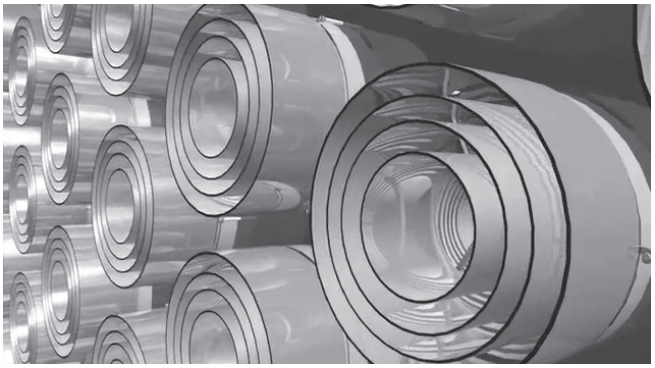
NICER, NASA'nın Goddard Uzay Uçuş Merkezi (GSFC), Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT), Danimarka Teknik Üniversitesi (DTU) ve Moog Şirketi'nin de içinde bulunduğu kurumlarca hayata geçirilmiş ve 2017'nin Haziran ayında SpaceX tarafından Uluslararası Uzay İstasyonu'na yollanmıştır. NICER'in istasyondaki kurulumu da robotik olarak gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2: Uluslararası Uzay İstasyonu üzerinde NICER'in (öndeki prizma) görünümü [2].

NICER, X-ışını Zamanlama Aleti (X-ray Timing Instrument - XTI) adı verilen bir odak aleti, bu aletin X-ışını fotonlarını sağlıklı ve sorunsuz toplamasını sağlayan mekanik ve X-ışını optiği düzenekleri ile bu sistemin gökyüzünde istenen bölgeye doğrultulmasını sağlayan parçalardan meydana gelmektedir [4,5]. NICER üzerindeki X-ışını zamanlama aleti, yumuşak X-ışını bandındaki (0,2-12 keV enerji aralığındaki) fotonları tespit edebilmektedir.

NICER'in zamanlama çözünürlüğü 300 nanosaniye civarındadır (yani NICER gelen bir ilk fotondan 300 nanosaniye sonra ulaşan ikinci bir fotonun geliş zamanını tespit edebilir). Bu zaman çözünürlüğü, 1995-2012 yılları arasında nötron yıldızları ve kara deliklerle ilgili pek çok keşif yapmış X-ışını gözlemleri için şimdiye kadarki en iyi zamanlama performansına sahip Rossi X-ışını Zamanlama Kâşifi (RXTE) X-ışını uydusunun Orantılı Sayaç Dizisi (PCA) detektöründen 25 kat kadar daha iyidir. Üstelik RXTE-PCA, 2 keV'den daha düşük foton enerjisine sahip fotonları tespit edemezken NICER, X-ışını ışıması yapan nötron yıldızlarının ışımasının hatırı sayılır bir kısmının geldiği 0,2-2 keV foton enerjisi bölgesine de duyarlıdır.

Şekil 3: NICER'in toplam 57 X-ışını aynası bulunmakta. Bu aynaların görüldüğü yüzeyin yakından alınmış fotoğrafı [3].

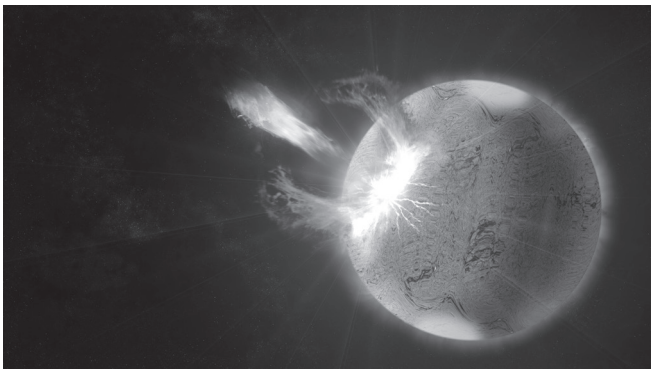
NICER'in bir diğer önemli özelliği X-ışını foton enerji tayf çözünürlüğünün de iyi oluşudur: 1 keV enerjisi civarında enerjileri birbirinden 85 eV farklı iki fotonun farklı enerjilere sahip olabildiğini tespit edebilen NICER; 6 keV civarındaysa enerjileri birbirinden 137 eV farklı iki ayrı fotonu ayırt edebilecek yetkinliğe sahiptir. Bu enerji çözünürlükleri, enerji tayfı çözünürlükleriyle meşhur XMM-Newton ve Chandra X-ışını uydularının çözünürlükleri civarındadır.

NICER, bu üstün zaman ve enerji çözünürlüğünün yanı sıra X-ışınlarına XMM-Newton'dan yaklaşık 4 kat, RXTE'den ise 30 kat daha hassas olmasıyla da dikkat çekicidir. Böylece sönük kaynakların keşfi ve takibi daha kolay yapılacağı gibi değişken X-ışını ışınım gücüne sahip kaynakların sönük oldukları evrelerinde daha iyi takip edilebilmeleri de mümkün olabilecektir.

NICER'in bu üstün teknik özelliklere sahip olacak şekilde tasarlanması, nötron yıldızlarıyla ilgili bilim camiasında sorulan pek çok soruya cevap aramak içindir. Özellikle ağırlıklı olarak X-ışınında ışıma yapan çok yüksek yüzey manyetik alana sahip izole (tek) nötron yıldızları olan magnetarların parlamalarının (bkz. Şekil 4) yüksek zaman çözünürlüğüyle ve yumuşak X-ışını bandında gözlenebilecek olması bu nötron yıldızlarının içyapılarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır [6].

NICER, çift yıldız sistemlerinde yer alan kütle aktarımı yapan X-ışını atarcalarının keşfedilmesine ve bilinen sistemlerin de takip edilmelerine imkân sağlayabilir. Özellikle yüksek dönüş frekanslarına (100'lerce Hz) sahip kütle aktarımı yapan milisaniye X-ışını atarcalarının keşfi ve detaylı zamanlama analizleri NICER için biçilmiş kaftandır. NICER verisi kullanılarak şimdiye kadar çift yıldız sistemlerinde gözlenen en kısa yörünge periyoduna -sadece 38 dakika periyoda- sahip olduğu keşfedilen sistemin kendi etrafında saniyede 163 kere dönen üyesi olan IGR J17062−6143 atarcası, NICER sayesinde kütle aktarımı yapan milisaniye atarcalarıyla ilgili önemli çalışmalar yapılacağına dair sadece bir örnektir [7].

Bir yandan NICER'den nötron yıldızı astronomisine ve fiziğine katkılarını beklerken bir yandan da bu gözlemevinin heyecan verici bir diğer amacına da değinmemek olmaz: X-ışını Zamanlama ve Seyrüsefer (Navigasyon) Teknolojisi için İstasyon Kâşifi (Station Explorer for X-ray Timing and Navigation Technology – SEXTANT) olarak adlandırılan deney, atarcaların gökyüzündeki konumları ve periyotlarıyla hareket halindeki uzay gemilerinin bulundukları konumu tayin etmelerini hedefleyen bir sistemin Uluslararası Uzay İstasyonu'ndaki prototipidir [8]. Bu prototip sistem henüz geliştirme aşamasında olup, NICER gözlemevinin atarca gözlemlerini kullanmaktadır. Hassasiyetle ölçülen periyotları adeta "parmak izleri olan" atarcaları kullanarak seyrüsefer sistemi tasarlama fikri çok yeni sayılmaz; daha önce radyo atarcalarının da bu amaçla kullanılabileceği düşünülmüştür (örneğin bkz. [9]). Yine de X-ışını atarcaları kullanılarak (böylece NICER gibi daha küçük ekipmanlarla) seyrüseferin yapılabileceğine dair çalışmaların başarıyla sürdürülüyor olması özellikle heyecan vericidir. Gelecekte, bugün nasıl Dünya yüzeyinde GPS ve GLONASS gibi seyrüsefer uydularından yararlanarak yerimizi tayin ediyorsak, uzayda da atarcaları kullanarak uzayda yol alırken yerimizi belirleyebileceğiz.
NICER, bir yandan RXTE X-ışını gözlem uydusunun

Şekil 4: Kimi kısa parlamaları ancak saniyenin onda biri kadar sürebilen magnetarların parlamasının yüzeylerinde nasıl oluşabileceğini gösteren bir resim [10].

2012'de devre dışında kalmasından kaynaklanan eksikliği fazlasıyla gidermekte, bir yandan da uzay yolculukları için gerekli seyrüsefer sisteminin bir parçası olarak geleceğe kapı açmaktadır. Daha nice NICER keşiflerinin haberlerini almaya...

Kaynaklar

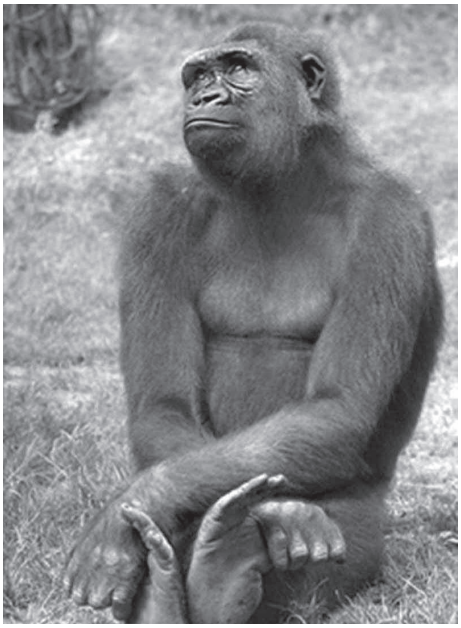
[1] http://www.hurriyetdailynews.com/astronaut-tweets-iss-eye-picture-of-istanbul-from-space-63999
[2] https://www.nasa.gov/feature/goddard/2017/new-nasa-mission-to-study-mysterious-neutron-stars-aid-in-deep-space-navigation
[3] https://phys.org/news/2017-06-nasa-first-ever-neutron-star-mission.html
[4] Gendreau K.C. vd. 2016. "The Neutron star Interior Composition Explorer (NICER):
design and development", Proceedings of SPIE, 99051H-1.
[5] https://heasarc.gsfc.nasa.gov/docs/nicer/nicer_tech_desc.html
[6] Enoto, T. vd. 2016. "NICER observation of magnetars", American Astronomical Society, HEAD meeting #15, id.114.06
[7] Strohmayer T.E. vd. 2018. "NICER Discovers the Ultracompact Orbit of the Accreting Millisecond Pulsar IGR J17062-6143", The Astrophysical Journal Letters, 858, L13.
[8] https://www.nasa.gov/feature/goddard/2018/nasa-team-first-to-demonstrate-x-ray-navigation-in-space
[9] Buist P.J. vd. 2014. "Overview of Pulsar Navigation: Past, Present and Future Trends", Navigation, 58, 153.
[10] https://scienceline.org/2016/01/starquake/

ÇOCUKLAR İÇİN EVRİM

İnsanlığın kökeni: İnsanlardan önce kimler vardı?

Mertcan ERİCE • Antropolog

Bir canlı türünün, insan olup olmadığını nasıl anlıyoruz? Temelde üç özelliğe bakmak yeterlidir: Primat takımına mensup olmak, iki ayak üzerinde yürümek ve alet yapıp kullanmak.

Bir insan türü olarak bugünlere gelmemiz kolay olmadı elbette. İlkel hücreden bakteri gibi mikroorganizmalara, balıklara, memeli hayvanlara ve derken memeliler içerisindeki primatlar takımına...

Hatırlayın! Hemen hemen 65 milyon yıl önce, dinozorların ve daha pek çok canlının soyu tükenmişti. Memeli canlılar arasında hayatta kalabilenlerin çoğu nispeten hafif ve küçüktü. Bunların bir kısmı sığındıkları yerlerden çıktıklarında, ağaçlarda zaman geçiriyordu. Bizler, kıllara sahibiz ve dişi bireylerimiz yavruları için süt üretir. Dolayısıyla bizler de *memeliler* sınıfına dâhiliz. Bizleri, insansı akrabalarımızı, kuyruklu ve kuyruksuz bütün maymunları ve ön maymunları kapsayan memeli takımına *primatlar* denir. Artık, 65 milyon yıl öncesinden başlayıp günümüze kadar süregelen 3. jeolojik zaman dilimindeyiz. Adı *Senozoyik*.

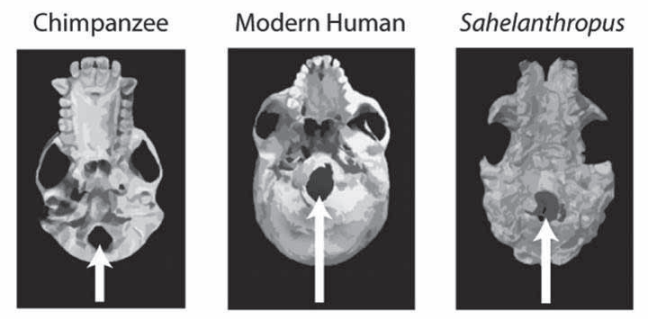
Dönemin başlarında, değişen iklim ve çevre şartlarına bağlı olarak çiçekli bitkilerin sayısı artmıştı. Buna paralel olarak *böcek yiyici* memeliler yaygınlaştı. Ağaç yaşamına uyum sağlayıp çeşitlenerek ilk primatları oluşturdular. Öncül primatlar, çoğunlukla geceleri ortaya çıkan, ufak bedenli canlılardı. Primatların ilk örneklerine genellikle Kuzey Amerika'da ve Avrupa'nın kuzeyinde rastlanır. Zamanla primatların bir kolu, kuyruksuz büyük maymunlar olarak bilinen *Hominoidea* üst ailesinin ilk üyelerine evrimleştiler (1). Bu maymunların fosil kalıntılarına ise Amerika'da değil, Afrika, Asya ve Avrupa'da rastlanmıştır.

“Bir insan türü olarak bugünlere gelmemiz kolay olmadı elbette. İlkel hücreden bakteri gibi mikroorganizmalara, balıklara, memeli hayvanlara ve derken memeliler içerisindeki primatlar takımına...”

Primatların bedenlerinde, ağaç yaşamına olan uyumlar gözlemlenir. Beyinleri, vücutlarına kıyasla büyük sayılır. Elleri ile gözlerinin uyum içinde çalışma yeteneği çok iyidir. Üç boyutlu görüşe sahiptirler ve gözleri, kafatasının ön kısmında birbirlerine yakın konumlanmıştır. Esnek kalça ve omuz eklemleri, ağaç dallarında rahatça gezinmelerine olanak tanır. Yavrularına uzun süre bakarlar. Parmak uçlarında sinir hücresi yoğunluğu fazladır. Bu yüzden dokunma hassasiyetleri oldukça yoğundur. Orangutanlar, insanlar, şempanzeler, lemurlar, örümcek maymunları ve niceleri... Saydığımız bu canlılar birer primattır.

Yaklaşık 17-18 milyon yıl evvel, Afrika ve Avrasya arasında yer alan Tetis Okyanusu'ndaki su seviyesi, bu iki kıtanın birbirine yaklaşması ve yükselmesi sonucu önemli oranda azalmıştır. Oluşan kara köprüleri sayesinde Afrika'daki kuyruksuz büyük maymunlar, Asya ve Avrupa'ya göç edebilmiştir. Ülkemizde kazı çalışmaları, olduk-

ça sınırlı sayıdadır. Yine de Anadolu'da, Miyosen Dönem'e (23-5,5 myö) tarihlenen dört ayrı primat buluntusu vardır. Yaklaşık 15 milyon yıllık *Kenyapithecus kizili* ve *Griphopithecus alpani* Bursa'da keşfedilmiştir. G. alpani'nin Ankara'da keşfedilen buluntusu da var. Yine Ankara'da bulunan ve yaklaşık 10 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Ankarapithecus meteai* ve Çankırı'daki kazı çalışmaları sırasında keşfedilen, yaklaşık 8 milyon yıllık *Ouranopithecus turkae* önemli hominoid örnekleridir.

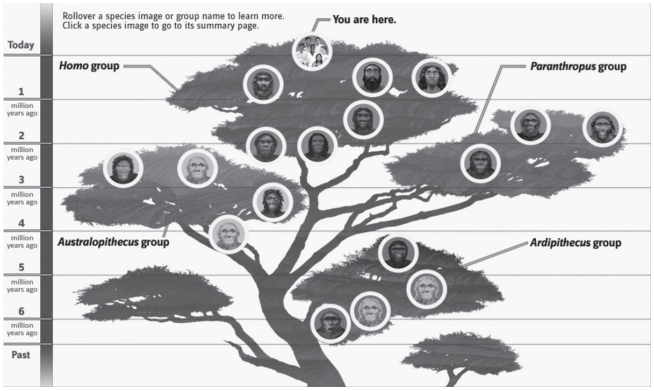

Yazının bu kısmına kadar bahsettiğimiz primatlar, dört ayağı üzerinde yürüyordu. Fakat Geç Miyosen dediğimiz dönemde, iki ayağı üzerinde yürüyebilen primatlar da evrimleşmişti. Bunlar, insan ailesi de diyebileceğimiz *Hominidae* ailesi içinde yer alır. İki ayak üzerinde yürüyebilmek için bedenlerimizde bazı değişimler meydana gelmeli. Yani önce vücudumuz hazır olmalı. Bunu sağlayan genetik mutasyonlar dizisi, canlıya fayda sağladığı takdirde, doğal seçilim[1] süreciyle desteklenmiş olur. Peki, iki ayaklılık, Afrika'da hangi faydaları beraberinde getirmiş olabilir? İki ayak üzerinde yürürseniz, etrafınızı daha iyi görürsünüz. Yani daha geniş bir görüş alanı elde edersiniz. Yakınlarınızda sık çalılıklar bile olsa, onları aşabilirsiniz ve avcıları daha kolay fark edersiniz. Güneş ışınları, Afrika sıcağında vücudunuzun daha ufak bir kısmına etki eder. Çünkü artık dört ayaklı değilsiniz, mesela sırtınız eskisi kadar Güneş'e açık değil. Üstelik iki ayak üzerindeyken, ön uzuvlarınız (yani elleriniz) serbestçe hareket edebilir. Çünkü artık onları yürümek için kullanmıyorsunuz. Bu sayede henüz alet yapamıyor bile olsanız, hazır olan bazı doğal maddeleri alet niyetine kullanabilirsiniz. Mesela bir elinizle taş toplayıp onu kolunuzda biriktirip fırlatabilirsiniz. Aynı şekilde bir elinizle yavrunuzu taşırken diğer elinizi yiyecek götürmek için kullanabilirsiniz.

İki ayağı üzerinde yürüdüğünü bildiğimiz en eski türün fosili, Çad'da bir çölde bulunmuştur. Türün adı, *Sahelanthropus tchadensis* ve yaklaşık 7 milyon yıllık. Kafatasının alt kısmında, kafanın boyunla bağlantısını sağlayan bir delik bulunuyor. Bu deliğin konumu, eğer orta kısma daha yakınsa, canlı çok yüksek olasılıkla iki ayağı üzerinde yürüyordur. *Sahelanthropus*'un durumu da aynen böyleydi. Üstelik dişlerinde, iki ayaklı primatlarda gözlenen aşınmalar mevcuttu.

İnsanlarsa *Homo* cins adına sahiptir ve diğer iki ayaklı primatlardan biraz farklıdır. Çünkü kendi aletlerini kendisi üretebilir. Diğerleri ise hazır olan bazı doğal parçaları (ağaç dalları ve taş gibi) alet gibi kullanır. Günümüzde tek insan türü bulunsa da eskiden durum farklıydı. Pek çok insan türü evrimleşmişti. Tabii onların nesli tükendi. Onlardan da önce, insan sayılmayan ancak insanlarla aynı aileye mensup, iki ayağı üzerinde yürüyen başka primatlar vardı. *Australopithecus* cins adına sahip olanlar, onlardan biri. Ağaç yaşamına olan adaptasyonlar, bedenlerinden henüz yok olmamış. *Australopithecuslar*, nispeten narin yapılı canlılar. Onların bir de kaba yapılı olan varyantları var. Bizler narin yapılı olanlardan evrildik.

Eğer kaba yapılı olanları da dâhil edersek, toplam dokuz adet *Australopithecus* türü biliniyor. Şimdi onların genel özelliklerini öğrenelim. İki ayaklılar ama kolları bacaklarından daha uzun. Kafatasının alt kısmında bulunan delik, orta kısma yaklaşmış, ancak insanlardaki kadar ortada değil. Ayak başparmaklarının konumu, bizim el başparmağımızı andırıyor. Yani diğer parmaklardan ayrık vaziyette. Böyle bir ayakla, ağaç dallarında rahatça hareket edebilirsiniz.

Bir canlı türünün, insan olup olmadığını nasıl anlıyoruz? Temelde üç özelliğe bakmak yeterlidir: Primat takımına mensup olmak, iki ayak üzerinde yürümek ve alet yapıp kullanmak. Buraya kadar olan kısımda insanın, insan olmayan ata ve akrabalarını, kabaca incelemiş olduk. Bir sonraki yazıda nesli tükenen insan türlerini, hayatlarının nasıl geçtiğini, aletin ve ateşin keşfi gibi devrimsel buluşları öğreneceğiz. Hoşça kalın!

Kaynaklar

(1) Erksin Güleç, "İnsan Evrimi ve Anadolu", Biyolojik Antropoloji (2012): s. 2-3.

1) Doğal seçilim, temel evrim mekanizmalarından biridir. Çevre şartlarına uyum sağlayan canlıların hayatta kalma ve üreme başarıları artacağı için, onların sayısının gittikçe artmasını yani sağlanan uyumu ifade eder.

BİLİMİN KURGUSU

Cyberpunk'ın öncülerinden "Blade Runner"

Süleyman ERHARAT
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Kara filme, bilimkurguya, distopyaya meraklıysanız, piyasada yedi ayrı sürümü dolaşan bu bilimkurgu klasiğini izlemeye 1 saat 57 dakikanızı ayırırsanız pişman olmazsınız.

Dergimizin tirajı hakkında hiçbir fikrim yok. Güzel ve yalnız ülkemin bilime ve gerçeğe olan muhteşem ilgisi (!) göz önünde bulundurulduğunda herhalde on binler değildir diye düşünüyorum. Bu mümtaz neşriyatta hasbelkader kalem oynatmaya başladığım kısa yazıları okuyan güzide azınlık ise (iyimser bir tahminle) tirajın %/7-10'u desek, bu satırları azami 300-400 bilimkurgu tutkununun okuduğunu (ne hayalperesttir onlar!) varsayabilirim.

O halde genelgeçer bir bilimkurgu eseri tanıtımı yapmak yerine oldukça kişisel bir mecradan ilerleyip geçen yazıda olduğu gibi riske gireceğim.

Bu kez konumuz bir film: "Blade Runner." Philip Kindred Dick'in "Do Androids Dream of Electric Sheep?" adlı romanından uyarlanan etkileyici bir eser. Her zaman olduğu gibi öncelikle incelediğimiz eserin yaratıcılarını kısaca bir tanımakta fayda var.

> "Bu kez konumuz bir film: "Blade Runner." Philip Kindred Dick'in "Do Androids Dream of Electric Sheep?" adlı romanından uyarlanan etkileyici bir eser."

Philip K.Dick (bundan sonra bilimkurgu meftunlarının andığı üzere PKD olarak yazılacaktır), uçlarda bir yazar. Yaşarken bolca eza çekmiş, pek değeri bilinmemiş, medarı maişet motorunu güçlükle yürütmüş, mecburiyetten aşırı üretken (bazı dönemlerinde 5 yılda 16 roman yazmışlığı var mesela), bilimkurguya farklı bir soluk aldırmış, sarfınazar edilemeyecek bir kaide. PKD'in "gerçek"le bir derdi vardır. Kimi zaman uyarıcıların da etkisiyle oluşturduğu eserlerinin çoğunluğunda bu olguyu didik didik eder. Kendi mottosu ise oldukça ilginçtir: "Herkesin kendi gerçekliği vardır." "Do Androids Dream of Electric Sheep?" (Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?) 1968'de yayımlanır ilk kez. Yayımlandığı yıl Nebula ödüllerine aday gösterilir. 1998'de ise Locus Poll Award'da "1990'dan önce yayımlanan tüm zamanların en iyi bilimkurgu romanı" ödülünü alır. Bilimkurguya tutkun bir avuç okur haricinde pek kimsenin bilmediği bu romanın kaderi, 1982'de filme uyarlanmasıyla değişir. Bugün bile üzerinde hararetle konuşulan popüler bir eser olur.

Filmimizin yönetmeni "Sir" Ridley Scott mektepli bir yönetmen. Yüksek lisansını International Film School of London'da yapmış-

tır. Mükemmeliyetçi çalışma tarzı ile bilinir. 1979'da "Alien"i (o da ayrı bir yazının konusu olacak yoğunluktadır), 1982'de "Blade Runner"ı çeker. Son yıllarda Alien kaynaklı Prometheus ve Alien Covenant'ı da sinefillerin beğenisine sunan Scott, bilimkurgu çizgisinden uzaklaşarak felsefi/teolojik gönderimler yaptığı bu işlerde, istediği gişe başarısını elde edemese de (bu filmler bire üç, bire dört kazandırsa da Hollywood'un başarı beklentisi bire sekiz-ondur) zevahiri kurtarmıştır.

Utancımdan yüzüm kızararak ifade ediyorum ki, iflah olmaz bir bilimkurgu müptelası olduğum halde PKD'in filmimize konu olacak kitabını (henüz) okumadım. Yurdumuzda önce Kavram Yayınları'ndan (1996), daha sonra ise Altıkırkbeş Basın Yayıncılık'tan (2016) yayımlanan kitap, nasıl bir ilgiye mazhar olduysa, ne kelli felli kitapçılarda ne internetten kitap satan mağazalarda ne de sahaflarda bulunabiliyor. Okuduğunuz satırları yazdığım sırada ise şans eseri ancak bir e-kitap sürümüne ulaşabildim. Okuma listeme üst sıralardan aldığım bu kitabı da ilk fırsatta okuyacak, zihnime yaptığı dalgalanmaları da eğer filmi kadar etkili olursa bu sayfalarda, eğer olmazsa ağ güncemde (https://arakolpa.blogspot.com) yazacağım.

Filmimizin ismi Blade Runner, esinlendiği roman ise Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi? Pek benzemiyor değil mi? Şöyle kısaca açıklayalım: Blade Runner adlı bir bilimkurgu romanı (David McKay Publications, 1974) var, ancak yazarı Alan Edward Nourse. Filmin senaristi Hampton Fancher başkahramanı sadece "dedektif" olarak nitelendirmenin basit olacağını düşünüyor ve aklına Nourse'ın romanı geliyor, bunu yönetmene aktarıyor. Sir Scott pek beğeniyor. İsim hakları satın alınıyor (bu aşamada PKD'in bir itirazı olmuyor olsa gerek, herhangi bir ihtilafı aradım ama bulamadım) Böylece Rick Deckard, sıradan dedektif değil kulağa daha tumturaklı gelen Blade Runner oluyor. Yaptığı iş itibarıyla bıçak sırtı kaçağı falan değil düpedüz kelle avcısıdır.

Şimdi de filmimizi kısaca özetleyelim.

2019, Los Angeles. Dünyanın görünüşü içler acısıdır. Puslu, bulanık bir hava. İnce ince yağan yağmur, dumanlar, çiğ çiğ parlayan neonlar, kendinden bezmiş insan kalabalıkları, her yerde çöpler birikmekte entropi hayatın eksenine oturmuştur. Neden olduğunu bilemediğimiz nedenlerden (büyük ihtimalle insanın kendi kuyusunu kazmasından) güneş kendini zar zor göstermektedir (tüm film gece çekimleriyle doludur, gün ışığını ancak filmin sonunda görebiliriz). Hemen hemen tüm biyolojik türlerin (elbette ki en açgözlüsü haricinde) soyu tükenmiş, doğal bir şey bulmak neredeyse imkânsızlaşmıştır. Çok farklı dinlerden, etnik kökenlerden, kültürlerden oluşan toplum hem içinde kaynadıkları çorbaya uyum sağlamaya çalışmakta hem de yaşayakalmaktadırlar. Bu minvalde sokaklarda çokça Uzakdoğulu, Afrikalı, Hint mistikleri, dikenli saçlı punklar ve genetik olarak şanssız kalabalıkları görürüz. Şehirde, insanın kendini önemsiz hissetmesini sağlayacak bir mimari vardır. Devasa yapılar, uçsuz bucaksız bloklar, tepelerinden alevler çıkan büyük bacalar, her boşluğu dolduracak görsel simülasyonlu reklamlar, uçan otomobiller, bitmeyen bir devinim, tutamağı neondan şemsiyeler. Görsel planlama o kadar iyidir ki; kimi eleştirmenler filmin kendisinden çok yarattığı görsel atmosferin asıl mesajı verdiğinden dem vurmuştur.

İnsan yığınlarının neden bu kadar biçare olduklarını ise film ilerledikçe daha iyi idrak ederiz. Dünya bitiş çizgisine çok yaklaşmıştır. Ekolojik, meteorolojik, sismik olarak sona gelinmiş, kaynaklarsa neredeyse tükenmiştir. Ancak insanoğlu, tüketeceği başka gezegenler bulup oralara da el atmıştır. Buralara gidebilmek için kimi standartlar yerine getirilmelidir. Genetik, psikolojik, fizyolojik bozukluklar; dünya dışı yerleşim için kabul edilemezdir. Böyle olunca da emektar Dünya'mız ıskartalarla (av mevsiminde ağ atan bir trol teknesinin çektiği ağın %40-50'si ıskartadır ve bu ayıptır, yanlıştır!) dolu hastane ve huzurevi koğuşu gibi bir yer olmuştur. İnsanoğlu fiziksel sınırlamalar nedeniyle ulaşamadığı yerlere insansı robotları gönderir. Pis işleri insansılara yaptırır. Bu teknoloji tahayyül ötesidir. Aslının soyuna kibrit suyu eken insanlar, yerine yapayını koymakta pek mahirdir. İnsansılar fabrikadan beş yıllık kullanım ömrüyle çıkmaktadırlar. Bu süre sonunda "emekli olmak" istemeyen insan replikalar, Blade Runner diye bilinen özel polisler tarafından bertaraf edilirler. Gelişen teknoloji nedeniyle bu taklitleri insandan ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Bunun için Blade Runner'lar Turing

Testi'ne benzeyen bir Voigt-Kampff testi uygularlar. Testi geçebilen android yoktur.

Programlarının aksine hareket eden altı insansı, dünya dışından gelerek yaratıcılarını bulmak ve neden dört yıllık ömürle programlandıklarını sorgulamak için onları yaratan dehanın peşine düşmüştür. Blade Runner Rick Deckard da bu kopyaların peşine düşer, olaylar gelişir. Buradan itibaren; sinefil (aynı zamanda bilimkurgu meftunuysa da hele) kaç kez de izlese gelişen olayları hep ilk heyecanla temaşa eder durur.

1982'de ilk kez gösterime giren film, gişede tam bir hayal kırıklığıdır. 28 milyon dolara mâl olmuş, ABD'de ancak 27 milyon dolar kazanabilmiştir (10 liralık olta takımıyla ancak 8 liralık sardalye tutabilmek!). Aynı zamanda gösterime giren Spielberg'in E.T.'si ise 10.5 milyon dolar bütçe ile sadece ABD'de 435 milyon dolar kazanmıştır. Haliyle bu ticari başarısızlık filmin eksilerine yazılmıştır. Ama aradan geçen 36 yıldan sonra kimse E.T.'den bahsetmezken Blade Runner hâlâ hararetli tartışmalara konu olabilmektedir.

Değerli Okur,
Şimdi bir ara verip bugünü unutmanızı istiyorum. 1980'li yıllara geri döneceğiz. Kabarık saçlar, yüksek belli pantolonlar, ultra abartılı vatkalar (Bkz. Zerrin Özer vatkaları). Mecburen apolitik bir siyasi ortam (ne de olsa 1980 ruhu dipdiri ortalarda gezmektedir), dantelli televizyonlar (sonra renklisi de çıktı), karışık kasetler. Banker Kastelli, Laura Branigan, Modern Talking, Cenk Koray kutuları açar, Erkan Yolaç size evet hayır dedirtmeye çalışır. Barış Manço çocuklara şarkı söyletir, Tolgahan Dans Grubu, Komedi Dans Üçlüsü, gittikçe çoğalan jetonlu ankesörlü telefonlar büyük kolaylıktır (İstanbul'dan bahsediyorum ha!). Henüz poşetlere girmeyen erotik dergiler, gece yarısından sonra ekranlarda gece jimnastiği, yılbaşında beliriveren Nesrin Topkapı. Bu kadar mecaz zannediyorum zihinlerde bir arka plan yaratmıştır. İşte bu arka planda bilimkurguyu arıyoruz. Star Wars o zamana kadar olan görsel algımızı değiştirmiş ve beklentimize hayli yukarıya taşımıştır. Neyse ki 1982'de Cüneyt Arkın trambolinlerden zıplayarak Aytekin Akkaya ile pelüş oyuncaklara koca koca karton kayaları fırlatacak, dünyamızı bir güzel kurtaracak ve beklentilerimizi ülke standartlarına geri döndürecektir.

İşte bu görsel ve kültürel kakofoninin içinde Osmanbey Site Sinemasında "Bıçak Sırtı" gösterime girer. İzlerseniz fark edersiniz: Filmin görselliği o kadar kendine özgüdür ki bugün izleseniz dahi gözünüze batmaz. Öykü ise hem bilimkurguya hem felsefeye göz kırpıyor, kamera açıları ışık kullanımı kara filme göndermeler yapıyor. Görsel efektler gözü yormuyor. Felsefi birtakım soruları didikliyor. Hâl böyleyken ilk gençliğini yaşayan cahilde ciddi bir etki yaratıyor. Kendi kendime "sadece bu filmde kullanılmak üzere özel şişe imal etmişler!" diye şaşırdığımı hatırlıyorum. O zamanlar film endüstrisi konusunda zırcahillik döneminde olduğumdan, Blade Runner'ın iki planıyla bir Cüneyt Arkın bilimkurgusu çekileceğini bilemiyorum elbette. İlk gösterimin ardından öbür hafta da gidildi, piyasaya çıkınca videokasetleri edinildi ve aradan geçen yıllar boyunca görsel bilimkurgu arşivimden hiç eksik olmadı. Bilimkurguya daha fazla eğilip bu konuda yazılan çizilenleri okumaya başlayınca, bu filmin neden ciddi etkilerinin olduğunu daha iyi çözümledim (bu süreç bir 30 yıl kadar sürdü).

Öncelikle filmin ve romanın iki ayrı mecra olduğunun altını çizelim. İkisini de karşılaştırabilen şanslı azınlığın büyük çoğunluğu her iki eserde de eksiklikler buluyor ve önemli farklılıkların altını çiziyorlar. Hepsi birden yanılıyor olamaz. PKD farklı bir iş yapmış, Sir Ridley Scott başka. PKD yine varoluşu ve gerçekliği sorgulamış, Sir Scott ise bilinçsiz de olsa cyberpunk olarak adlandırılacak bir bilimkurgu alt türünün gayet başarılı bir öncülünü oluşturmuştur. Daha sonraki yazılarımızda işleyeceğimizi öngördüğüm cyberpunk, farkına varsak da varmasak da günümüz bilimkurgusunu şekillendiren ana akım bilimkurgu alt türüdür. Oldukça kalabalık bir kitle, "Matrix" serileri çıkana kadar öldüğünü iddia etseler de "yüksek düzey teknoloji, alçak düzey insan yaşamı" diye de özetlenebilecek cyberpunk'ın hayaleti aramızda dolaşmaktadır (acaba niye?). Bu sorulara verilecek cevaplar daha sonraki tefrikalarda faş edilecektir.

Hülâsa: Kara filme (film noir), bilimkurguya, distopyaya meraklıysanız, piyasada yedi ayrı sürümü dolaşan bu bilimkurgu klasiğini izlemeye bir saat 57 dakikanızı ayırırsanız pişman olmazsınız.

KONDOR'UN GÜNCESİ

Kim bu AMLO?

Özgür UYANIK • Gazeteci - Yazar

Dünyamız giderek bir asır önceki koşullara geri dönüyor. Karşı-devrim, devrimi çağırıyor. İlk büyük halk devrimini yapan Meksika doksan yıl sonra "Amerikancı" olmayan bir devlet başkanı seçti.

Latin Amerika'nın yaşayan en önemli Marksist siyaset bilimcisi Arjantinli Atilio Boron, Harvard'ta geçen bir anısını anlatmıştı. Boron, 1975 yılında tam da ABD'nin Vietnam'da yenilgiyi kabul ettiği sırada, Samuel Huntington seminerlerine katılmaktadır. ABD'li öğrenciler Vietnam yenilgisi karşısında endişe içindedirler. Nasıl olur da "pijamayla" savaşan orman köylüleri ABD'yi yenmişti? Yarın Sovyet Rusya'sıyla savaşırsa halleri ne olurdu? Beyaz Saray'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Huntigton öğrencilerini sakinleştirir ve şöyle der: "ABD'nin öncelikli problemi uzaklardaki Sovyetler Birliği değil, yanı başındaki Meksika'dır." "Medeniyetler Çatışması" teorisinin mimarına göre Meksika, ABD için öncelikli tehdittir. Çünkü Meksika 3169 km sınır uzunluğu, taşıdığı göçler ve içerdiği kaotik problemleriyle ABD ile iç içedir. Huntington'a göre Meksika yönetilemez ve asimile edilemezdir. Milyonlarca Avrupalı göçmeni çeyrek asırda asimile eden ABD, iki yüzyıl geçmesine rağmen Meksika'da bir taşı yerinden oynatamamıştır.

Gerçekten de ABD emperyalizminin temelleri Latin Amerika'ya ve özellikle de Meksika'ya egemen olma üzerine kuruludur. Onlara göre bu kıtaya egemen olmadan dünyaya hâkim olmak mümkün değildir. Hatta bazılarına göre bir küresel felaket sonucu Amerika dışında bütün kıtalar batsa bile ABD sadece bu kıta üzerinde iki asır daha egemenliğini sürdürebilir.

> "ABD'ye göre Latin Amerika'ya egemen olmadan dünyaya hâkim olmak mümkün değildir."

Emperyalist politika gibi devrimci siyaset de bölgesel/kıtasal düşünmek zorundadır. Kıtanın yarısından çoğunu İspanyol egemenliğinden kurtaran Simon Bolivar, Latin Amerika'yı tek bir idare altında toplamak istiyordu. Bolivar, Panama Konferansını bu amaçla toplamıştı. ABD, Türkiye'nin bütünlüğünü tescil eden Lozan'ı tanımadığı gibi Panama Konferansını da tanımadı. İngiliz siyaseti 19. yüzyılda Latin Amerika'yı parçaladı. ABD Avrupalı sömürgecilerden kıtanın egemenliğini devraldı. Fidel Castro ve "Che" Guevara Bolivar'ın idealini yeniden canlandırdılar ama etraflarını ören kuşatmayı aşamadılar. Chávez'in gelişiyle ilk kez Bolivarcıların anakarada ayakları yere sağlam bastı. Fakat onu da darbe ve her türden istikrarsızlık aracıyla zayıflattılar. Bugün ABD yalnızca Venezuela'yı değil Avrupa Birliği'ni bile dağıtmaya çalışıyor.

Dünyamız giderek bir asır önceki koşullara geri dönüyor. Karşı-devrim, devrimi çağırıyor. İlk büyük halk devrimini yapan Mek-

sika doksan yıl sonra "Amerikancı" olmayan bir devlet başkanı seçti. Andres Manuel Lopez Obrador, namı diğer AMLO üçüncü kez peş peşe aday olduğu başkanlık mücadelesinde zafere ulaştı.

Andres Manuel Lopez Obrador

9 Nisan 2017 günü başkentteki "Devrim Anıtı"nın önünde gerçekleştirdiği, seçim kampanyasını başlatan ilk mitingde ben de vardım. Miting alanının önünde kurulan sahnenin ardında şöyle bir slogan yazıyordu: "Pobres Ricos Todos Juntos" (Yoksul Zengin Hep Beraber). Bir sol aday için oldukça revizyonist sayılabilecek bu slogan, kulağa çok da sıradan geliyordu. Kürsüye çıkanlar arasında pelerini ve maskesiyle ünlü bir "Lucha Libre" (Ülkemizde Amerikan Güreşi deniyor) güreşçisi bile vardı. Sahnede olan bitenler bize göre pek siyasal ciddiyete uymuyordu ama Meksika gerçeğini yansıtıyordu. Zaten partisi MORENA'nın ittifakları ve izlediği siyaset de kozmopolitti. Başkanlık törenindeki tablo da bunu yansıtıyordu: ABD başkanı Trump'un kızı, İspanya kralı Felipe, Venezuela Devlet Bakanı Maduro, Küba Devlet Başkanı Miguel-Diaz önde aynı sıraları paylaşıyordu.

AMLO'nun bir Chávez olmadığına kimsenin kuşkusu yok. Hatta bazılarına göre hiçbir değişim getirmeyecek olan bir sosyal demokrat. Ancak Andres Manuel prensiplerine sadık bir siyasetçi. Küba ya da Venezuela rejimlerine yakınlık göstermese de onlara yönelik kara propagandaya karşı sağlam bir duruş gösterdi. Medyanın onu Chavez'e benzetme ısrarına karşı hiçbir zaman Venezuela aleyhine bir söz etmedi. Hatta "sabah akşam Venezuela diyorsunuz. Ama her sabah Meksika'nın her yerinde yeni bir katliama uyanıyoruz "dedi. Küba ve Fidel Castro'yla doğrudan bir ilişki kurmaktan kaçınsa da Küba devrimini hep savundu. ABD'nin bölgedeki müdahaleci politikalarına karşı çıktı. Latin Amerika ile dayanışmaya özen gösterdi. Serbest ticaret anlaşmasına ve özelleştirmelere karşı aktif mücadele yürüttü.

AMLO'nun güçlü bir destekle iktidara gelmesi Meksika halkının radikal çözümler beklentisinin bir sonucu. Diğer taraftan ABD'de Trump yönetimi, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Meksika'da da bir şey vermeden yönetmek istiyor. Öyle ki serbest ticaret anlaşması NAFTA'da göreceli olarak Meksika'ya yararlı hükümleri bile değiştiriyor. Köle ücretiyle yıllardır ABD'de çalışan Meksikalı emekçileri yasadışı ilan ediyor. Bu da yetmezmiş gibi sınıra on milyar dolara mal olacak bir duvar inşa ediyor. Fakat "duvar" tamamlandıkça Meksika özgürleşiyor, ABD hapsoluyor. AMLO, ABD etkisinin zayıfladığı böyle bir dönemde iktidara geliyor.

Reform, devrim ya da başka bir yoldan AMLO mevcut durumu değiştirmeye geldi. Daha önce onun önünde engel olan sermaye bu defa sessiz kaldı. Böylece emekçi kesimlerde yükselen hareketin daha da radikalleşmesini durdurmak istediler veya istedikleri değişimi onun aracılığıyla gerçekleştirebileceklerini düşündüler. Ne de olsa Meksika egemenleri dönüşüm dönemlerini ilerici fakat yüksek sınıfın çıkarlarına zarar vermeyen liderlerle atlatmayı bilir. Benito Juarez iyi bir reformcuydu ama zenginleri daha zengin yaptı. Francisco Madero büyük köylü ordularının başkenti ele geçirdiği sırada başa geldi ve ilk işi Zapata'ya büyük bir çiftlik rüşveti teklif ederek onu mücadeleden uzaklaştırmaya yeltenmekti. Birincisi Fransız işgaliyle yönetimden uzaklaştırıldı. İkincisi ABD ile anlaşan General Huerta tarafından kurşuna dizildi.

Demek oluyor ki her kim olursa olsun Meksika'da devrimi durdurmak mümkün değildir. Kim ne kadar devrimci ya da reformcu olursa olsun bir şeyleri değiştirmenin de bedeli vardır. Bunu halk her zaman fazlasıyla öder, çoğu zaman siyasetçiler de. Belki AMLO görev süresinin sonunu göremeyecek yahut da emekliye ayrılacak. Partisi MORENA onunla beraber kaybolacak. Belki de tam tersine önerdiği dönüşümü gerçekleştirecek. Meksika bir asır sonra yeniden tarih yazacak. Her halükarda "Pandora'nın Kutusu" açıldı ve Meksika'da bundan sonra zaman daha hızlı akacak.

"Dördüncü dönüşüm" ve neoliberalizmin sonu

Meksika bağımsızlık (1810-21), reform (1858-61) ve devrim (1910-17) olmak üzere üç önemli tarihsel süreç yaşadı. Bu aşamalar Meksika modern tarihinin ana basamakları sayılır. Andres Manuel 21. yüzyıla girerken Meksika'nın artık yeni bir dönü-

şüme ihtiyacı olduğu tezini savunuyor. Buna da "Dördüncü Dönüşüm" adını veriyor. Bu bir anlamda Meksika'nın ulus-devlet doktrininin güncellenmesi anlamına geliyor. Zira büyük köylü savaşlarıyla zafere ulaşmış devrim yasaları neoliberalizm tarafından işletilmez hale geldi. Kentler her türlü güvenceden yoksun, işsiz kitlelerle doldu. Sosyal yıkım devrimi dayatan yüz yıl önceki şartlardan farklı değil.

Meksika'da neoliberalizmin geçmişi 36 yıla dayanıyor. 1994-96 arasında da serbest ticaret anlaşması üzerinden milli ekonominin temelleri yıkılıyor. Milli üretim yerini ABD sermayesine bırakıyor. Otomotiv gibi ABD'de maliyetli sektörler Meksika'ya kayıyor ama bunun Meksika ekonomisine önemli bir katkısı olmuyor. Aksine ülkenin tüm doğal kaynakları yağmalanıyor ve kirletiliyor. Ülke topraklarının %18'i yabancı şirketlerin eline geçiyor.

Felipe Calderon'un uygulamaya koyduğu ABD stratejisi "Uyuşturucuya karşı savaş" ülkeyi kana bulmaktan başka bir işe yaramadı. Devlet ve ordu uyuşturucu parasına battıkça kan daha çok aktı. Meksika dünyada en fazla gazetecinin öldürüldüğü ülke haline geldi. Suriye'den daha çok insan uyuşturucu savaşında hayatını yitirdi. "Narko-politika" adı verilen bu yeni rejim neoliberalizmle beraber başladı.

Obrador, 1988 yılında konuşma yaparken.

AMLO'nun dönüşüm tespiti ilk olarak neoliberal dönemin bittiğine işaret ediyor. İkincisi, sosyal ihtiyacın dayattığı reformları hedef gösteriyor. Üçüncü olarak da akan kanın ve ülkeyi yıkıma götüren şiddetin durdurulması zorunluluğunu belirtiyor. Ona göre Meksika'nın üç büyük sorunu; yolsuzluk, güvenlik ve gelir eşitsizliği. Başkanlık koltuğuna daha oturmadan meclisteki çoğunluğuna dayanarak bu üç meselenin idaresi için öncül yasaları çıkardı. Meksika'nın yeni başkanı vaatlerle değil, sağlam bir doktrin, yasal bir güvenceyle ve meclisin tam desteğiyle işe başlıyor.

Andres Manuel'in partisi MORENA (Ulusal Yenilenme Hareketi) henüz dört yaşında olmasına karşın meclisin yarısından çoğunu ve senatonun yarısına yakınını elinde tutuyor. Ardında geniş bir halk desteği olan bu hareket, parlamenter demokratik bir niteliğe sahip. AMLO'nun Ulusal Alternatif Projesi de devleti demokratik yoldan dönüştürmeyi hedefliyor.

PRI'den MORENA'ya Andres Manuel Lopez Obrador (AMLO)

AMLO Meksika Körfezinin güney kıyılarında yer alan Tabasco'da doğdu. Tüccar bir aileye mensup olan AMLO, on yedi yaşında PRI'ye (Kurumsal Devrimci Parti) katıldı. 1972'de 19 yaşındayken öğrenim görmek için Meksika başkentine taşındı. Siyasal Bilimler ve Kamu Yönetimi bölümlerinde okurken memleketi Tabasco'da siyaseti bırakmadı. Eyaletin öğrenci işleriyle ilgili direktörlüğünü yaptı. AMLO'nun siyasal geçmişine baktığımızda gençlik döneminde de aşırılık görülmez. Daima yasal ve meşru politika alanında varlık gösterdi. PRI, yozlaşmış da olsa devrimci gelenekleri olan, bir iktidar partisiydi. Yirmi dört yaşında eyaletin Ulusal Yerli Enstitüsü'nün (INI) başına atandı. Bu kurum yerli halkın sosyal ve ekonomik ilerlemesine katkıda bulunuyordu. Yirmi dokuz yaşında Tabasco Valisinin seçim kampanyasını yönetti. Bu onun genç yaşlardan itibaren yönetici düzeyinde politika yapma yeteneğini geliştiren olaylardan biriydi. Seçimi kazandıktan sonra Tabasco eyaletinde PRI yönetiminin politika belirleme merkezinin başına geçti. Böylece ulusal politikaya doğru önemli bir adım attı. Otuz bir yaşında başkent Meksiko'da partinin politika eğitmenliği ve yayın sorumluluğunu üstlendi. 1988'de PRI içindeki "Demokratik Hareket"e katıldı. "Ulusal Demokratik Cephe"ye (FDN) dönüşen hareket Cuahtemoc Cardenas'ın devlet başkanlığına adaylığını destekledi. AMLO aynı yıl otuz beş yaşındayken Tabasco seçimlerinde vali adayı oldu. Ayrı adaylar çıkaran PRI'nin sol kanadı diyebileceğimiz bu oluşumla beraber seçime girerek partisinden koptu.

Aslında FDN yozlaşmış PRI bürokrasisine karşı genç ve reformist bir akımı temsil ediyordu. Bununla beraber sosyal eşitlikçi politikaları savunuyor ve Latin Amerika'nın devrimci geçmişine de sahip çıkıyordu. Seksenlerin neoliberal politikalarından zarar gören geniş bir halk kitlesi de arkalarındaydı. Fakat beklendiği gibi devlet başkanlığı seçimlerinde hile yapıldı. İktidar Lopez Obrador'un da başında olduğu protestolara karşı kolluk kuvvetlerini şiddetli biçimde kullandı. Bu noktada Cuahtemoc Cardenas'ın çatışmayı daha ileriye taşımadan hareketi geri çekti. Yıllar sonra AMLO da aynı pozisyona düştüğünde onun gibi davrandı. Aradaki fark Cuahtemoc Cardenas'ın bir daha asla başkan olma fırsatını yakalayamayacak olmasıydı.

Bir yıl sonra Demokratik Devrim Partisi (PRD) kuruldu. Andres Manuel Lopez Obrador, bu partinin Tabasco eyalet başkanı oldu. Üçüncü kitabı olan "Tabasco bir seçim hilesi kurbanı"nı yayımladı. AMLO'nun siyaset çizgisi o tarihten bu yana seçim

yolsuzluğuna karşı oldu. Meksika'nın kangren olmuş sorunlarının başında gelen seçim hilesi ve yolsuzluklar AMLO'nun her dönem politik söyleminin merkezinde oldu. Üstelik bu söylemini güçlü kampanyalara dönüştürmeyi de başardı. Bunun ilkinde, 1991 seçimlerinde, bölgesi Tabasco'daki seçim hilelerine karşı yürüttüğü kampanyayı başkente taşıdı. Başkentte büyük bir yürüyüş ve kırk binden fazla taraftarıyla miting düzenledi. Fakat bu çabalar da 1994 seçimlerinde PRI'nin hilelerini engelleyemedi ve AMLO Tabasco'da yeniden kaybetti.

Andres Manuel seçim sonrasını daima öncesinin bir devamı olarak görür ve stratejisini ona göre oluşturur. Bir "Demokrasi Kervanı" kurar. Seçim hilesine karşı protestoları gerçekleştirirken ulusal çapta politikaları da savunur. Bunların arasında devlet petrol şirketi PEMEX'in özelleştirilmesine karşı olmak vardır. AMLO doksanlardan bu yana savunduğu devlet şirketlerinin özelleştirilmemesi politikasını 2018'deki devlet başkanı seçimlerine de taşıdı. "Demokrasi Kervanı" AMLO'yu ülke çapında en popüler siyasetçilerden biri haline getirdi. Eyaletinde valilik seçimlerini kazanamamasına rağmen yürüttüğü mücadele sonucu Meksika genelinde tanınan Andres Manuel Lopez Obrador, ilk olarak 1996 Ağustos ayından 1999 Nisanına kadar PRD Genel Başkanlığını yürüttü. Onun döneminde PRD ülkenin ikinci büyük siyasal gücü haline geldi. Ulusal meclisin dörtte birini ele geçirdi. Cuahtemoc Cardenas'ı aday koyan PRD, Başkent Valiliğini aldı ve daha da önemlisi başkent eyalet meclisinde mutlak çoğunluğu yakaladı.

21. yüzyıla girerken Latin Amerika'daki milli ve halkçı dalganın Meksika'daki en güçlü temsilcisi AMLO ve partisi PRD idi. Bu sırada PRD'ye paralel, sendika ve köylü hareketi temsilcilerinden kurulu Emek Partisi (PT) de yükseliyordu. Yani Meksika Venezuela, Arjantin ve Brezilya ile paralel bir siyasal gelişme içindeydi. ABD yıkılmakta olan neoliberal rejimi öngördüğü için serbest ticaret anlaşması NAFTA'yı yürürlüğe soktu ve aynı dönemde uyuşturucu kartelleri güçlenmeye başladı.

Başkent valisi

Lopez Obrador, siyasal sürecin hangi taşlarla örüldüğünü çok iyi biliyordu. 1999'da yayımladığı beşinci kitabının konusu kamu borçlanması ve birikimlerin korunması politikasının eleştirisiydi. Böylece 2000 yılında başkent valiliğine adaylığını koyan AMLO, politik çatışmanın odağını önceden belirlemiş oldu. Zira neoliberal rejim halkın birikimlerini hızla tüketmiş ve ülkeyi borç batağına sürüklemişti. AMLO rejimin halkın yaşamı üzerindeki somut etkilerini kampanyasının odağına koyarak yalnızca iktidarı değil, tüm sistem partilerini çıplak biçimde gözler önüne seriyordu. Bu genelde kişileri odak alan Meksika siyasetine ters bir durumdu. Obrador ortaya koyduğu programla kendisini tek alternatif haline getiriyordu. Bunu ilk önce sol yelpazedeki partilere dayatıyor ve adaylığını desteklemezlerse kimsenin kazanamayacağı bir ortam yaratıyordu. Seçim aritmetiğinde küçük katkılarda bulunan bu partiler Obrador'un siyasal itibarını yükseltiyordu. Onun bu dayatmacı ve inatçı siyaseti liderliğine güvenden doğuyordu. 2018'de devlet başkanı seçildiğinde de programını ve liderliğini tartışmaya açmadı.

AMLO başkent valisi olarak göreve başladığı 5 Aralık 2000 günü hedefi Devlet Başkanı olmaktı. Ülkeyi fizik ve moral açıdan değiştirebileceğini göstermek istiyordu. Ulaşım ve bayındırlık hizmetlerine ağırlık verdi. Sosyal politikalarında yaşlıları, kadınları ve çocukları öne çıkardı. Başkentte 70 yaşından herkese emeklilik maaşı bağladı. Kadınlar, sakatlar, işsizler, kır işçileri, küçük işletmelere destek ve danışmanlık hizmeti sağladı. Sağlık hizmetlerine yatırım ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz ilaç yardımı yaptı. Öğrencilere burs ve sigortasızlara ücretsiz tedavi olanağı yarattı. Meksika'nın en iyi üniversitelerinden biri olan UACM'yi kurdu ve inşa etti. Başkente yirmi yıl sonra ilk devlet hastanesini yaptı. Köprüler ve yollar inşa etti. Sosyal politikalar sayesinde başkentte suç oranlarında belirgin bir düşüş yaşandı. İşsizlik kent tarihinin en düşük seviyesine geriledi. Bayındırlık yatırımlarına karşın borç artışı yavaş seyretti. Birkaç yıl içinde yapılan başarılan bu işler AMLO'yu devlet başkanlığına çıkan basamaklarda yükseltti.

2004 yılında altıncı kitabı olan "Ulus için alternatif bir proje: Gerçek bir değişime doğru"yu çıkardı. İki yıl öncesinden devlet başkanlığına adaylık için politik altyapıyı hazırlamıştı. O sırada dünyanın en zenginlerinden olan Vincente Fox Meksika devlet başkanıydı. Onun yönettiği neoliberal koalisyon AMLO'ya karşı çeşitli komplolara girişti. Bunların başında kaset olayı geliyor (Bkz. Latin Amerika'da Mükemmel Diktatörlük/Kondor'un Güncesi/Bilim ve Ütopya - sayı 293). AMLO'nun politika direktörüne tuzak kurarak para alırken kaydettiler. Bu olayın bir komplo olduğu kısa sürede ortaya çıkmasına rağmen mecliste AMLO'nun koltuğundan indirilmesi için oylama yapıldı. Andres Manuel'e ülkenin her yanından destek yağdı. Bir seçim yasağının AMLO'yu daha popüler hale getirmesinden çekin-

dikleri için onu düşüremediler.

Andres Manuel nihayet 2006 devlet başkanlığı seçimlerine adaylığını koydu. Karşısında yıpranmış bir ABD'ci sağ vardı. O ise ülke gündemini belirleyen bir siyaset aktörü olarak çok güçlüydü. Ancak ellerindeki büyük medya araçlarıyla AMLO karşıtı yoğun bir kampanya başlattılar. Ülke zenginlerinin temsil edildiği İşadamları Konseyi onu Chávez'e benzetti. Neoliberal partiler onu "Meksika için bir tehdit" olarak adlandırdılar. Başkan seçilmesi durumunda ülkeyi büyük bir krize ve kaosa sürükleyeceği propagandasını yaptılar. Buna rağmen Obrador'a destek kesilmedi. Seçimler gerçekleşti ve aynı gün açıklanması gereken sonuçlar ertelendi. Federal Seçim Enstitüsü dört gün sonra ABD'nin desteklediği aday Felipe Calderon'un 250 bin oy farkla kazandığını ilan etti.

Kimsenin bir seçim hilesi yapıldığından kuşkusu yoktu. Ancak Felipe Calderon'un partisi PAN'ın meclisin %41'ini alması frenleyici bir etki yaptı. Calderon'un resmen başkan olarak atanmasına rağmen destekçileri AMLO'yu Meksika'nın en büyük meydanı Zocalo'da "Meşru Başkan" ilan ettiler. On binlerce taraftarı önünde bir de sembolik başkanlık töreni düzenlendi. Burada AMLO bir "gölge kabine" açıkladı. Sağ basın bu olayı "ülke barışını tehdit" olarak yorumladı. Fakat Manuel Lopez'in açıkladığı hükümet programı resmi devlet başkanı Felipe Calderon'u da etkilemiş olacak ki onun programındaki bazı unsurları değiştirmeksizin alıp kendisinin gibi uyguladı.

AMLO bu dönemde parlamento dışında kalmasına karşın hem meclis içini hem de dışını etkiledi. Devlet petrol şirketi PEMEX'in özelleştirilmesi sırasında taraftarları senato ve meclisi işgal etti. Andres Manuel sağ partilerin PEMEX'i satmaya kalkışmasının anayasaya aykırı olduğunu ortaya koydu. Aralarında milletvekillerinin de olduğu destekçileri masaları barikat haline getirerek milletvekillerinin meclise girmesini engelledi. Bu süreçte AMLO, PEMEX yöneticileri ve bazı bürokratların yolsuzluk dosyalarını açıkladı. Verdiği mücadele Calderon'un PEMEX'i özelleştirme çabalarını birkaç yıl ötelemesini sağladı. PEMEX'in satışını engelleyemese de buna o kadar önem veriyordu ki 30 Kasım 2013'te kalp krizi geçirdikten bir gün sonra, hastanede müşahede altındayken, destekçilerinin senatoya yürümesini istedi.

AMLO Meksika Birleşik Devletleri'nin 65. başkanı

Andres Manuel'in kişisel iddiası partisi PRD'yi fazlasıyla aşmıştı. Ayrıca geçen yıllar boyunca PRD hedeflerini gerçekleştirememişti. Neoliberal rejimin bir parçası haline gelmişti. Kendisini başkanlık hedefine taşıyamayacak olan bu yapıdan ayrıldı. 2014'te MORENA'yı kurdu. Başlangıcından itibaren PRD'den katılımlarla büyüyen bu harekete kısmen sağ-neoliberal unsurlar da katıldı. Son iki yılda MORENA ülkenin her yanına yayıldı ve meclisi adeta içten ele geçirdi. Seçimler olmadan önce meclisin önemli bir kısmında milletvekilleri harekete katıldı. AMLO'nun iktidar yürüyüşü derinden hissediliyordu. Böylece ilk kez sol bir parti mecliste çoğunluğu ele geçirdi. AMLO %54'le en yakın rakibinden iki kat daha fazla oy aldı. Otuz bir eyalette birinci çıktı.

Açıkladığı hükümet planına göre üç yıl içinde Meksika dışarıdan petrol alımını sona erdirecek. Dördüncü yıl yakıt fiyatları düşürülecek. Eğitim reformu hemen yasalaşarak sendikalar ve öğretmenlerden oluşan bir kurul denetiminde hayata geçirilecek. Devlet başkanı maaşı %60 düşürülecek. Eski devlet başkanlarına maaş ödenmeyecek. Devlet başkanlığı ve yüksek bürokratlara ait uçaklar satışa çıkarılacak.

Kamuoyu yoklamalarına göre Başkanlık töreni sırasında yaptığı konuşma halkın %91'inin desteğini aldı. Aynı gece ana akım medyada AMLO'nun konuşmasında neoliberalizme karşı sert söylemi eleştirildi. Ayrıca rejimi değiştirme noktasında radikal bir geçiş hedeflemediği söylemi oldukça şüpheli bulundu. Örneğin Merkez Bankası'nın özerkliğine müdahale etmeyeceği söylemi Chávez'in ünlü "şimdilik" sözüyle eşleştirildi. AMLO'nun gerçekte liberal değerlere düşman olduğu söylendi.

Egemen medyadaki tüm önemli yorumcular AMLO'nun işinin çok zor olduğu noktasında birleşiyor. Belki de onları rahatlatan şey biraz da bu. Meksiko'da inşaatı yarılanan büyük havalimanını nasıl durduracağı, bürokratların maaşlarını nasıl düşüreceği belli değil.

Neoliberallere göre AMLO'nun tarihselci söylemi bir gelecek kurgusundan yoksun. O geçmişe öyküneN, nostaljik bir bakışa sahip. Bu nedenle ülkeyi geriye götüreceğini iddia ediyorlar. Gerçekte korktukları şey ise onun devletin ekonomik-sosyal gelişmede tayin edici güç olacağını ilan etmesi ve merkeziyetçiliği geri getirecek olması.

PARANTEZ

“Babalar” ve özgürlük

Prof. Dr. Remzi DEMİR • Ankara Üniversitesi DTCF Bilim Tarihi ABD Öğretim Üyesi

“Baba” (Farsça’da “peder”, Arapça’da “eb”), Freud’un çok önce belirttiği üzere, insan hayatında merkezî bir konum işgal eder ve gerek sevilen, gerekse korkulan yönleriyle bütün bireysel eylemleri belirler. Öyle ki erginler bile, “babaevi”nden ayrıldıktan sonra, kendilerine yeni “babalar” bulur ve öz babalarının yerini ikame ederler.

Dünyevî Hayat’ın babaları; krallar, ideologlar, filozoflar, bilginler gibi farklı alanlardan otoriterlerdir ve insanların çoğunluğu, tıpkı babalarında olduğu gibi ikili bir duygusallıkla bunlardan bazılarına veya bir kısmına bağlanır ve bunlar tarafından güdülürler.

Uhrevî Hayat için de peygamberler, imamlar, halifeler, âlimler ve şeyhler gibi babalar vardır. Ancak bu ikinciler, genellikle, kendilerinin sadece bir temsilci veya sözcü olduklarını, “gerçek baba” veya “yegâne baba”nın Tanrı olduğunu savlarlar.

Öyle veya böyle kısaca söylemek gerekirse, ne dünyevî, ne de uhrevî hayat, asla babasız kalmaz ve bunlardan biri veya birkaçı tarafından mutlaka işgal edilir.

Nitekim XVI. yüzyılın önde gelen âlimlerinden Taşköprîzâde Ahmed Efendi (ö. 1561), Şerhu’l-Ahlâki’l-Adudiyye adlı şerhinin bir yerinde sevgiden bahsederken hayatımızı yönlendiren babalardan “ruhânî” ve “cismânî” olanlar için şunları söyler: “Allah dışında hiçbir sevgi kişinin hocasına olan sevgisine tercih edilmez, çünkü bu sevgi insanın yetkinleşmesi, bâkîliğinin sebebi olması ve nefsi terbiye etmesi cihetlerinden birinci sevgiye benzer ki, bunun ayrıntısı daha önce geçmişti. Önde gelenlere ve büyüklere olan sevgi, ebeveyn sevgisine tercih edilmez, çünkü baba sevgisi, hocaya olan sevgiye benzer. Zira nefsin ve bedenin varlığının esası Allah’tandır; Allah hoca ve babayı nefsin ve bedenin varlığının yakın sebepleri yapmıştır. Hoca ruhânî rab, baba ise cismânî rabdir. Nefsin bedenden üstünlüğü miktarınca hocaya olan sevgi, baba sevgisinden üstündür.”

Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti’nde “Sultan” (aynı dönemde birçok Avrupa Devleti’nde olduğundan farklı olarak), imparator ve halife sıfatlarıyla, hem Dünya’ya hem de Ukba’ya hükmediyordu ve bu yönüyle, çok güçlü bir babaydı ve bu sıfatını da aşağı yukarı İkinci Meşrutiyet’in ilan edildiği 1908 tarihine kadar korumayı başarmıştı.

Düşünün bir defa... “Tek” bir baba vardı ve her iş onun veya onun temsilcilerinin iradesiyle yönetiliyordu ve birey, bu mutlak otoritenin hükümlerini veya buyruklarını icra etmekten başka bir seçeneğe sahip değildi. Bu durum, muhakkak ki Doğu Ülkeleri’nde şahısların öz-iradeleriyle davranmalarını ve dolayısıyla öz-benliklerini geliştirmelerini büyük ölçüde engellemiş veya olanaksız kılmış olmalıdır.

Bu durumun düşünce alanına yansıması ise şöyle olmuştur: Genellikle “Sultan” tarafından onanmış olan dünyevî-uhrevî babalar okunmuş ve yorumlanmış ve bunların yaratmış oldukları düşünce evreninden dışarı taşılmamaya çalışılmıştır. Aksi takdirde, “Baba”, önce uyarmış ama uyarı anlaşılmayınca “gereği gibi” cezalandırmıştır.

Cumhuriyet Dönemi’nde, aslında “Yeni Babalar” tarafından din ve devlet işleri birbirlerinden ayrıldığında ve parlamenter sisteme geçildiğinde Dünyevî ve Uhrevî Hayat’ın “Eski Babalar”ı biraz kayıt altına alınmış ve iktidarları sınırlanmıştır. Ancak “geleneğin kuvveti”, zaman zaman yeni sultanlar ve halifeler icat etmiş ve aynı sebeple buna dünden teşne olan halkı bu yeni-türedi babalara itaat etmeye zorlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak düşünce hayatı da dalgalanıp durmuş, bazen çiçek açmış, bazen solmuştur.

Mesele, henüz çözümlenmiş değildir ve öyle anlaşılmaktadır ki “bütün babalar”, prensip olarak reddedilmedikçe de çözümlenecek gibi görünmemektedir.

“Gerçek özgürlük”, bu gelişmelerle yakından bağlantılıdır!

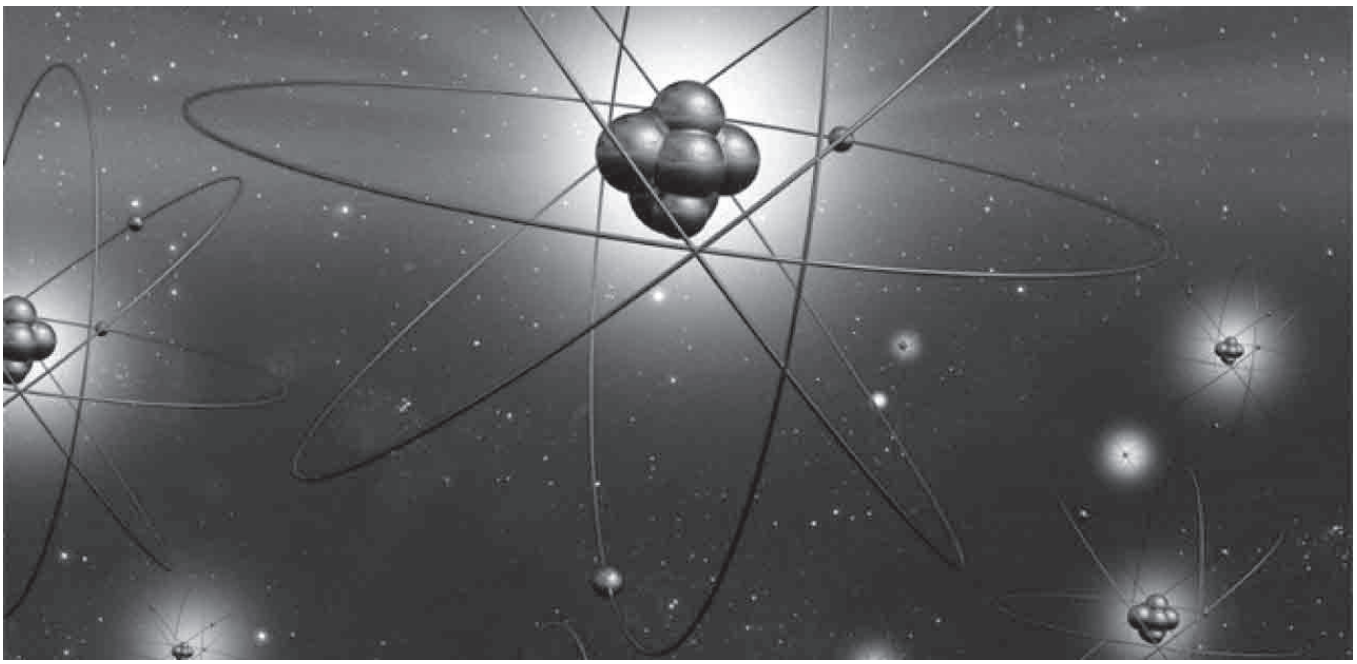
*Bu deneme daha önce şurada yayımlanmıştır: Remzi Demir, Bilim ve İktidar, İstanbul 2018, s. 25-27.

MAKRO ve MİKRO BOYUTTA EVREN

Atomik ve moleküler modelleme çerçevesinde katalizör bilimi - 2

Arş. Gör. Ali Emre GENÇ • Gazi Üniversitesi Fizik Bölümü

Eğer bir molekülü parçalamak istiyorsanız ya o moleküldeki bağ elektronlarını çalarsınız ya da o molekülün karşıt bağ orbitallerini elektronlarla doldurarak içerdiği kimyasal bağları zayıflatırsınız. Katalitik etki araştırmalarında bilim insanlarının malzeme seçerken göz önüne aldıkları ilk etken budur.

Kimyasal reaksiyonların hızlandırılmaları konusuna daha önce değinmiştik. Bu yazıda ise elektronların kimyasal reaksiyonlardaki rolüne kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bildiğiniz üzere elektronlar atomların çevrelerinde çılgınca dönen yüklü parçacıklardır. Kütleleri atom çekirdeklerinin içerisinde bulunan proton veya nötronların kütlelerinden yaklaşık olarak 2000 kat daha küçüktür. Bohr atom teorisine göre kendilerine ait kararlı yörüngelerde, enerjilerini kaybetmeden dolanabilen elektronların davranışları katalitik etki araştırmalarında çok önemli bir role sahiptirler.

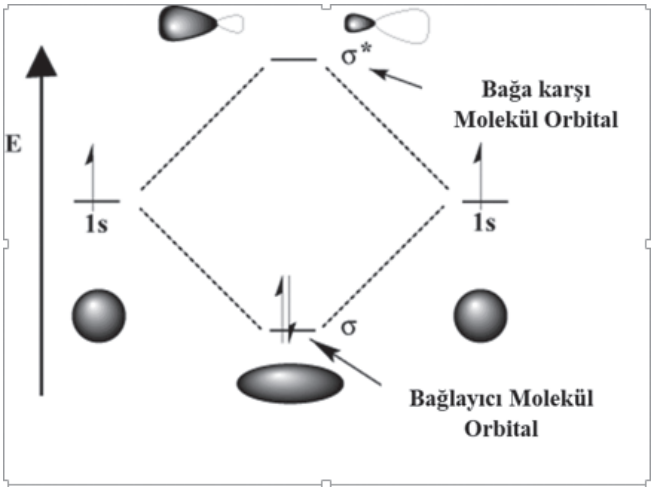
Bilindiği gibi elektronlar, bir atom çevresine bir elektronik yörüngenin izin vereceği sayılarda bulunabilirler. Buna göre elektronun yerleşeceği yörüngenin sayısı, yani baş kuantum sayısı n olmak üzere bir yörüngeye yerleşebilecek elektron sayısı en fazla 2n2 formülünün bize vereceği sonuç kadar olacaktır. Takdir edersiniz ki elektron sayısı arttıkça yerleşecekleri yörüngeler çekirdekten uzaklaşacaklar, gerek bu uzaklığın artmasından gerekse daha iç yörüngelerdeki elektronların dış yörüngelerdeki elektronları itmesinden kaynaklı en dış kabuktaki elektronlar atom çekirdeğine daha zayıf bağlanacaklardır. Bu etkiye "perdeleme" adı veriyoruz. Bu etki altında kalan elektronlar çekirdeğin gerçek yüküyle etkileşmezler, buna göre etkin bir çekirdek yükünün tanımlanması gerekmektedir.

O halde katalizör araştırmalarında genellikle geçiş metallerinin ve elektron ilgileriyle meşhur karbon temelli yapıların kullanılması tesadüf değildir. (Şu unutulmamalıdır ki katalizör araştırmalarında başka birçok malzeme kullanılmaktadır.) Elektronlar atomik dünyanın en şımarık ama en belirleyici çocuklarıdır. Elektronların etkileşen sistemler arasındaki hareketleri bağlanma doğasından tutun da, titreşimsel, katalitik etki, iletme-iletmeme durumu gibi sayılabilecek birçok özelliği belirleyici durumdadırlar. Tabii ki burada tek belirleyici demediğimizi hatırlatmak isteriz. Atomik orbitallerin doluluk

oranlarının da önemli bir faktör olduğunu belirtmek isteriz.

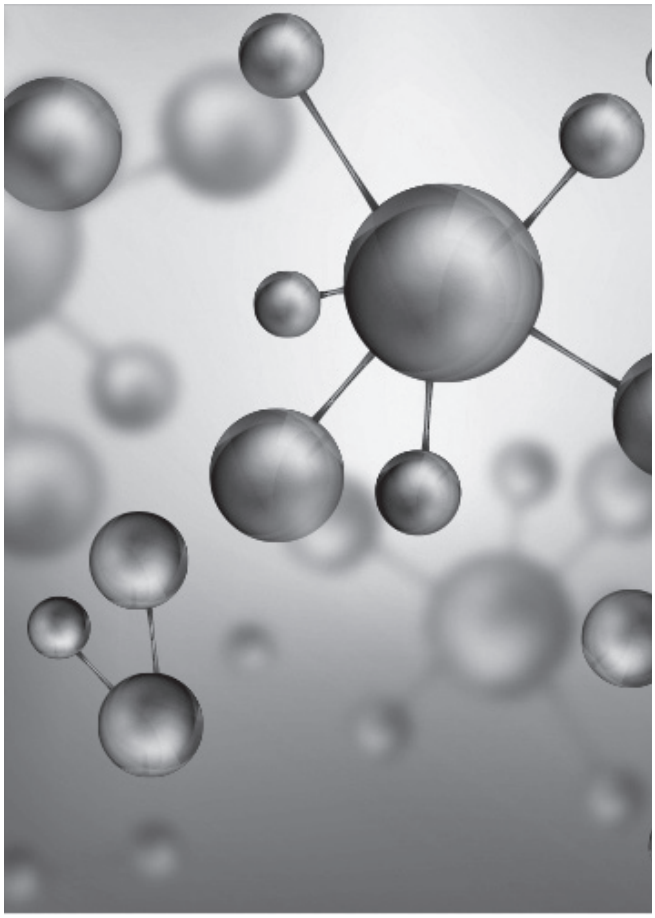
Acaba elektron reaksiyonu nasıl hızlandırıyor olabilirler? Burada durum aslında oldukça nettir. Eğer bir molekülü parçalamak istiyorsanız ya o moleküldeki bağ elektronlarını çalarsınız ya da o molekülün karşıt bağ orbitallerini elektronlarla doldurarak içerdiği kimyasal bağları zayıflatırsınız. Katalitik etki araştırmalarında bilim insanlarının malzeme seçerken göz önüne aldıkları ilk etken budur. Biraz daha derine inelim.

Belki şu ana kadar duymadınız ama atomların sahip oldukları orbitallere, atomik orbitaller denir. Birkaç atom bir araya gelip molekül oluşturduğunda ise artık molekül orbital kavramından söz ediyoruz. Bu oldukça karışık bir konu. Hatta ciddi bir uzmanlık alanı. Ancak ne demek istediğimizi doğadaki en basit molekül olan hidrojen molekülü üzerinden verebiliriz. Çünkü hidrojen atomu bir adet elektrona sahiptir ve buna paralel olarak oluşturacakları molekül orbitalleri ise oldukça anlaşılır olacaktır.

Şekil 1. Hidrojen molekülünün Molekül Orbital diyagramı.

Şekil 1'den de görüldüğü gibi hidrojen molekülünün bağlı durumda molekül orbital diyagramı görülmektedir. Bunlardan birisi "bağlayıcı (σ)" diğeri de "bağ karşıtı(σ*)" orbitallerdir. İki hidrojen atomu sahip oldukları birer elektron ile etkileşmeye başladıklarında elektronik dalga fonksiyonları örtüşmeye başlar ve bağ oluşturur. (Bu noktada elektronların spinlerinin birisinin yukarı ok, diğerinin ise aşağı ok ile sembolize edildiğini hatırlamalıyız. Çünkü iki elektron ancak zıt spin yönelimlerine sahiplerse aynı enerji düzeyinde bulunabilirler. Bu kural "Pauli Dışarlama İlkesidir.") Bu durum molekül oluşumuna sebep olur. Molekül oluştuktan sonra bu molekülün elektrona ev sahipliği yapması ancak bağa karşı molekül orbitallerinin elektronlarla dolmaya başladığı durumunda gerçekleşir. Bu da bağı zayıflatır. Çünkü elektronlar molekül orbitallerin yüksek enerjili olanlarını doldururlar ve bağı zayıflatmaya başlarlar.

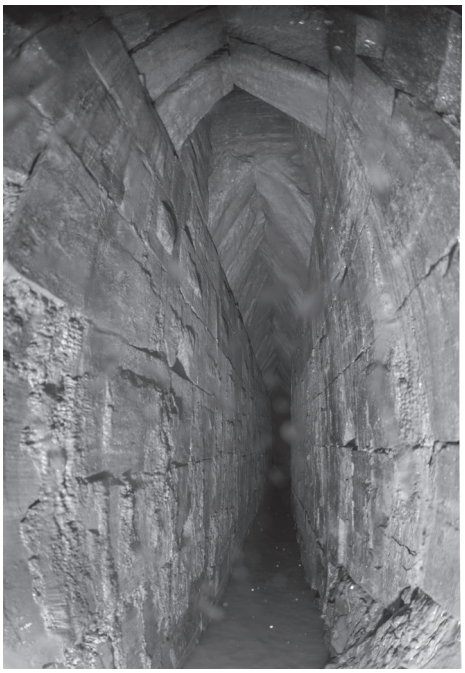
Bağlayıcı ve bağa karşı orbitallerin enerji düzeylerine dikkatinizi çekmek isterim. Birisi diğerine göre daha aşağıdadır. Yani aşağıda olanın enerji değeri daha eksidir. Daha eksi yani daha negatif olması kararlılığa işarettir. Ancak bağa karşı orbitallerin enerjileri daha az negatiftir, yani daha uyarılmıştır. Burada genellikle bağların bağ karşıtı orbitallerin dolmasıyla zayıflayacağı üzerinde durduk. Tam tersi de mümkündür. Hidrojen moleküllerinin bağlayıcı molekül orbitallerinde bulunan elektronlar oradan alınırsa bağın mevcut olması için hiçbir gerekçe kalmaz ve molekül atomlarına ayrışır.

İşte geçiş metalleri ve karbon temelli yapıların önemli oluşları buradan kaynaklanmaktadır. Geçiş metalleri karşıt bağ orbitallerini doldurabilecek aktivite ve elektron bağışlama becerisine sahipken, karbon temelli yapılar ise yüksek elektron ilgileri nedeniyle bağ elektronlarını kendisine çekerek bağı zayıflatma davranışı gösterir. Tabii ki burada anlatılanlar teoride oldukça geçerli ve anlaşılabilirdir. Ancak uygulamada farklı durumlar söz konusu olabilir. Yukarıda belirtilen yapılar farklı atomlarla modifiye edilerek daha aktif hale getirilebilirler.

Suyun üzerindeki şehir Gaziantep

Zafer OKUDUCU • ÇEKÜL Vakfı Gaziantep Koordinatörü

Şehrin yapısına bakıldığında tarihi ve kültürel miras açısından ne kadar zengin olduğunu izlemek mümkündür. Ancak bu görünen ve bilinen yapısının yanında Gaziantep'i gizemli kılan diğer bir yanı da yeraltı yapılarıdır.

Fotoğraf: Ali Ethem Keskin

Gaziantep, Kalkolitik dönemden günümüze kadar geçen uzun zaman diliminde bulunduğu coğrafi konumundan dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Şehrin yapısına bakıldığında tarihi ve kültürel miras açısından ne kadar zengin olduğunu izlemek mümkündür. Ancak bu görünen ve bilinen yapısının yanında Gaziantep'i gizemli kılan diğer bir yanı da yeraltı yapılarıdır. Bu yeraltı yapılarını livaslar, kasteller, kuyular ve mağaralar olarak dört ana başlık altında toplayabiliriz.

Tarih boyunca yerleşimlerin kurulmasında ve medeniyetlerin gelişmesinde en etken faktörlerden biri su olmuştur.

Su olmadan yerleşimlerin gelişmesi ve kentleşmesi mümkün değildir. Gaziantep'in de bir yerleşim alanı olarak gelişmesi ve önemli bir merkez olarak hayatını devam ettirebilmesi için doğal olarak su gereksiniminin karşılanması en temel konulardan biridir.

Gaziantep'in bulunduğu platonun yakın çevrelerinde su kaynakları bulunmakla birlikte şehrin yerleşim alanı altındaki su kaynaklarına ulaşım her noktada kolay değildir. Bundan dolayı da yerleşim alanlarına su taşınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu noktada şehir merkezinin üzerine oturduğu yumuşak killi ve tebeşirli kireçtaşı formasyonu yeraltında suyun taşınacağı tünellerin kazılmasını olanaklı ve başka bir elemana ihtiyaç duyulmadan, sadece ana kayaya açılan tünelle suyun kaynağından yerleşim alanına kadar taşınmasına olanak sağlamıştır.

Gün geçtikçe artan nüfus yoğunluğu ile artan su ihtiyacının karşılanması bu sıra dışı jeolojik yapıda sıra dışı ve özel bir çözüm geliştirilebilmesi ile mümkün olabilirdi.

Gaziantep tarihi su sistemi yerel dilde livas adı verilen yeraltında kazılmış tünellerden oluşmaktadır. Tarihi yerleşimin dışındaki kaynaklardan kente su taşıyan livaslar, aynı zamanda suyun kent içinde dağıtımında da kullanılmıştır. Livas sisteminin özü yerleşimin dışında yer alan bir kaynaktan suyun yeraltı su tünelleriyle şehir merkezine getirilmesi ve dağıtılmasıdır. İyi hesaplanmış yumuşak eğimli yeraltı tünelleri ile geniş yerleşim alanlarına ulaştırılması ve ihtiyaç duyulan noktalarda su yapılarına ulaştırılması prensibine dayanmaktadır. Gaziantep'te birçok anıtsal yapı, sivil mimari ve kamusal alanlara su sağlayan livaslar, aynı zamanda su ile çalışan tesislere de suyu ulaştırmıştır (Değirmenler, hamamlar vb). Livaslar şehrin altını ağ gibi örmüştür.

"Tarih boyunca yerleşimlerin kurulmasında ve medeniyetlerin gelişmesinde en etken faktörlerden biri su olmuştur."

Livasların yer üstünde görünür kısmı çok kısıtlı olsa da yeraltındaki bu sistemin çağına göre çok önemli bir mühendislik eseri ve bu sistemin aynı zamanda dönemin büyük bir belediyecilik hizmeti olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fotoğraf: Ali Ethem Keskin

Gaziantep'teki su taşıma sistemleri 2000-3000 yıl önce İran'da uygulanmaya başlayan ve bugün Fas, Cezayir, Mısır, Çin gibi birçok ülkede görülen, "qanat" ya da "karez" denilen sistemin bir benzeri olmakla birlikte Antep yerleşimine özgü orijinal özellikler göstermektedir.

Livasların yeraltında kazılması ve su yapıları ile ilişkisinin kurulması da bu konuda gelişmiş bir teknik, bilgi ve mühendislik harikasıdır. Yüzlerce kilometreyi bulan tünellerde sabit bir akış sağlanacak şekilde her noktada doğru eğimin verilmesi ile suyun dağılımının sağlanması, eğimin ne çok fazla ne çok düşük olmadan homojen olarak sürdürülmesi önemli bir başarıdır.

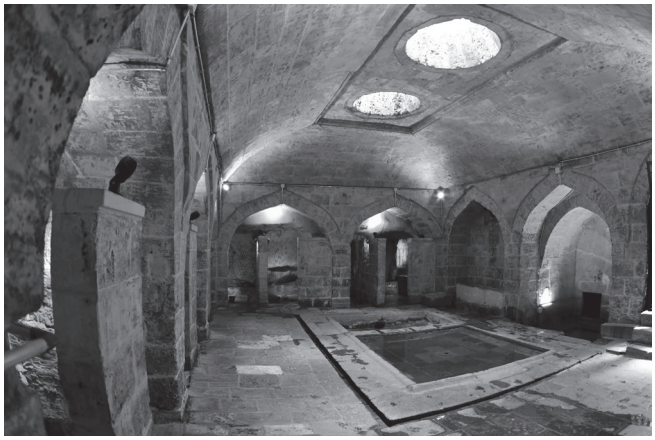

Fotoğraf: Ali Ethem Keskin

Kasteller

Belirli bir su kaynağından suyu alarak kent merkezine taşıyan livaslar, bu yolculuğunda su ile çalışan değirmenlere, hamamlara, şadırvanlara, camilere, kuyulara ve kastellere su ulaştırmıştır.

Tarihi su sistemine bağlı bu su yapılarının en etkileyici olanı ise kastellerdir. Dünyadaki benzer su taşıma sistemlerinden farklı olarak kasteller temiz suyun kamu kullanımına açıldığı içinde havuz, hela, çimeklik gibi bölümlerin yanında bazı kastellerde mescitlerin de bulunduğu kamusal alanlardır. Kastellerde bulunan havuzlarda kadınlar genellikle yün yıkama, bulaşık veya çamaşır yıkamalarını yaparken helaların halka açık olması civardaki esnafın ihtiyaçlarına çözüm üretmiştir. Aynı zamanda çimeklik denilen duş alanları da yine ihtiyacı olanların banyo yapmalarına olanak sağlamıştır.

Fotoğraf: Ali Ethem Keskin

Sıcak yaz günlerinde insanların buraya serinlemek için geldiği de bilinmektedir. Kastelleri su ihtiyacını karşılayan mekânlar dışında bir sosyalleşme alanı olarak da nitelendirebiliriz.

Kastellerde kullanılan ve kirlenen sular tekrar temiz su kanalları (livaslar) ile karışmayıp pis su kanalları ile ayrıca tahliye edilmektedir. Bu da o dönemlerde dahi kentimizde kanalizasyon sisteminin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Gaziantep'te yerleri bilinen on altı kastel olmasına rağmen günümüze ancak altı tanesi ulaşmıştır.

1- İmam Gazali Kasteli
2- Kozluca Kasteli ve Mescidi
3- Bişirici (Pişirici) Kasteli ve Mescidi
4- Şeyh Fethullah Kasteli
5- İhsan Bey (Esenbek) Kasteli ve Mescidi
6- Ahmet Çelebi Kasteli

Dünyada bilinen ve benzer örneği olmayan kastellerin ünik yapılar olacağı düşünülerek UNESCO Kültür Mirası için başvurulmuş olup Mayıs 2018'de UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilmiştir.

Ayrıca bu konuda yapılan çalışmalar kolektif bir çalışmanın ürünü olarak yayın haline getirilip Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Gazikültür A.Ş. tarafından kitap olarak yayımlanmıştır.

Yücel Hocamızın ardından

Taner BEYTER • Öncül Analitik Felsefe Dergisi Yayın Yönetmeni

Bahtiyar Yücel Dursun, Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümünde bir profesör, araştırmacı ve akademisyendi. Sanırım onunla yüz yüze tanışmamış olanlar hakkında bir araştırma yapacak olsa, ulaşacakları ilk bilgi bu olur. Ancak onu yüz yüze tanımış olanlar, sohbetine dâhil olmuş, onunla vakit geçirmiş olanlar için Yücel Hocamız bundan çok daha fazlasıdır. Ben de, elimden geldiğince, onun ardından hissettiklerimi sizinle paylaşmaya çalışacağım. Bunu yapmaya çalışırken hâlâ onun vefat ettiğine ve ardından böyle yazı kaleme aldığıma inanmakta güçlük çeksem dahi...

2013 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümünde bir lisans öğrencisiyken, internette bir makaleye denk geldim. "Schopenhauer'de Algı/Görü Bilgisinin Soyut Bilgi İle İlişkisi" adındaki bu makaleyi tekrar tekrar okumama rağmen anlayamadığım birçok nokta olduğunun farkındaydım. Öyle ki, okudukça yeterince anlayamamış olmanın verdiği his gittikçe canımı sıkmaya başlamıştı ve makale sanki bir saplantı olmaktaydı. Ben de makalenin yazarı ile tanışıp birinci elden anlayamadığım noktaları ona sormaya karar verdim. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Coğrafya ve Felsefe bölümleri aynı katta olduğu için, makalenin yazarını bulmakta çok da zorlanmadım. Yazarın isminin de yazılı olduğu makale sol elimde kapı kapı dolaşırken, bir kapının önünde durdum ve "Evet, sanırım aradığım isim burada" dedim içimden; Bahtiyar Yücel Dursun. O kapıdan içeri girmem ve kendisiyle tanışmam sonucunda düşünce dünyamda çok büyük bir değişiklik olacağını tahmin etmem mümkün değildi. Beni oldukça alçakgönüllü ve güler yüzlü bir şekilde karşıladı Yücel Hoca. Durumu anlattığımda makalenin şu an yanımda olup olmadığını sordu. Açıkçası Hocanın benimle bu şekilde ilgilenmesini beklemiyordum; o odada yaklaşık 4 saat vakit geçirdim. Makale üzerine sohbetimiz bittikten sonra Heidegger, Antik Yunan düşünce dünyası ve en ilgi çekici olarak da Zaman felsefesi konularını konuşurken bulduk kendimizi. Hayatımda ilk defa bir insanla felsefe üzerine konuşuyordum ve ne şanslıyım ki o kişi Yücel Dursun idi. Felsefeyle daha yoğun ilgilenmem gerektiğini ve bunu sistemli bir şekilde gerçekleştirmenin öneminden söz ederek bana Aquinas, Plotinos, Kant, Hegel ve Badiou üzerine bazı metinlerini önerdi. Bu metinleri iyice okuduktan sonra bende yeni bir saplantı yaratacak olan bir diğer çalışmasını önerdi: "Badiou'daki İki'yi Dengeye Oturtmak ya da Bir'in Hesaba Katılışı." Hiç unut-

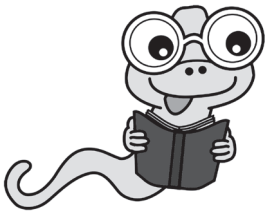

muyorum, bu makaleyi önerdiği filozofları iyice okuduktan sonra okumam gerektiği ve hemen incelemeye başlamamın bir yararı olmayacağı konusunda iyice tembihlemişti beni. Tahmin edeceğiniz gibi bu söylenenleri dinlemeyerek hemen metne girişmiş ve duvara çarpıp yeni bir saplantı yaratmıştım kendime. İlerleyen zamanlarda Yücel Hoca ile düzenli olarak odasında buluştuk. Bana çok değerli vaktinden fedakârca kıstığını hep hissettim; bana felsefe yapmayı ve felsefenin ne olduğunu öğretiyordu bir yandan bu değerli insan. Tüm bunlar ve hayatımda yarattığı etki, denk geldiğim Schopenhaur üzerine makalesi ile başlamıştı. Yücel Hocamızı tanıyan her insan onu kendi penceresinden, kendi hayatı ve düşünce dünyasında bıraktığı izle hatırlayacaktır. Benim için felsefe Yücel Hocam ile tanışmam sonucunda başladı. Bende bıraktığı iz tam olarak budur. Bugün bir Analitik Felsefe dergisi kurduk, binlerce öğrenciye sunumlar yaptık, halka açık onlarca sunum gerçekleştirdik, iyi veya kötü felsefeyle olan ilişkim biçim değiştirdi, farklı bir konuma geldi. Sahip olduğum felsefi pozisyon, ahlak, din, toplum ve bireye bakışımı kökten etkiledi. Düşünüyorum da tüm bunlarda o odaya girip bu insanla tanışmamın öyle büyük bir etkisi olmuş ki, bu etkinin sınırlarını çizmek sanırım mümkün değil gibi görünüyor.

Matematik felsefesi, Oyun Kavramı, Badiou'nun ontoloji anlayışı gibi dünyada hâlihazırda oldukça güncel bir şekilde tartışılmaya devam edilen felsefe başlıklarına dair merakınız var ise, Yücel Hocanın bu konularda yaptığı çalışmalara göz atmalısınız. Bu metinlerinde felsefi anlamda sahip olduğu kavrayış yetisini, derinliği ve engin birikimini her bir paragraf arasında göreceksiniz. Hocamızın bize gerek ulusal gerekse uluslarası alanda yayımlanarak miras bıraktığı diğer çalışmaları ise şu alanlardadır: Zaman felsefesi, siyaset felsefesi ve adalet kavramı, hakikat kavramı ve söylem etiği, yapay zekâ ve zihin felsefesi, Hegel, Heidegger, Kant, Lacan, Habermas, Thomas Aquinas, Gadamer ve Spinoza'nın felsefe anlayışları. Yelpazesi bu kadar geniş olan felsefeci sayısı ülkemizde ne yazık ki parmakla gösterilir. Öyle ki 2017 yılında ODTÜ'de gerçekleştirdiği sunum, birikiminin niteliğini bir kez daha göstermişti bana: "Analitik Gelenek ve Hegel'de Şiddetin Neliği." Bu konu üzerine yazdığı makalede hem analitik hem diyalektik hem de fenomenolojik çözümlere yer verebilmek için felsefenin sınırlarını bilmekten daha fazlasına ihtiyacınız olabilir.

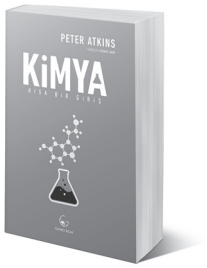
Yücel Hocamızın bıraktığı mirası taşıyacak olan omuzlar var, yarattığı izleri derinleştirecek olan zihinler mevcut; hoşça kalın Hocam!

KİTAPKURDU

Hazırlayan: A. Gökalp ÇİFTÇİOĞLU

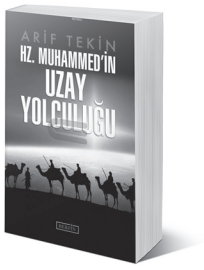
KİMYA • Peter Atkins

Ünlü İngiliz kimyacı Peter Atkins, Evreni Yöneten Dört Yasa ve Galileo'nun Parmağı gibi eserlerinden sonra Türk okurun karşısına elinizdeki popüler kimya kitabıyla birlikte bir kez daha çıkıyor.
Ginko Bilim, Ekim 2018, 110 sayfa.

MATEMATİĞİN KISA TARİHİ • Mickaël Launay

Matematiğin Kısa Tarihi'ni Launay'a Abbasi Halifesi el-Memun sipariş etmemiş olsa da, yazarın kaygısı halifeninkiyle aynı: sokaktaki insan matematiği tanıtmak, sevdirmek; bilimi hayatın içine daha fazla sokabilmek, böylece akılcı düşünceyi teşvik etmek, dolayısıyla refahı ve mutluluğu artırmak.
Say Yayınları, Kasım 2018, 256 sayfa.

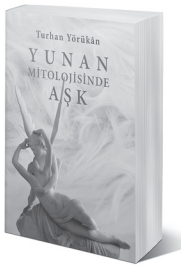
HZ. MUHAMMED'İN UZAY YOLCULUĞU • Arif Tekin

Arif Tekin bu çalışmasında, uzayın keşfedilmeye çalışıldığı, kara deliklerin, süper novaların ve galaksilerin... kuantum fiziği ve sicim teorileriyle keşfedilmeye başladığı günümüzde, Hz. Muhammed'in doğa üstü yolculuklarının arkasında yatan gerçekleri incelemektedir. Yazar, Hz. Muhammed'in uzay yolculuğunu (İsra-Mirac'ı) anlatırken her zamanki gibi Kur'an Ayetleri, Buhari, Müslim ve İslami kesimce benimsenen kaynakları kanıt olarak okuyucuya sunmaktadır.
Berfin Yayınları, Kasım 2018, 200 sayfa.

KOZMİK MANZARA • Leonard Susskind
Çeviren: Murat Havzalı

Kozmik Manzara, sicim kuramının herkesin anlayacağı şekilde kapsamlı bir tanıtımını yaparak kuramın sonuçlarından birinin, evrenimizin birçok başka evrenden biri olduğunu ortaya koyduğunu gösteriyor. Yazarın deyimiyle Mega-evrenin içindeki belki de sonsuz sayıda evrenden birinde yaşayan bizlerin insancıl ilkeye ihtiyacı yok.
Ginko Bilim, Kasım 2018, 413 sayfa.

YUNAN MİTOLOJİSİNDE AŞK • Turhan Yörükân
Yunan Mitolojisinde Aşk, sevme-sevişme ve üreme isteği denen tanrılaştırılmış bir sâiki temsil etmekte olan Aphrodite'nin ve Eros'un (Aşk'ın) etkisi ile meydana gelmiş olan olayların ünlü mitolojik kahramanlar üzerindeki etkilerini inceleme konusu yapan bir kitaptır.
Doğu Batı Yayınları, Haziran 2018, 599 sayfa.

YUNAN MİTOLOJİSİNDE DOĞU BATI BÜTÜNLEŞMESİ • Turhan Yörükân
Tanrıların doğrudan doğruya ve dolaylı bir şekilde eylemlerini incelemekte olan YunanMitolojisinde Doğu-Batı Bütünleşmesi adlı kitap, aynı zamanda Mısır, Mezopotamya,Suriye, Kıbrıs ve Anadolu antik kültürlerinin yunanîleştirilerek Batı'ya nasıl aktarılmış olduğunu inceleme konusu yapmaktadır.
Doğu Batı Yayınları, Haziran 2018, 581 sayfa.

KLASİK BATI MÜZİĞİ DEFTERİ

2019 yılı için özel yazı ve örnekler

Prof. Server ACİM • İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

Sevgili Bilim ve Ütopya okuyucuları,
Hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum. Klasik Batı Müziği türlerini, kavramlarını ve yapılarını anlatmaya başladığımız, anlatımları video ağ bağlantılarıyla desteklediğimiz yazı dizimizin 22. bölümünde sizlerle birlikteyiz.

2019 yılının ilk yazısında sizlerle birlikte olduğumuz için mutluyuz. Umarız 2019 yılı gerek dergi okuyucuları olan sizler açısından gerek ise ülkemiz açısından sanatsever insanların sayısının arttığı bir yıl olur.

Oda müziği ve oda orkestrası

"Oda Müziği" terimi ilgili geniş bilgileri ve örnekleri sizlere geçmiş yazılarımızda sunmuştuk. Bu sayının yazısına "özel" olmak üzere "Oda Müziği" ile "Oda Orkestrası" arasındaki ilişkiyi sizlere anlatacağız ve yeni yıl ruhuna uygun bir örnek vereceğiz. "Oda Müziği" terimi çalgı sayılarının bir odayı doldurabilecek sayıda olduğu yapıdan, "Oda Orkestrası" ise, sayıca oda müziği gruplarına göre daha kalabalık olan "orkestra" yapısının ancak bir odayı doldurabilecek büyüklükte olması demektir.

Bugün size iki ayrı çalgısal yapı içerisinde örneğini sunacağımız kişi Arcangelo Corelli, 17 Şubat 1653 ile 8 Ocak 1713 yılları arasında yaşamış olan İtalyan kemancı ve bestecidir.

Bu yazıdaki örnek eserimiz olan "Yeni Yıl Konçertosu"nun bestelenme tarihi çok net değildir. Eser, Kardinal Pietro Ottoboni himayeleri altına alınmış olup 1714 yılında 12 konçerto grosso ile birlikte yayınlanmıştır.

Konçerto Grosso türü her bir bölümü yaylı çalgılar

orkestrası ile solo çalgılar arasındaki diyalogdan oluşan ve birden fazla bölüme sahip olan eserlerdir. Bu tür daha çok Barok dönemde yaygınlaşmıştır.

Bu eser, Klasik Batı Müziği dünyasında günümüzde de yılbaşı konserlerinde seslendirilmektedir[1].

Müzikte terimler ve kavramlar

Bu bölümde Ahmet Say'ın *Müziğin Kitabı*'nın 247. Sayfasındaki "Terimler ve Kavramlar" kısmında yer alan ve alfabetik sıralamayla sunulmuş olan terimler ve kavramları her yazımızda imkânlar dâhilinde maddeler halinde sunmaya başladık. Klasik Batı Müziği dinleyicisinin her daim yeni bilgiler öğrenmesi ve müzik eserlerini bu bilgilerin ışığında dinlemesi ona, Klasik Batı Müziği eserlerini geniş bir bakış açısı içerisinde tanıyarak dinleme fırsatı sunmakta ve "aydınlanma"sına katkı sağlamaktadır.

Konser Salonu. Konser etkinliklerinin gerçekleştirilmesi için gerekli donanımları bulunan geniş kapalı mekân. Sanatçıların seslendirme yaptıkları alana "podyum" denir. Podyumun, 100'ü aşkın çalgı sanatçısından oluşan bir orkestranın ve aynı zamanda oratoryo gibi büyük koro ve solistleri içeren ses topluluğunun yerleşim düzenini sağlayacak geniş olanaklara sahip bulunması beklenir.

Çağdaş konser salonları, hem sanatçıların ve yönetsel personelin, hem dinleyicilerin çok yönlü gereksinimlerine cevap verecek uygar bir "sanat kompleksi" olarak tasarlanmaktadır. Konser salonunun altyapı olanakları, ulaşım ve çevre düzeninden park yerine, bina içindeki büyüklü küçüklü konser salonlarından kayıt stüdyolarına, kütüphane, sergi salonu, lokanta, kafeterya, bar gibi çeşitli işlevleri bulunan bağımsız mekânlara, yönetsel işlerin yapıldığı bölümlere, sanatçılar için çalışma, dinlenme ve konaklama odalarına kadar bir bütün olarak değerlendirilmektedir.

Konservatuvar (Fr.). Profesyonel müzikçi ve sahne sanatçısı yetiştirmek amacıyla eğitim veren okul. Uygulanan eğitim sürecinde öğrencilerin pratik ve teorik bilgiler, becerilen kazanması, sanatını meslek edinmesi öngörülür. Bu okullar, müzik ve tiyatro, opera, bale gibi sahne sanatları dallarında genel olarak 4-10 yıl süreyle eğitim verir. Konservatuvarı sıradan bir müzik okulu ya da müzik kursundan ayıran eğitsel niteliği, "araştırma" (müzikoloji), "yaratma" (kompozisyon) ve "uygulama" (seslendirme, sahneye çıkma) arasındaki bağlantılar üzerine kurulu olmasıdır.

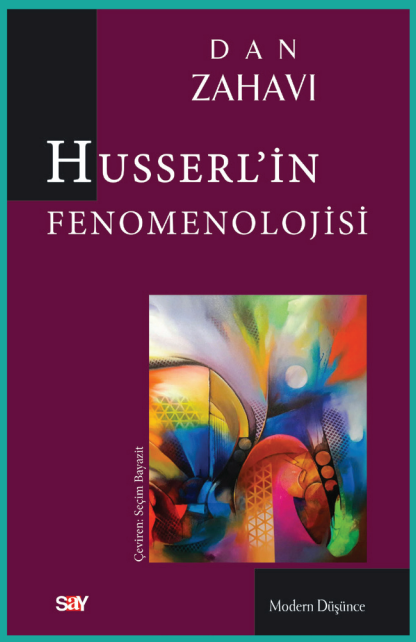
İlk konservatuvar 1537 yılında İtalya'nın Napoli kentinde "Conservatorio Santa Maria di Loreto" adıyla açılmıştır.

Konzertmeister (Al.). "Konser ustası" anlamına gelen bu terim, orkestradaki baş kemancıyı (birinci solo kemancıyı) nitelemek için kullanılır.

Görüş, eleştiri ve düşüncelerinizi serveracim@gmail.com e-posta adresime iletebilirsiniz.

Gelecek yazıda yeni bilgilerle karşınızda olmak umuduyla hoşça kalın, müzikle kalın.

1) Eserin orijinal hâli: https://www.youtube.com/watch?v=I8gl1TCz6a0
İkinci versiyon ise eserin Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'ne uyarlanmış hâli. Arcangelo Corelli'nin Opus 6, Numara 8 Christmas Concerto – Yılbaşı Konçertosu başlıklı eserinin videosunun linki şöyle:
https://www.youtube.com/watch?v=_4pqLqmHkx4

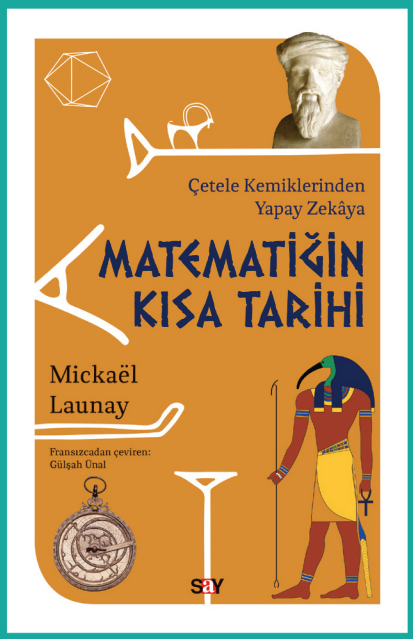
Dan Zahavi
Çeviren: Seçim Bayazit
256 sayfa

Fenomenolojik araştırmanın verimliliği ortaya attığı yeni sorulardan ileri gelir. Dan Zahavi'nin *Husserl'in Fenomenolojisi* adlı kitabı bu soruların kaynağına ışık tutuyor. Dünyanın pek çok ülkesinde heyecan uyandıran bu eseri, Seçim Bayazit'in titiz çevirisiyle fenomenoloji çalışmalarında büyük bir boşluğu doldurmak adına sunuyoruz.

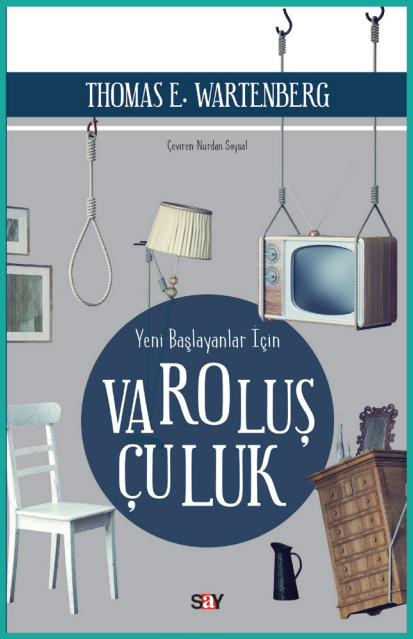
Paul M. Cobb
Çeviren: Ekin Duru
456 sayfa

Haçlı Seferleri konusunda Batı'da kaleme alınmış kitapların pek çoğundan farklı olarak, tüm serüveni İslam dünyasının bakış açısıyla değerlendiriyor. Batılı devletler ile İslam dünyası arasındaki çatışmaları Aragon ve Kastilya krallıklarının Endülüs'teki, Normanların Sicilya'daki ve Osmanlıların Rumeli'deki fetihlerini de içine alacak şekilde genişleterek inceliyor.

Mickaël Launay
Çeviren: Gülşah Ünal
256 sayfa

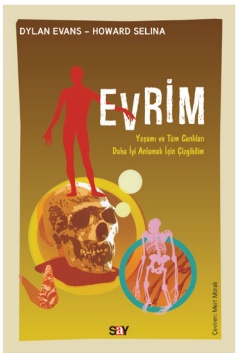
Matematiği tanıtmak, sevdirmek; bilimi hayatın içine daha fazla sokabilmek, böylece akılcı düşünceyi teşvik etmek kaygısı ile yazılan bu kitapta beklenmedik keşifler ve olağanüstü fikirlerle dolu bir tarih anlatılıyor.

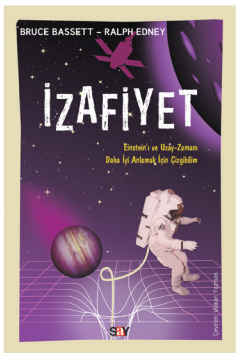

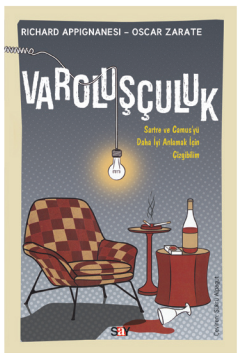
Thomas E. Wartenberg
Çeviren: Nurdan Soysal
232 sayfa

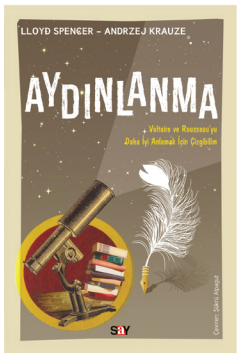
Shakespeare'in oyunlarından Matrix'e, varoluşçuluk bugün tüm modern kültüre yayılmıştır. Bu kitapta, Nietzsche'den Sartre'a varoluşçuların fikirleri ve temel kavramları klasik filmler, romanlar ve oyunlardan örneklerle anlatılıyor.

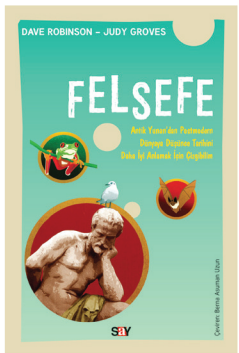
Büyük Fikirleri Anlamak İçin Sıkıcı Kitaplar Okumanıza Gerek Yok!
Dünyaca Ünlü Çizgibilim Dizisi Say Yayınları'nda!

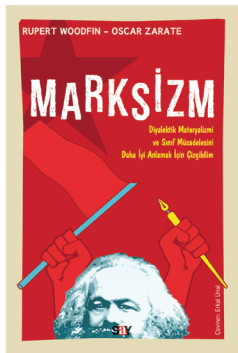

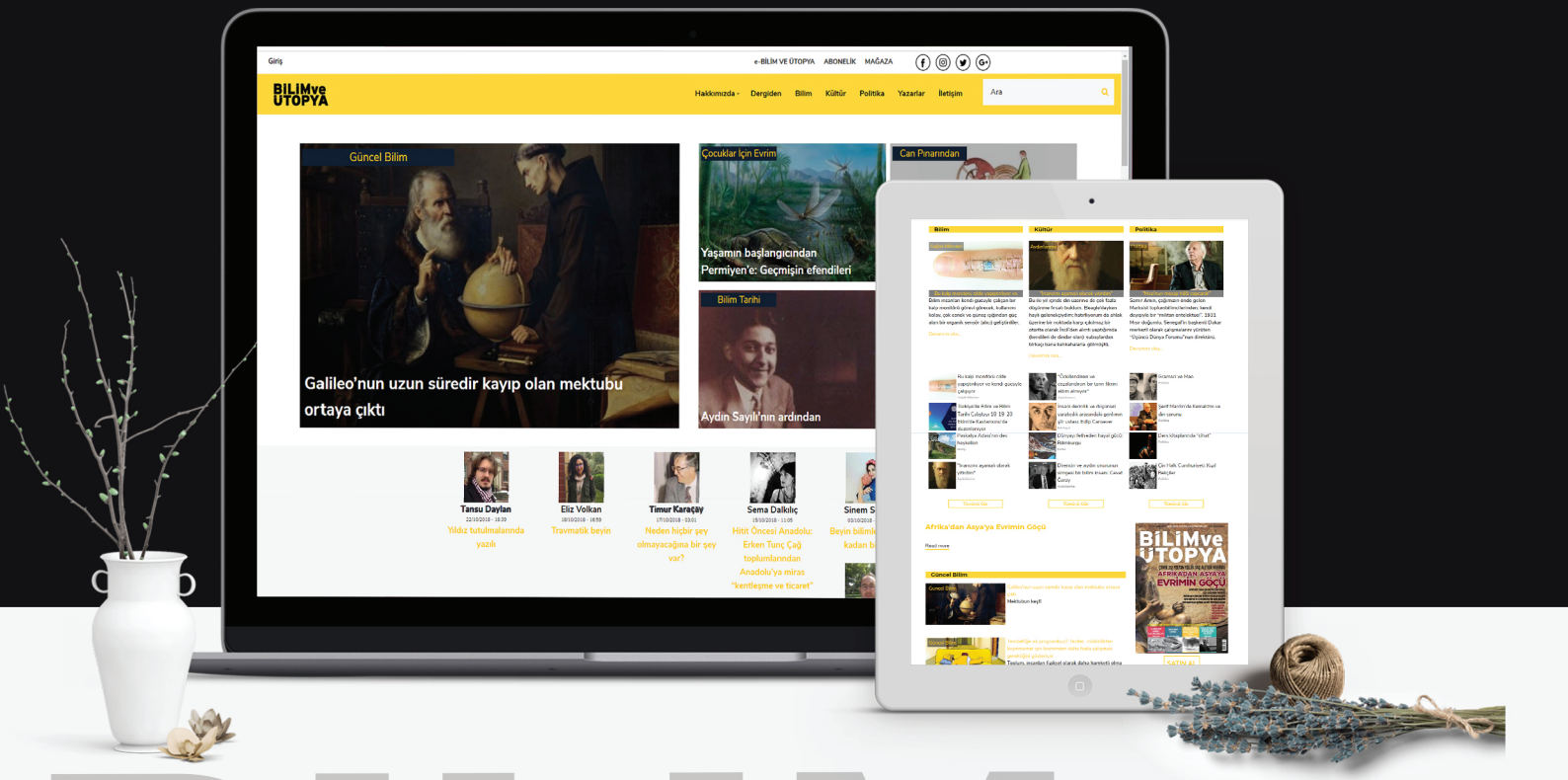

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com
Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com
www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

İnternet sitemiz yenilendi!

Dergimizden ayrı olarak ülkemizin
bilim birikimini sitemizde
okurlarımızla buluşturuyoruz!

İnternet mağazamızdan dergimizin
eski ve güncel sayılarına ulaşabilir,
25 yıllık elektronik arşivimizi satın alabilir,
basılı ve elektronik abonelik gerçekleştirebilirsiniz.

BİLİMve ÜTOPYA

www.bilimveutopya.com.tr
magaza.bilimveutopya.com.tr